

Suzana Leček
(Hrvatski institut za povijest, Podružnica Slavonski Brod)

DJELOVANJE SELJAČKE SLOGE U SLAVONIJI, SRIJEMU I BARANJI (1925.-1941.)

UDK 061.2(497.5)"1925/1941"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: siječanj 2003.

U članku se opisuju različiti oblici djelovanja kojim je Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji nastojala podići obrazovanost sela (tečajevi za nepismene, večernje škole, predavanja, knjižnice i čitaonice, zajednička čitanja), potaknuti umjetničko stvaralaštvo (seljačka književnost, predstavljачke družine), očuvanje tradicionalne kulture (pjevački i tamburaški zborovi), obogatiti tradicionalne zabave (prosvjetne zabave), uvesti nove blagdane (spomen-dani seljačkih vođa), potaknuti vlastito pravosuđe (sudovi dobrih i poštenih ljudi), omogućiti gospodarsko udruživanje i pomoć (zadruge, dobrotvorne akcije), te uspostaviti vezu sa seljacima iz drugih krajeva (smotre).

Ključne riječi: Hrvatska seljačka stranka, Seljačka sloga, selo, seljaštvo, obrazovanje, gospodarska pomoć, tradicionalna kultura, umjetnost, smotre.

Oblici djelovanja u selima

Seljačka sloga, kulturno-prosvjetna organizacija Hrvatske seljačke stranke razvila je u kratkom razdoblju što su joj ga političke prilike dozvoljavale (1925.-29., 1935.-41.), izuzetno široku i bogatu djelatnost. Slavonija je tijekom 1920-ih malo kasnila u osnivanju ogranaka, no nakon obnove rada 1935. razlika u njihovoj raširenosti i aktivnosti u odnosu na središnje područje sjeverozapadne Hrvatske iz kojeg se pokret i širio, više se nije osjećala.¹ U 209 slavonskih ogranaka koji su djelovali u tom razdoblju, možemo pronaći sve djelatnosti koje je pokretala Seljačka sloga: suzbijanje nepismenosti, poticanje seljačke književnosti, očuvanje narodne umjetnosti, nošnje i pjesme, organiziranje prosvjetnih zabava (u selu) i smotri (pokrajinskih i središnje u Zagrebu, koje se nastavljaju do danas), osnivanje suda dobrih i poštenih ljudi (čime je stvarala vlastiti pravni sustav), te brojne gospodarske inicijative (zadruge, osiguranje u slučaju nesreće, dobrotvorne akcije).

¹ S. Leček, "Ustrojavanje Seljačke sloge u Slavoniji, Srijemu i Baranji (1925.-1941.)", *Scrinia Slavonica*, 2/2002., str. 325-352.

Njezini su se ogranci u svojim izvješćima često hvalili kako su prvi doveli na selo kazalište, knjižnice ili koji drugi oblik društvenog djelovanja. Pa iako su za većinu svojih djelatnosti imali predložak u radu starijih građanskih društava, koja su prije njih došla i do nekih sela, ipak nikome do tada nije uspjelo postići takvu masovnost, raznolikost djelovanja i interes kao što je to uspjelo Seljačkoj slozi.

1. Tečajevi za nepismene

Tečajevi za nepismene bili su jedna od glavnih djelatnosti Seljačke sloge, a na njima je i posebno ustrajao sam Rudolf Herceg. U doba kada se nepismenost držala znakom nerazvijenosti, a pismenost postala mjerilom napretka, pred Seljačkom slogom stajao je ozbiljan posao. Ukoliko je željela pribaviti ugled seljačkom pokretu, morala je prvenstveno poraditi na opismenjivanju, koje je postalo i svojevrsnim političkim oružjem.² U radu se pritom koristilo iskustvima Društva hrvatskih sveučilišnih građana za pouku analfabeta (Klub ABC, osnovan 1905.) u kojem je Herceg, tada student Pravnog fakulteta, započeo s kulturno-prosvjetnim radom. Već tada je pokušao provesti zamisli Antuna Radića kako bi i pismeni seljaci, a ne samo učitelji ili studenti (kako je to bilo na tadašnjim tečajevima) mogli kod kuće podučavati svoje ukućane.³ Nakon Prvog svjetskog rata potreba za neslužbenim opismenjivanjem nije nestala, što svjedoči i podatak da je Savska banovina sa svojih 27,7% nepismenih stajala još daleko bolje od drugih hrvatskih krajeva.⁴

Želeći pribaviti hrvatskoj seljačkoj kulturi ugled i mjesto u svijetu, za koji su vjerovali da joj pripada, uložili su izuzetne napore da bi se približili idealu - punoj pismenosti stanovništva. Stoga je "jedna od najva□nijih zadaća i prvi posao" postalo širiti pismenost. Nastojalo se pri tom, uz tečajeve koje bi održavali sami seljaci, staviti težište na pojedinačno poučavanje odraslih (15-40 godina starosti) kod kuće, što je mogao učiniti svatko od pismenih ukućana.⁵ Svi su ogranci bili obvezni sastaviti popise nepismenih do 40 godina, odrediti podučavatelje i novcem pomoći onima, koji ne mogu sami naba-

² Herceg se osvrnuo na krive podatke o pismenosti koje je vlada u Beogradu koristila i prije službeno objavljenih rezultata popisa stanovništva (o pismenosti 1921. nisu nikada ni objavljeni), po kojima je Srbija imala manju nepismenost od Hrvatske i koji su – zaključio je Herceg - navodili druge na zaključak da se zaostali Hrvati nepravdno bune protiv kulturnijih Srba. R. Herceg, "Glupo smišljena laž beogradskih vlastodržaca", *Slobodni Dom*, 16/1922., 29 (16.7.1922.), 2.

³ Usp. S. Leček, "Seljačka sloga i počeci nacionalne kampanje opismenjivanja" (u tisku u zborniku posvećenom Miri Kolar).

⁴ *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931 godine. Knjiga III. Prisutno stanovništvo po pismenosti i starosti* (Beograd, 1938.), 7-8.

⁵ "Glavna skupština Seljačke sloge", tajnički izvještaj R. Hercega, *Seljačka prosvjeta* (dalje: SP), 1/1926., 5-8, 108.

viti *Abecedarku*.⁶ Nije bilo ogranka koji nije poduzeo barem nešto unutar ove dobro osmišljene i uporno vođene kampanje.

Za razliku od nekih drugih krajeva (Like, Dalmacije, kasnije Bosne i Hercegovine) u slavonskim kotarevima nije bilo otpora tečajevima opismenjivanja. Oni već tada gotovo i nisu imali nepismenih (kao Magić Mala⁷), nije bilo ni sumnje u potrebu za pismenošću, pa su izvješća obično spominjala podučavanje nekoliko posljednjih nepismenih (u Dežanovcu Gornjem držan je tečaj za 9 nepismenih, u Bokšiću uče nekoliko nepismenih, u Pakračkoj Poljani nema nepismenih ispod 45 godina pa nisu držali tečaj, u Đeletovcima je nepismenih bilo malo, ali spremali su se i za njih otvoriti tečaj, a iz Levinovca i Torjanaca javili su da rade na suzbijanju nepismenosti iako su imali malo nepismenih⁸).

Ponekad bi se i našalili s onim što im više nije predstavljalo problem, kao što je bilo s posljednjim nepismenim u Velikoj Maslenjači, kojem je ogranak nabavio *Abecedarku* i postavili mu njegovu *□enu* za profesora, te već dobro čita, a kako i ne bi, kad je profesor uz njega dan i noć.⁹

Kampanja je pun zamah dosegla tek tijekom 1930-ih godina.¹⁰ Od 1937. godine svake jeseni, kada su završavali veliki poljoprivredni radovi i započinjao intenzivniji rad ogranaka, obnavljani su napisi u *Seljačkoj slozi*, ali i glasilima stranke, s pozivima, poticajima i čak obvezama za rad na opismenjivanju. U duhu kampanji vođenih u drugim europskim zemljama iznošeni su postotci nepismenosti, opisivane prednosti metode koju je zagovarala Seljačka sloga (da nepismene podučavaju ukućani, sami seljaci), postavljani su visoki ciljevi, traženi dopisi o rezultatima, a sve je intenzivirano ozračjem hitnje i davanjem kratkih rokova za konačno rješenje problema.¹¹

Kampanja protiv nepismenosti širila se svakom novom sezonom, a uspješni su ohrabivali. U proljeće 1940., na Desetoj skupštini mogli su stoga primijetiti kako je nepismenost još uglavnom problem Bosne i Dalmacije, te žena. Nadali su se da je nepismenost kod muškaraca pala možda na željenih 10 % i upozoravali da je kod žena zasigurno još iznad 25 %.¹²

⁶ I. Škorjač, "Seljačka prosvjetna sloga", *SP*, 2/1927., 8-9, 130.

⁷ *SP*, 2/1927., 12, 253.

⁸ Bokšić, *SP*, IV/1929., 3-4, 63.; Pakračka Poljana, *SP*, II/1927., 12, 254.; Đeletovci, *SP*, II/1927., 12, 255; Levinovac, *SP*, IV/1929., 3-4, 67; Torjanci, *SS*, IV/1929., 3, 84.

⁹ *SP*, 4/1929., 4, 68.

¹⁰ O počecima kampanje izvijestili su kotarski predstojnici u studenom 1937., Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Grupa VI, br. 654. Vidjeti i: S. Leček, "Seljačka sloga i prva kampanja opismenjivanja u Hrvatskoj (1937.-1941.)", *Hereditas rerum Croaticarum ad honorem Mirko Valentić* (Zagreb, 2003.) 292-301.

¹¹ *Seljačka sloga* (dalje: *SS*), II/1937., 9, 209-212.

¹² *SS*, V/1940., 4, 87, 97.

Kampanju su od 1937. pomagali Napredak i obnovljeni Klub ABC, od jeseni 1939. podršku je pružila i vlada Banovine Hrvatske (vladin Odjel za prosvjetu vodio je jedan od glavnih djelatnika Seljačke sloge Izidor Škorjač). U jesen 1940. gotovo da nije bilo društva koje nije dalo svoj doprinos “pokretu za pismenost” (svoj su potpis na poziv u kampanju stavila još 42 kulturna, umjetnička ili gospodarska društva). Posebnu je težinu imao poziv Katoličke crkve, koja se u ljeto 1940. priključila promicanju ciljeva kampanje.¹³

Iako procjene uspješnosti mogu izgledati pretjerano, ne bi ih trebalo olako zanemariti. Naime, u kampanju su uložena i velika sredstva i veliki rad. Dobra medijska promidžba pratila je svaku zimu nastojanja Seljačke sloge, a u prve tri sezone podijeljeno je 246.868 *Abecedarki*, pola milijuna pisanki, 300.000 olovaka, pa još *Računica* i *Čitanka*. Ukupno je na materijal i promidžbu utrošeno oko 2 milijuna dinara (sve sakupljeno dragovoljnim prinosima), pri čemu se nije plaćao požrtvovan rad onih koji su u svojim selima ili domovima podučavali nepismene.¹⁴ Prema procjenama djelatnika Seljačke sloge, u kampanji je gotovo pola milijuna ljudi naučilo čitati i pisati. Broj je vjerojatno pretjeran, ali i 300.000 nepismenih koji su “progledali” (što je vjerojatan broj) rezultat je kojem se može diviti.

U okviru kampanje izdana je i knjižica *Pokret za pismenost*. Između ostalog, u njoj su objavljeni i statistički podatci o pismenosti u kotarevima Savske i Primorske banovine. Slavonski su kotarevi na samom vrhu ljestvice, pa dok neki imaju preko 80 % nepismenih (Prozor, Duvno), slavonski su bliži onima ispod željenih 10 %. Najgora je situacija bila u pakračkom kotaru (34 %), slijedili su Slatina (33 %), Požega (29 %), Našice (26 %), Virovitica (26 %), Osijek (24 %), Nova Gradiška (21 %), Novska (21 %), Valpovo (21 %), Vukovar (21 %), Županja (20 %), Daruvar (19 %), Donji Miholjac (19 %), Vinkovci (18 %), Đakovo (17 %), a najbolji je bio Slavonski Brod (sa 16 % bio je ukupno na sedmom mjestu).¹⁵ Najveću pismenost uopće imali su pretežno njemački Hrastovac (Garešnica, 2,65 % nepismenih) i hrvatske općine Štivilica (3,3 %) i Orubica (4,9 %) u novogradiškom kotaru. Pakračko je Bučje bilo među najnepismenijima (70,9 %), a iza njega (u Slavoniji) bila je tek Bijela (Daruvar) s 50,88 %. Oba su kotara navedena i kao slučajevi najveće razlike između stanja u pojedinoj općini i postotka nepismenosti na razini cijelog kotara.¹⁶

Većina mjesta u Slavoniji ipak nije imala problem nepismenosti, štoviše, predvodili su u akciji koja je trebala istaknuti mjesta u kojima je ta “narodna nesreća” nestala. Glavni odbor Seljačke sloge i službeno je prihvatio prijed-

¹³ SS, V/1940., 10-11, 248-252, 261.

¹⁴ *Pokret za pismenost 1937-1939*. (Zagreb, 1940.), 5; SS, V/1940., 10-11, 270.

¹⁵ *Pokret za pismenost* (Zagreb, 1938.), 10-11; SS, III/1938., 2, 63.

¹⁶ *Pokret za pismenost*, 22-23.

log Stjepka Vrvara¹⁷ na svojoj sjednici od 13.12.1937. i uveo kao jedan od načina poticanja borbe s nepismenošću davanje priznanja općinama s manje od 5 % nepismenih. Njima bi se, prema prijedlogu, na svečanim smotrama uručivala diploma, a one bi bile upisane u *Zlatnu knjigu pismenosti*.¹⁸ U *Zlatnu knjigu pismenosti* upisane su (i dobile diplomu) samo slavonske općine. Prve su je 6.6.1938. dobile Štivica (Nova Gradiška) i Orubica (Nova Gradiška), zatim Kobaš (Slavonski Brod) 4.9.1938., Nuštar (Vukovar) i Cerić (Vukovar) 25.9.1938., Antin (Vukovar) 16.10.1938., a iduće godine 20.8.1939. Bogdanovci (Vukovar), Sotin (Vukovar) i Lovas (Vukovar).¹⁹ Nagrađivanje je pobudilo interes, pa se Oriovac odmah javio u nadi da bi sa svojim malim postotkom nepismenih (6,8 % u općini, a u Oriovcu 3,4 %) mogao i on doskora biti zapisan u *Zlatnu knjigu pismenosti*.²⁰

Iako većini ogranaka nepismenost više nije predstavljala problem, nisu se oglasili pozivu, bilo da su sakupljali priloge ili radili s nekoliko posljednjih nepismenih. Baranjsko Petrovo Selo pohvalilo se da izuzev nekoliko doseljnika nema nepismenih, pa da je kampanju pomoglo prodajom 200 znački "ABC", a Brođanci su poslali središnjici 200 din priloga. Stražanac je organizirao priredbu čiji su prihodi išli u korist pokreta za pismenost, a kao gost je došla ugledna djelatnica Seljačke sloge Mara Matočec i održala predavanje o ulozi žena u seljačkom pokretu (pa onda i o važnosti da budu pismene). U Šumarini je posljednji nepismeni učio iz *Abecedarke*, u Dežanovcu Gornjem broj nepismenih se smanjivao, a da naponi nisu bili uzaludni dokazivalo je i to što su dojučerašnji nepismenjaci već čitali novine.

O tome da su se uključili u "pokret za pismenost" dojavili su Beljevina Klokočevačka, Martinci Čepinski (naučili 1 starijeg čitati i pisati, a kasnije još 8 nepismenih), Nova Subocka (27 nepismenih), Omanovac (9 nepismenih, od toga 6 žena), Bocanjevci (7 nepismenih) i Ivankovo (8 naučilo i još 27 uči).

Samo je Trapinska izvijestila o većem broju nepismenih (33 %, uglavnom žena), a većina onih koji su se javili odgovarala bi onome što je Seljačka sloga priželjkivala za sve svoje ogranke. Mali Miletinac je imao još samo četiri nepismena (iako su računali samo one mlađe od 50 godina), a i oni su naučili čitati i pisati. Donja Vrijeska i Velika Maslenjača mogle su se pohvaliti kako je kod njih nepismenost snižena na 2 %, a u Piljenicama je ostalo samo 10 nepismenih (a i oni su bili stariji od 50 godina).²¹ O posljednjim

¹⁷ Iznio ga je u predavanju na Radiostanici 3.11.1937. *Pokret za pismenost*, 32-34.

¹⁸ SS, II/1937., 12, 269.

¹⁹ SS, III/1938., 11, 343.; "Tajnički izvještaj na Devetoj glavnoj skupštini Seljačke sloge 11.6.1939.", SS, IV/1939., 7, 180.; SS, IV/1939., 9, 301.

²⁰ SS, III/1938., 12, 365-366. Od 1088 stanovnika imali su još samo 34 nepismena i to njih 14 preko 60 godina. SS, V/1940., 1, 29.

²¹ Baranjsko Petrovo Selo, SS, III/1938., 2, 64; Brođanci, SS, V/1940., 6, 166; Stražanac, SS, II/1937., 12, 270; Šumarina, SS, III/1938., 4, 141; Dežanovac Gornji, SS, V/1940., 3, 77; Beljevina Klokočevačka, SS, II/1937., 10, 238; Martinci Čepinski, SS, III/1938., 6, 195-196,

nepismenima izvješćuju još Kraljeva Velika (ostala samo 2 nepismena), Posavski Podgajci (naučili su čitati 6 od 15 nepismenih), Kobaš (od 10 nepismenih 6 je učilo), Ladimirevci (od 10 nepismenih podučili ih 2), Valpovo (od 10 nepismenih 6 naučilo), Nard (od 28 nepismenih podučili ih 3), a Drenje je naručilo *Abeceedarke* i nadalo se tijekom zime 1937.-38. riješiti i svojih 3% nepismenih. U Andrijaševcima su nepismeni bili još samo stari “*koji se više ne zanimaju za učenje*”, pa se ogranak osjećao slobodnim od tog zadatka, dok su Đeletovci pokušavali podučiti i svojih zadnjih 8 starih nepismenih. Neki su ogranci s neskrivenim ponosom dojavljivali kako upravo nestaju i posljednji nepismeni. U Cigleniku su učila posljednja petorica, u Lozanu su za svoje zadnje (njih 4-5) naručili *Abeceedarke* i počeli tečaj, a iz Rogovca su stigle vijesti da te nesreće više nema - nekoliko nepismenih naučilo je čitati i nepismenosti više nije bilo.

2. Večernja zimska škola

Nastojanjem da u selima organizira večernju školu (tečajeve), Seljačka sloga je pokušavala nadomjestiti praznine u obrazovanju i poznavanju društva, a one su kod seljaka, koji su jedva završavali četiri razreda pučke škole, još uvijek bile velike. Večernja škola trebala je obuhvatiti poduku iz matematike, gospodarstva, zdravstva, zemljopisa, prirodopisa, fizike, prava, tečajeve za voditelje zadruga i pružiti praktična znanja potrebna modernom gospodarstvu i politički aktivnom članu zajednice.²² Cijelu školu rijetko je gdje bilo moguće organizirati, ali održavana su pojedinačna, gostujuća predavanja iz različitih struka. Većinom se radilo o popularizaciji znanosti (zemljopis, povijest, prirodopis, matematika, gospodarstvo, državno ustrojstvo i zakoni itd.), ali teme su mogle sezati u sve vidove života, o odnosu djece i roditelja, prosvjeti u drugim zemljama, odnosu tradicionalne seljačke kulture i prosvjete, o narodnim pjesmama, zadrugarstvu, bontonu, fašizmu ili kuhanju.

Iako o predavanjima (kao i o drugim djelatnostima) sada doznajemo samo na osnovi povremenih izvješća onih ogranaka kojima pismena komunikacija sa središnjicom nije predstavljala nepremostiv problem, ipak i tako djelomični izvori mogu pružiti sliku o oživljavanju društvenog i prosvjetnog života sela.²³ U Magić Maloj 1926. organizirana su tri predavanja o zaraznim

SS, V/1940., 4, 114; Nova Subocka, SS, V/1940., 4, 114; Omanovac, SS, IV/1939., 12, 377; Bocanjevi, SS, III/1938., 8, 242; Ivankovo, SS, IV/1939., 2, 53; Trapinska, SS, IV/1939., 3, 81; Mali Miletinac, SS, V/1940., 6, 165; Donja Vrieska i Maslenjača, SS, VI/1941., 1-2, 46; Piljenice, SS, VI/1941., 1-2, 45; Kraljeva Velika, SS, V/1940., 3, 77; Posavski Podgajci, SS, IV/1939., 8, 275; Kobaš, SS, II/1937., 12, 270; Ladimirevci, SS, III/1938., 6, 195-197; Valpovo, SS, III/1938., 6, 195-197; Nard, SS, III/1938., 6, 195-197; Drenje, SS, II/1937., 12, 269; Andrijaševci, SS, V/1940., 4, 111; Đeletovci, SS, V/1940., 3, 77; Ciglenik, SS, V/1940., 5, 139; Lozan, SS, III/1938., 2, 65; Rogovac, SS, VI/1941., 3, 69.

²² I. Škorjač, “Seljačka prosvjetna sloga”, *SP*, II/1927., 8-9, 129-131.

²³ Uredništvo je poticalo na kratko javljanje, jer *rad jednih poticaj je i putokaz radu drugih!*, SS, I/1936., 8., 190.

bolestima i kulturi sela, a 1927. pet o pravu, društvenom poretku i seljačkom pokretu.²⁴ Najvrjedniji je ipak bio ogranak u Levinovcu, koji je 1928. (a osnovan je tek u kolovozu te godine) uspio prirediti čak 25 predavanja (iz povijesti, zemljopisa, fizike, prosvjete, gospodarstva i o Danskoj kao uzoru gospodarskih organizacija i napredne zemljoradnje).²⁵ Predavanja su očito stjecala svoju publiku, pa ih je održavano sve više. Velika Maslenjača izvije-stila je o predavanjima na temu gospodarstva, prosvjete i rada s mladeži, a više predavanja održali su u Drenovboku, Bumbekovači i Novskoj. Pakračka Poljana imala je prilike čuti nekoliko predavanja o gospodarstvu, u Sladojvcima je oblasni agronom Adam Talan održao tri predavanja o naprednom gospodarenju, a Đeletovčani su se odlučili za prigodno predavanje o fra Marunu. Podgrađe je mislilo na svoje članice i organiziralo predavanje o ulozi žene (domaćica, majka i supruga).²⁶

Djelatnost se nastavila i tijekom 1930-ih godina. Dežanovac Gornji pokazao se posebno agilnim, pa je u prva dva mjeseca nakon obnove održao već dva predavanja, a u kratkom vremenu priredili su čak sedam predavanja za pomladak. Potrebu za stjecanjem novih, posebice praktičnih znanja, Kobaš je shvatio vrlo ozbiljno i organizirao knjigovodstveni tečaj. U zimi 1940. otvorili su i večernju školu za dječake (petkom i utorkom) u kojoj su uz vježbe čitanja i računanja dobivali poduku iz *starinskog pjevanja i tamburanja*. Iz Vrbove su samo kratko dojavili o dva predavanja, Opatovac Cernički priredio je predavanje o djelatnosti Seljačke sloge, a nekoliko predavanja održano je u Habijanovcima.

Tijekom 1930-ih primjetna je tendencija koja je obilježila ukupan rad Seljačke sloge u ovom razdoblju – oslanjanje na svoje snage. Tako su u Brođancima 1938. vlastiti članovi održali šest predavanja. Očito su bila rado slušana, jer su i 1939. proslavili spomen-dan braće Radić (11. lipnja) s predavanjima, a iste su godine uz dva predavanja za odrasle priredili i tri za pomladak. U Ivankovu su održali šest sastanaka na kojima su čitali i tumačili djela braće Radić (po tipu djelatnosti ovo je bilo između predavanja i manje službenih zajedničkih čitanja), a Dežanovac Gornji dojavio je samo o prigodnim predavanjima o prvacima seljačkog pokreta (koja su po mogućnosti trebali prirediti svi ogranci na njihove spomen-dane). Neki oblik predavanja organizirali su Rokovci. Nakon što su od središnjice dobili računice i čitanke za samouke, podijelili su ih muškoj mladeži (uredništvo je na to primijetilo da treba i ženskoj), obvezujući ih da jednom tjedno dolaze na svojevrsnu provjeru i dopunu znanja. Predavanja su i u Gradištu bila namijenjena *naročito za muški podmladak* (1936.-37.). Sastajali su se tri puta tjedno (od 7 do 11

²⁴ SP, II/1927., 12, 253.

²⁵ SP, IV/1929., 3-4, 67.

²⁶ Velika Maslenjača, SP, IV/1929., 3-4, 68; Drenovbok Bumbekovača, SP, IV/1929., 3-4, 64; Novska, SP, IV/1929., 3-4, 68; Pakračka Poljana, SP, III/1928., 3, 77. Sladojevci, SP, IV/1929., 3-4, 70; Đeletovci, SP, III/1928., 3, 74; Podgrađe, SP, IV/1929., 3-4, 65.

sati navečer), čitali i raspravljali o pročitanome, a Tuna (Antun) Babić (narodni zastupnik iz Gradišta) držao im je predavanja. Iduće su godine slušali četiri predavanja, neka od gostujućih stručnjaka, a osim uglednog gosta Hercega, druga su priredili domaći ljudi. (Herceg o Seljačkoj slozi, Mandić o pismenosti, Babić o tkalačkom stanu, Jovanovac o ukidanju kmetstva). Slično su nastavili 1939. kada su održali tri predavanja (Jovanovac opet o 1848., Mandić o podmlatku, Mato Blažević o sudu dobrih i poštenih ljudi). Mnogi su pokazivali istinski interes za novim znanjima, pa je tako podmladak ogranka iz Županje išao na Hercegovu predavanje u Babinu Gredu.²⁷

3. Knjižnice i čitaonice

Prvi pokušaji da se knjiga približi seljaku učinjeni su još tijekom druge polovice 19. stoljeća. Početkom 20. stoljeća u tim se naporima isticalo Hrvatsko društvo za pučku prosvjetu, a poslije Prvog svjetskog rata Prosvjetni savez.²⁸ Knjižnice su bile i jedan od oblika djelovanja Seljačke sloge. Neki su poput Kobaša i Sv. Đurđa imali knjižnicu i prije, pa su one samo uklopljene u ogranak, a ukoliko je nije bilo, potrudili bi se osnovati je što brže.²⁹ Popularnost knjiga i čitanja u ograncima je bila velika, a čitaonice su postajale i važnim mjestom okupljanja. Tako se ogranak iz Tiborjanaca radovao svojoj knjižnici i čitaonici, u kojoj su se svakodnevno sastajali.³⁰

Većina se jedino žalila na nedostatan fond knjiga. Skromna sredstva nisu dopuštala veće nabavke, knjige bi se ubrzo pročitale, a onda je prijetila opasnost od zamiranja interesa.³¹ Jedinu način održavanja rada bilo je nabavljanje novih i što kvalitetnijih knjiga. Opasnost ponavljanja i monotonije postaje jasnija kada se pregledaju izvješća ogranaka. Bilo ih je koji nisu uspjeli nabaviti niti 50 knjiga (Đeletovci su imali samo 6 knjiga, Pakračka Poljana 20 knjiga, Podgrađe 24 knjige, Bokšić 30 knjiga), ali većina je imala između 50 i 100 knjiga (Dežanovac Gornji 134 knjige, Velika Maslenjača 70 knjiga, Drenovbok Bumbekovača 88 knjiga, Jazavica je s 51 knjige došla na 100, Sladojevci 64 knjige, Petrijevcu 93 knjige). Preko tog broja bili su samo ogranci u Krapju, koji je dobrom ponudom od 246 knjiga i pretplatom na

²⁷ Dežanovac Gornji, *SS*, I/1936., 5, 117; Kobaš, *SS*, III/1938., 3, 88, *SS*, VI/1941., 1-2, 43; Vrbova, *SS*, IV/1939., 6, 164; Opatovac Cernički, *SS*, IV/1939., 6, 164; Habijanovci, *SS*, II/1937., 9, 215; Brodanci, *SS*, IV/1939., 4, 108; *SS*, V/1940., 6, 166; Ivankovo, *SS*, IV/1939., 2, 53; Dežanovac, *SS*, V/1940., 8-9, 232; Rokovci, *SS*, V/1940., 4, 116; Gradište, *SS*, I/1936., 12, 293-294, *SS*, IV/1939., 6, 164; Županja, *SS*, IV/1939., 8, 275.

²⁸ Osnovao je 35 novih i obnovio 12 starih knjižnica. "Prosvjetni savez. Glavna skupština održana 17.4.1921.", *Narodna zaštita*, 5/1921., 5-6, 136.

²⁹ *SP*, III/1928. br. 6-8, 167; *SS*, I/1936., 5, 109-112.

³⁰ *SS*, III/1938., 1, 27.

³¹ Problem knjižnice u Zdenčini, *SP*, 2/1927., 10, 176.

novine *privukao ljude iz birtije u čitaonicu*, te Magić Mala, koja je sa svojom 291 knjigom i u ovoj djelatnosti bila u samom vrhu djelovanja.³²

Siromaštvu se pokušavalo doskočiti prikupljanjem malih priloga između članova ili priređivanjem prosvjetnih zabava, čiji je prihod bio namijenjen nabavi novih knjiga. Pravi je polet širenju knjižnica dao Zagrebački oblasni odbor dok je u njemu HSS imao većinu (1927.-29.), pa su tako darovanjem knjiga pomogli i knjižnice u Pakračkoj Poljani, Đeletovcima, Drenovboku, Jazavici i Magić Mali.³³ Drugi su se snalazili sami. U Kobašu su još 1922. održali prvu zabavu u korist čitaonice. Bila je izuzetno uspješna (ljudi su *plakali od milja kad su vidjeli one tanburaše u narodnoj nošnji, kako na pozornici pjevaju i sviraju narodne pjesme*). Do 1928. sakupili su dovoljno da su mogli kupiti knjižnicu pokojnog župnika Ferića (250 knjiga). Čitanje im se toliko sviđelo da su nastavili s prikupljanjem sredstava (ne baš lakim kopanjem kanala i sječom drva za telegrafске stupove), pa su do 1936. sakupili zavidnu knjižnicu s 448 knjiga.³⁴

Nakon obnove 1935. godine o knjižnicama se manje govorilo, jer se djelatnost širila (ili se stavljalo težište) na neke druge oblike, što nipošto ne znači da se prestalo s čitanjem. Prije bi se reklo da je ono postalo toliko prihvaćenim, da mu nije trebala posebna promidžba. Tako i dosta ogranaka (poput Vrbove, Sladojevaca, Oriovca, Kešinaca i Habijanovaca) samo navodi kako imaju knjižnicu i čitaonicu, bez detaljnijih podataka.³⁵

Shvaćanje o potrebi za knjigom se učvrstilo, no doći do nje nije postalo bitno lakše. I tada su darovane knjige bile pravi događaj za selo, kao što je bilo u Kobašu, gdje je ogrankovoj knjižnici veći broj knjiga darovao Ante Premužić (ugledni djelatnik Seljačke sloge, rodom iz Kobaša). Gradište je svoju knjižnicu popunjavalo knjigama kupljenim prihodima od zabava, a s poklonom umirovljenog učitelja Josipa Cimermana i profesorice Nade

³² Đeletovci, *SP*, II/1927., 12, 255, *SP*, II/1927., 12, 256; Pakračka Poljana, *SP*, II/1927., 12, 254, *SP*, II/1927., 12, 256, *SP*, III/1928., 3, 77; Podgrađe, *SS*, IV/1929., 3-4, 69; Bokšić, *SP*, IV/1929., 3-4, 63; Dežanovac Gornji, *SP*, IV/1929., 3-4, 64; Velika Maslenjača, *SP*, IV/1929., 3-4, 68; Drenovbok Bumbekovača, *SP*, III/1928., 3, 74, *SP*, IV/1929., 3-4, 64; Jazavica, *SP*, III/1928., 3, 75., *SP*, IV/1929., 3-4, 66; Sladojevci, *SS*, IV/1929., 3-4, 70; Petrijevci, *SS*, IV/1929., 3-4, 69; Krapje, *SP*, IV/1929., 3-4, 66; Magić Mala, *SP*, II/1927., 12, 253. Ne navode broj knjiga: Novska, *SP*, IV/1929., 3-4, 68; Vetovo, *SP*, IV/1929., 3-4, 72; Levinovac, *SP*, IV/1929., 3-4, 67; Špišić-Bukovica, *SP*, IV/1929., 5, 86; Vrbova, *SS*, IV/1939., 6, 164 (o obnovi knjižnice ukinute 1929.).

³³ U "srednjoj Hrvatskoj" dar u knjigama u vrijednosti od 500 din dobili su još Šag, Bocanjevi, Ivanovci (Osijek), Vetovo (Požega), Štivilica, Cernik, Srednji Lipovac i Bili Brig (Nova Gradiška), Velika Maslenjača, Dežanovac (Daruvar), Sv. Đurađ (Donji Miholjac), Novska (Novska), Levinovac (Virovitica), *SP*, III/1928., 12, 238; S. Leček, "Organizacija i oblici djelovanja "Seljačke sloge" (1925.-1929.)", *Časopis za suvremenu povijest*, 28/1996., 3, 368-371.

³⁴ *SS*, I/1936., 5, 109-112.

³⁵ Vrbova, *SS*, IV/1939., 6, 164; Sladojevci, *SS*, I/1936., 10, 231; Oriovac, *SS*, III/1938., 12, 365-366; Kešinci, *SS*, II/1937., 4, 95; Habijanovci, *SS*, II/1937., 9, 215.

Sremec iz Vinkovaca dosegli su 125 knjiga. Posavski Podgajci su 1936. dali više predstava i predavanja i tim novcem osnovali knjižnicu.³⁶

Broj knjiga u onim ograncima koji su to javili, ipak je bio viši nego ranije. Kozarice s knjižnicom od 66 knjiga (poklon Mije Pešuta) i Šag sa svojih 80 knjiga bile su najmanje knjižnice za koje znamo veličinu fonda. Bocanjevci su se prvo morali boriti pri oblasti za povrat 75 knjiga oduzetih u doba diktature, a pred rat imali su u povelikoj knjižnici 186 knjiga. Gornji Rajić je već 1936. imao 125 knjiga, nešto kasnije Petrijevcima 160 knjiga, a Ivanovci (Valpovo) 185.³⁷

Nakon što su bila osigurana sredstva, interes je usredotočen na odabir naslova, koji bi mogli biti poslani u ogranke, pri čemu je bilo znatnih problema. Naime, postojeća građanska literatura za narod često se svojim nerealnim zahtjevima, a još više stavom prema seljaku (kao dobroćudnom, ali neobrazovanom "divljaku" kojeg treba obrazovati "odozgo") izravno kosila s težnjom seljačkog pokreta da u njemu razvije samosvijest političkog subjekta. Izidor Škorjač sastavio je stoga i popis knjiga koje su bile prihvatljive seljačkom pokretu.³⁸ Slična je nabavna politika vođena i 1930-ih, pa su jasno prvenstvo uživala sva djela vezana uz "nauk braće Radić". Ogranci su se očito držali preporuka, pa je Donja Bebrina dojavila da su nabavili *Sabrana djela* Antuna Radića (koje je uredio Herceg, a žarko su ih preporučala sva HSS-ovska glasila). Ogranak u Podvinju je uspio brzo nakon početka djelovanja nabaviti skoro sve knjige koje je središnjica preporučala, a Marjančaci su to tek bili odlučili i započeli su s prvih nekoliko. Jači ogranak u Vinkovcima uzorno je sabrao *gotovo sve knjige seljačkih pisaca*.³⁹

4. Zajednička čitanja

Tradicionalna seljačka okupljanja i razgovori u slobodno vrijeme, na kojima su kružile razne priče, prepričavana drevna vjerovanja, a starci se sjećali događaja kojima su bili svjedokom ili prenosili još starije o kojima su i oni tek slušali, iskorištena su kao oblik u koji je Seljačka sloga unosila novi sadržaj. Novost je bila da jedan od okupljenih pročita nešto iz knji-

³⁶ Kobaš, *SS*, IV/1939., 2, 53; Gradište, *SS*, I/1936., 12, 293-294; Posavski Podgajci, *SS*, II/1937., 2, 47.

³⁷ Kozarice, *SS*, I/1936., 8, 190; Šag, *SS*, V/1940., 10-11, 309; Bocanjevci, *SS*, I/1936., 7, 167, *SS*, V/1940., 10-11, 310; Rajić, *SS*, I/1936., 6, 141; Petrijevcima, *SS*, III/1938., 6, 195-196; Ivanovci, *SS*, II/1937., 3, 70; *SS*, V/1940., 10-11, 309.

³⁸ Uz izdanja Seljačke sloge i djela S. Radića (posebice prijevod *Novije svjetske povijesti*), tu se nalaze građanski pisci A. Šenoa, K. Š. Đalski, A. Kovačić, E. Kumičić, J. Kozarac, I. Tomić, A. Nazor, od stranih Dostojevski, Gogolj, Turgenjev, Tolstoj, Gorki (i drugi), te neka djela iz suvremene političke znanosti: Wilson, Nitti, Seignobos-Metin, Roland. I. Škorjač, "Seljačke knjižnice", *SP*, II/1927., 12, 233-234.

³⁹ Donja Bebrina, *SS*, IV/1939., 5, 130; Podvinje, *SS*, II/1937., 9, 217; Marjančaci, *SS*, III/1938., 6, 195-197; Vinkovci, *SS*, III/1938., 1, 25.

ge ili novina. Sadržaj je mogao biti zabavan ili poučan, pa bi se kasnije o njemu popričalo, kao što se nekada komentiralo rijetke obavijesti iz vanjskog svijeta. U doba ili u krajevima, gdje su još mnogi bili nepismeni, ovo je bio i jedini način da pisana znanja dopru do svakoga. Od pojedinca se pri tome nisu tražila nikakva posebna zalaganja ili odricanja, pa je i motiviranost bila visoka.

Zajednička čitanja bila su i najčešća djelatnost u ograncima Seljačke sloge, dostupna svakome i u svako doba godine, iako su zimi ipak bila češća.⁴⁰ O tome što se čitalo i o širokom rasponu interesa svjedoče popisi knjiga u knjižnicama, a sama ih izvješća o čitanju rijetko spominju.⁴¹ U neformalnu atmosferu drevnih sijela ušlo je i čitanje i razgovaranje o novim gospodarskim tehnikama, trgovini, higijenskim zahvatima, znanosti, nacionalnoj povijesti. Preporučalo se čitati glasno, u svakoj petoj seljačkoj kući, da sluša barem desetero ljudi, a kako su pazili da se pokretu pridruži cijeli narod, istaknuto je da trebaju biti prisutni *i bar koja žena, mladić oko petnaest godina i starac*, a poslije čitanja uvijek održati i razgovor, bez kojeg čitanje nema smisla.⁴²

Čitanja su zimi održavana ponekad i svaku večer (Bokšić, Drenov Bok), ali češće dvije ili tri večeri tjedno (primjerice utorkom, četvrtkom i subotom od 7 do 9 na večer u Dežanovcu Gornjem), a ljeti samo jednom (uglavnom nedjeljom). Sladojevci su imali čitanja još rjeđe - svake druge nedjelje. Ponegdje, kao u Đeletovcu, čitali su naizmjenice, tako da mogu istovremeno vježbati i čitanje.⁴³ Zajednička čitanja tijekom 1920-ih spomenuli su i Velika Maslenjača, Krapje, Pakračka Poljana i Podgrađe.⁴⁴

Na čitanje se tijekom 1930-ih prionulo jednakim, ako ne i većim žarom. Izvješća su obično štura, pa nam rijetke izjave o važnosti čitanja za seljake postaju tim zanimljivije. Marjančaci su u zajedničkim čitanjima do ljeta vidjeli *najbolji način, da se mladi ogranaci sprema za skori budući živi rad*. Iz Korije je došao puno osobniji doživljaj zajedničkih večeri. Od rujna do veljače čitali su svaku večer (A. Radića), ali tako da su se svaki dan sastajali u drugoj kući, pa je ovo kruženje podsjećalo na način *kako se vrši križni put na spomen Isusu*. Torjanci su organizirali zajednička čitanja dva puta tjedno, ali i uz to

⁴⁰ Mnogi su se ogranaci organizirali kao Trapinska – u jesen i zimu okupljali su se svaku večer, čitali (A. Radića) i pjevali, a u proljeće i ljeto susreti su se prorjeđivali na nedjelje i blagdane. *SS*, IV/1939., 3, 81; *SS*, VI/1941., 3, 67.

⁴¹ Samo ogranak u Dežanovcu Gornjem dojavio je što čitaju. Uz članke iz *SP* i *Božićnice*, zanimali su se i za povijest, zemljopis, astronomiju, gospodarske knjige (o kukuruzu, žitaricama, stajskom gnoju, krumpiru), čitali su i Miškinu, Radićeve *Uzničke uspomene* i njegov preporučeni prijevod *Svjetske povijesti*. *SP*, IV/1929., 3-4, 64.

⁴² *SS*, I/1936., 7, 166.

⁴³ Bokšić, *SP*, IV/1929., 3-4, 63; Drenov Bok, *SP*, III/1928., 3, 74; Dežanovac Gornji, *SP*, IV/1929., 3-4, 64; Sladojevci, *SS*, IV/1929., 3-4, 70; Đeletovac, *SP*, 4/1929., 3-4, 65.

⁴⁴ Velika Maslenjača, *SP*, IV/1929., 3-4, 68; Krapje, *SP*, IV/1929., 3-4, 66; Pakračka Poljana, *SP*, III/1928., 3, 77.; Podgrađe, *SP*, IV/1929., 3-4, 65.

se čitalo po kućama u manjim grupama i pojedinačno. U Bistrincima su zajednička čitanja organizirali u dvije grupe, pa je pomladak (o kojem je Seljačka sloga vodila posebnu brigu) imao svoje sastanke utorkom, a odrasli četvrtkom i subotom (svi od 6 do 8 sati navečer). Martinci Čepinski imali su istu podjelu. Čitalo se zimi dva puta tjedno, a podmladak se sastajao nedjeljom popodne, kada bi radni sastanak prerastao u pravu zabavu. Prvo se čitalo *Seljačku slogu* i *Dom*, zatim razgovaralo (jedna od tema bila je *o uspostavi narodne nošnje*), pjevalo (samo) narodne pjesme i plesalo kolo uz tamburicu. Podmladak je imao svoj poseban nedjeljni termin i u Vinogradcima, a odrasli su se sastajali češće (tri puta tjedno). Levinovac je imao složeniji raspored čitanja radi svoje raštrkane strukture, pa se radilo u tri grupe, a četvrte nedjelje dolazilo se na zajednički sastanak. U Dežanovcu Gornjem podmladak se zimi sastajao jedan puta tjedno (čitaju i recitiraju), a budući da im se to očito sviđelo, kasnije su počeli svake srijede i subote navečer (od 7 do 9 sati), a čitanje su držali dovoljno zanimljivim da njime obilježe i seljačke spomen-dane. U veljači, u tjednu u kojem se sjećalo Matije Gupca i Antuna Radića svakodnevno su čitali Radićeve tekstove i A. Šenou, a čitanjem Radića i pjevanjem proslavili su i spomen-dan braće Radić u lipnju. U Bocanjecima je svakodnevno čitanje privuklo i nečlanove, pa se znalo okupiti stotinjak ljudi.⁴⁵

Svaku se večer čitalo i u Nardu, a samo jednom tjedno u Drenoboku, Poljani i Valpovu. Zajednička čitanja u izvješćima su naveli i ogranci u Habijanovcima, Podvinju, Brođancima, Tiborjancima i Gradištu.⁴⁶

Kao što je već spomenuto kod odabira knjiga za knjižnice i ovdje su u izboru literature prednjačila preporučana djela (barem o njima rado javljaju), pa iz niza ogrankata dolaze izvješća o čitanju djela Stjepana i Antuna Radića.⁴⁷

Sličnosti tradicionalnom obliku društvenosti i činjenici da je to bila dje-latnost koja je zahtijevala najmanje pojedinačnih napora, treba zahvaliti da je

⁴⁵ Marjančaci, SS, I/1936., 10, 231; Korija, SS, V/1940., 3, 77; Torjanci, SS, IV/1939., 3, 84., SS, V/1940., 4, 116; Bistrinci, SS, I/1936., 12, 292; Martinci Čepinski, SS, III/1938., 6, 195-196, SS, V/1940., 4, 114; Vinogradci, SS, IV/1939., 3, 84. 43; Levinovac, SS, II/1937., 1, 19; Dežanovac Gornji, SS, I/1936., 5, 117, SS, IV/1939., 9, 300, SS, V/1940., 3, 77; Bocanjecvi, SS, III/1938., 8, 242.

⁴⁶ Nard, SS, III/1938., 6, 195-19; SS, V/1940., 10-11, 309; Drenobok, SS, IV/1939., 3, 84; Poljana, SS, I/1936., 1, 18; Valpovo, SS, III/1938., 6, 195-197; Habijanovci, SS, II/1937., 9, 215; Podvinje, SS, IV/1939., 4, 105; Brođanci, SS, V/1940., 6, 166; Tiborjanci, SS, III/1938., 1, 27; Gradište, SS, IV/1939., 6, 164.

⁴⁷ Harkanovci, SS, V/1940., 3, 75; Posavski Podgajci, SS, IV/1939., 8, 275; Rogovac, SS, VI/1941., 3, 69; Nova Subocka, SS, V/1940., 4, 114; Kozarice, SS, I/1936., 8., 190, SS, V/1940., 5, 140; Ladimirevci, SS, V/1940., 10-11, 309; Ciglenik, SS, V/1940., 3, 74, SS, V/1940., 5, 139; Bocanjecvi, (čitanje starih godišta *Seljačke prosvjete*), SS, I/1936., 7, 167, (A. Radića čitaju), SS, V/1940., 10-11, 310; Zelčin, SS, III/1938., 6, 195-197; Gat, SS, III/1938., 5, 174; Turanovac, SS, VI/1941., 1-2, 43; Đeletovci, SS, V/1940, br. 3, 77; Špišić-Bukovica, SS, IV/1939., 7, 245.

zajedničko čitanje postalo jedina aktivnost koju su vršili svi ogranci.⁴⁸ Kao i neke druge djelatnosti, pokušavali su ih širiti i u selima gdje nije bilo ograna-ka. Tamo su zajednička čitanja, u suradnji s političkom organizacijom, trebali poticati kotarski “prosvjetni povjerenici hrvatskog seljačkog pokreta”.⁴⁹

5. Seljačka književnost

Opismenjivanje, čitanje poučnih knjiga i predavanja bili su korak prema praktičnim znanjima. No, rad s knjigom imao je još jedan cilj - potaknuti književno stvaranje, koje bi potvrdilo umjetnički duh naroda. Svijest o krizi i nestajanju nepisane narodne književnosti, ponukala je idejne vođe Seljačke sloge, da njeno očuvanje i dalji razvoj odrede kao neposredni zadatak organizacije. Najavili su da će otkrivati seljačke talente, kojih *ima po hrvatskim selima na stotine, a mo□da i na tisuće* i pružiti im mogućnost da svoje radove objave u *Seljačkoj prosvjeti* ili čak kao knjigu u seriji *Seljačka knji□nica*.⁵⁰ Seljake se pokušalo potaknuti pisanom stvaralaštvu i na zabavama priređivanim po ograncima. U Magić Maloj na prosvjetnoj zabavi recitirana je Stuparićeva pjesma “Seljak”, nakon čega je učitelj Nikola Filipović seljačku književnost okupljenima predstavio kao nešto trajno *što će u našoj knji□vnoj historiji ostaviti dubok trag*.⁵¹

Suradnici u *Seljačkoj prosvjeti* (glasilu Seljačke sloge u razdoblju 1926-1929.) većinom su ipak bili školovani članovi organizacije pa je objavljeno dosta članaka Stjepana Radića i njegovog pokojnog brata Antuna, često se javljao i Božidar Magovac, pa Ivo Šarinić, Pavao Kvakana, Fran Novljan, Izidor Škorjač, a naravno i sam Rudolf Herceg. Slavonija u tom prvom razdoblju nije imala velik broj suradnika, jer je većina ograna-ka i osnovana razmjerno kasno. Svega osam autora iz Slavonije slalo je svoje priloge, a od toga dva pod pseudonimima (Čika Mika, Slavonac), dvoje se javilo samo jednom (Blaž Babić iz Babine Grede i Antun Jelić iz Gradišta), no četvero ostalih nalaze se, ili će tada ući, u krugu najznačajnijih stvaralaca i podržavatelja Seljačke sloge. Prva se već 1926. javila Mara Matočec, šaljući narodne pjesme iz Podravine, a odmah zatim i vlastite pjesme i razmišljanja. Uskoro je prerasla ne samo u redovitu suradnicu, nego i u jednu od najdjelatnijih širiteljica ideja Seljačke sloge. U istom broju s Marom Matočec prve je pjesme objavio Mato Mandić, autor koji se svojim slobodnijim stilom i iskrenim osjećajem izgradio u jednog od značajnijih i najplodnijih seljačkih pjesnika, pa gotovo da i nije bilo broja u kojem nije

⁴⁸ “Četvrta glavna skupština, tajnički izvještaj Rudolfa Hercega”, *SP*, IV/1929., 5, 77.

⁴⁹ “Poruka Seljačke Sloge svim ograncima, povjerenicima, članovima ...”, *SS*, I/1936., 10, 214

⁵⁰ “Glavna skupština Seljačke sloge”, tajnički izvještaj Rudolfa Hercega, *SP*, I/1926., 5-8, 108.

⁵¹ *SP*, III/1928., 4, 94.

objavljena barem jedna njegova pjesma i kasnije tijekom 1930-ih godina, a jedini je koji se javio u istoimenom glasilu, ali tada već pod komunističkim patronatom, 1945. godine.⁵² Iste je godine suradnikom postao i Ivan Klarić (Kobaš)⁵³, koji se uglavnom javljao kraćim razmišljanjima, a jednim se prilogom javio i ugledni, već dugo politički aktivan (tada narodni zastupnik) Antun Babić.⁵⁴ Antun Babić, Mara Matočec i Mato Mandić ušli su i u središnju upravu Seljačke sloge, pa je Babić od Prve skupštine 1926. u Glavnom odboru, a Mara Matočec i Mandić postali su prosvjetni radnici na Trećoj skupštini 1928.

Tridesetih godina uvjeti su se bitno promijenili i ostvarila se težnja uredništva da njihov časopis pod novim imenom *Seljačka sloga* postane glasilo samih seljaka. Cilj je bio da svaki ogranak ima bar jednog dopisnika glasila.⁵⁵ Iako to nije u potpunosti ostvareno, uspjelo se u tome da veći dio svakog broja ispunjavaju priloge samih seljaka. Školovani suradnici ponekim su stručnim člankom samo proširivali ideje za djelovanje ili doprinosili pojedinih akcijama i kampanjama društva. Na Devetoj skupštini 1939. vodstvo je stoga s ponosom istaknulo da je od 1936. pa do tada u glasilu objavljivalo 269 suradnika, od čega 25 žena. Od 63 kotara iz kojih su bili autori, najviše ih je imao Karlovac (26), a od slavonskih Novska i Valpovo (8), Vinkovci i Županja (6), Darda (5), Brod, Daruvar, Virovitica (4), Batina, Osijek, Požega (2), Donji Miholjac, Nova Gradiška, Nuštar! (krivo umjesto Vukovara) (1).⁵⁶

Do zadnjeg predratnog broja u *Seljačkoj slozi* objavilo je svoje priloge ukupno 57 seljačkih autora iz Slavonije, od čega su 5 bile žene, a 9 članovi podmlatka. Najčešće su se i sada javljali razmišljanjima i pjesmama Mara Matočec iz Korije (35 priloga) i pretežno pjesmama Mato Mandić iz Gradišta (28). Od zanimljivijih autora treba spomenuti još jednostavne pjesme, bliske tradicijskoj narodnoj poeziji Đure Marosavljevića iz Rešetara (18 pjesama), razmišljanja Mandićevog suseljana Antuna Jovanovca (Gradište, 7 priloga), tijekom 1930-ih više razmišljanjima nego pjesmama javljao se Ivan Klarić⁵⁷ iz Kobaša (7), nadu je svojom pojavom pobudio još jedan Gradišćanac Pavao Varnica, koji se kasnije javio s još samo 2 priloga, a iz istog, županjskog, kotara bio je Ivan Marković iz Račinovaca (5 priloga). Poticajnim i dobro

⁵² M. Matočec, "Pjesme što se pjevaju u Podravini", *SP*, I/1926., 18-19, 253; M. Mandić, "Jesen je..." *SP*, I/1926., 18-19, 245; "Kad sunce izlazi", *SP*, I/1926., 18-19, 253. O Mari Matočec: Mira Kolar-Dimitrijević, *Mara Matočec* (Koprivnica, Zagreb, 1993.).

⁵³ I. Klarić, "Narodi nam se", *SP*, I/1926., 20-24, 274; "Zašto ljudi slabo mare za prosvjetu", *SP*, II/1927., 8-9, 149-150.

⁵⁴ T. Babić, "Seljačka prosvjeta i sud dobrih i poštenih ljudi", *SP*, II/1927., 2, 33-34.

⁵⁵ "Poruka Seljačke Sloge svim ograncima, povjerenicima, članovima ..." *SS*, I/1936., 10, 215.

⁵⁶ "Tajnički izvještaj na Devetoj glavnoj skupštini Seljačke sloge 11.6.1939.", *SS*, IV/1939., 7, 183.

⁵⁷ Pohvaljen je kao seljački pjesnik na Drugoj skupštini Seljačke sloge, 20.2.1927. *SP*, II/1927., 3, 62.

pisanim priložima javljao se još Stjepan Brdarić iz Baranjskog Petrovog Sela (6).⁵⁸ Tijekom 1930-ih Mato Mandić, Mara Matočec i Antun Babić bili su odbornici Seljačke sloge, Mara Matočec je od 1936. bila članica Upravnog odbora, a Mato Mandić je 1938. posao i potpredsjednik Upravnog odbora i Hercegov zamjenik, nakon što se s tog mjesta povukao Mijo Stuparić.⁵⁹ Odbornički zamjenici su od 1937. godine bili i Ivan Klarić (Slavonski Brod) i Adam Jurić (Vinkovci).⁶⁰

Ostali autori javili su se od jednog do četiri puta, češće pjesmama, ponekad crticama u kojima pretežno ponavljaju glavne ideje Seljačke sloge, ali ponetko je uspio postići svježiji opis svog sela, prilika u njemu, običaja i odnosa koji nestaju.

Slavonski autori u *Seljačkoj slozi* (prema kotarevima): *Batina* - tajnik ogranka Petar Šomodvarac, *Batina* (1 prilog), tajnik Stipan Jakoben, Duboševica (1), Stipa Andrić, Topolje (1), Marko Bartolov, Topolje (3), *Darda* - Mato Brdarić, Baranjsko Petrovo Selo (1), Pavao Sekereš, Torjanci (1), Marko Jagodić, Torjanci (1), *Daruvar* - Ivan Šoić, Velika Maslenjača (1), Milan Šoić, Velika Maslenjača (1), Franjo Tomašković, Dežanovac Gornji (2), Josip Novosel, Stražanac (4), Blaž Čizmar, Stražanac (1), *Donji Miholjac* - tajnik ogranka Mato Zetović, Kunišinci (3), *Nova Gradiška* - Ivan Jurković, Opatovac (1), *Novska* - Đuro Marković, Lipovljani (1), Slavko Drnić, Drenovbok (1), Đuro Grdur, Kozarice (1), Andrija Adamović, Janja Lipa (1), Marko Šeničnjak, Stara Subocka (1), *Osijek* – jedini autor potpisan kao radnik Luka Lešina, (1), *Slavonska Počepa* – predsjednik ogranka Antun Antolković⁶¹, Vetovo (1), Ante Nočivljanin, Deževica (1), Antun Brblić, Knežci (1), *Slavonski Brod* - Stjepan Bukvić, Zadubravlje (1), tajnik Josip Marinić, Zbjeg (2), tajnik ogranka Imro Štević, Podvinje (2), *Valpovo* - Nikola Vukajlović, Ladimirevci (2), Stjepan Salajić, Valpovo (1), Mijo Andraković, Brođanci (1), Tomo Strugačevac, Bocanjevci (1), *Virovitica* - Mara Žiljak, Jugovo Polje (2), predsjednik ogranka Rok Žiljak, Jugovo Polje (4), Mile Došen, Trapinska (3), Stjepan Polčić, Trapinska (1), Marica Martinčić, Korija (2), Mato Kereš, Lozan (2), *Vinkovci* - Mara Babunović, Privlaka (3), Marijan Kolarević, Stari Mikanovci (2), *Vukovar* - Martin Marošević, Nuštar (1), *Upanja* – narodni zastupnik Antun Babić, Gradište (1).

Ovome treba pribrojiti i radove članova podmlatka: iz kotara *Darda* - Marta Ivanović, Baranjsko Petrovo Selo (2); *Novska* - Josip Stipanović, Janja

⁵⁸ Od Desete skupštine Seljačke sloge (31. 3. 1940.) član Glavnog odbora, SS, V/1940., 4, 94., posebno istaknut radi položaja Baranje (nije u Banovini), a razvili su uzoran rad.

⁵⁹ Izabran je na Osmoj skupštini 1938. SS, III/1938., 3, 94., opet na Devetoj (11. 6. 1939.) - SS, IV/1939., 7, 188. – i na Desetoj (31. 3. 1940.) - SS, V/1940., 4, 94.

⁶⁰ "Tajnički izvještaj na Sedmoj skupštini Seljačke sloge", 21. 2. 1937., SS, II/1937., 2, 40-41.

⁶¹ Njegova pjesma "Stari običaji i staro poštenje" posebno je pohvaljena i čitana na godišnjoj skupštini Seljačke sloge u Zagrebu 13. 2. 1938. SS, III/1938., 3, 82.

Lipa (2), Antun Adamović, Janja Lipa (1); *Slavonska Počega* - Anka Mikić, Vetovo (1); *Slavonski Brod* - Jozo Klarić, Kobaš (2), Stjepan Pišonić, Petar Jelić (supotpisali), Kobaš (1); Adam Bukvić, Zadubravlje (2); *Valpovo* - Marica Jelkić, Bistrinci (1).

Tijekom 1930-ih godina nastavilo se na razne načine poticati seljačku književnost. Jedan od načina bili su književni natječaji. Prvi je raspisan već 1936., a za zadanu temu izabran je opis spomen-dana braće Radić. Nagrađeno je deset seljaka, od toga dva Slavonca: Ivan Marković iz Račinovaca za *Svietlikovac*⁶² i Mato Mandić za *Misli u ranu zoru na 11. lipnja*.⁶³ Nagrade su im podijeljene pred godišnju skupštinu Seljačke sloge (21.2.1937.).⁶⁴

Seljačke se pokušaje ohrabrivalo i javnim predstavljanjem njihovih radova. Za trajanja Kulturnog tjedna, u Pučkom su sveučilištu u Zagrebu dan prije smotre (12.6.1937.) na večer čitani književni radovi najistaknutijih seljačkih književnika. Između njih jedanaestero bili su i Mara Matočec, Đuro Marosavljević, Ivan Klarić i Mate Mandić. Mara Matočec i Mandić sami su i čitali svoje pjesme.⁶⁵ Mandića su tada, uz Stuparića i Miškinu smatrali najboljim seljačkim pjesnikom, čija je neskrivena osjećajnost pokrivala i poneku zamjerku nesavršenosti izričaja. Doduše, za neke je ostalo spornim to što je koristio slobodne oblike moderne poezije, odlazeći predaleko od izvornog ritma narodne pjesme.⁶⁶

Večer poezije ponovili su i 30.1.1938. Ovaj je puta predstavljeno dvanaest seljačkih pjesnika, a zainteresirano se slušateljstvo sastojalo uglavnom od studenata i članova Društva ABC. Uz pjesme Mije Stuparića i Miškine, mogli su čuti izabrane radove Mije Mikovića, Ranka Petkovića, Ive Novaka, Stjepana Novosela, Tome Cukrova, Grge Petkovića, Tome Vojkovića, a iz Slavonije Mate Mandića (*Zemlja, Na Badnju Veče, Svršetak čovjeka, Na vašar, U kasnu jesen*), Mare Matočec i Pavla Varnice (*Početak rujna*).⁶⁷

Radove Mate Mandića i Mare Matočec uvrstio je Herceg i u svoju *Čitanku*.⁶⁸ U *Maloj knjižnici Seljačke Sloge*, u kojoj je trebalo objavljivati knjige za seljaštvo ili radove seljačkih autora, jedan je od naslova bio *Dostojanstvo – ne gizda*, u kojem su svoja razmišljanja objavili Slavonci Antun Jovanovac, Ivan Klarić, Franjo Tomašković i Đuro Marosavljević.

⁶² SS, I/1936., 10, str. 219-226.

⁶³ SS, I/1936., 9, str. 205.

⁶⁴ SS, II/1937., 1, 17.

⁶⁵ SS, II/1937., 6b, 163-164.

⁶⁶ Tomislav Prpić, *Književni regionalizam u Hrvata* (Zagreb, 1936.), 67.

⁶⁷ SS, III/1938., 3, 109-110.

⁶⁸ R. Herceg, I. Štivić, *Hercegova Računica i čitanka za samouke* (Zagreb, 1938).

6. Kazalište i selo - "predstavljačke družine"

Vodstvo Seljačke sloge nije previdjelo veliku mogućnost prosvjetnog i kulturnog djelovanja preko predstava.⁶⁹ Namjera im je bila postojeće zanimanje za kazališne predstave usmjeriti prema svojim shvaćanjima. Iako se u početku pokušalo organizirati predstave za seljake u velikim kazališnim kućama⁷⁰, pravi je cilj bio omogućiti seljacima da potpuno sami naprave predstavu, znači, trebalo im je pomoći da je sami napišu (s motivima iz vlastitoga života), sami prirede i izvedu, a ne da samo uživaju (ili uče) na tvorevinama građanskog duha. Prvi rezultat, neočekivano brz (kasnije će se pokazati i najuspješnijim), bila je i prva potpuno seljačka predstava. Autor je bio seljak Stjepan Novosel iz Bukovca (Zagreb), koji je priredio za scensko predstavljanje narodne običaje iz svog kraja vezane uz Badnjak (*Badnja večer*) i svadbu (*Prigorska svatba*).⁷¹ Ove su predstave veličane kao *prvi slučaj na svijetu*⁷² koji objedinjuje sve poželjne elemente - seljačkog autora, temu iz seljačkog života (ujedno onu koja sažima tradiciju, običaje, umjetničko oblikovanje) i seljačke predstavljače.

Većina drugih predstavljačkih družina po ograncima nije ponovila taj uspjeh, ali su u svom kraju stekle veliku popularnost i privukle mnoge zainteresirane. Ako i ne stoje tvrdnje da su seljaci prvi put vidjeli kazališnu predstavu (barem ne za sva sela), ostaje kao stvarna i jedino važna novina da su prvi puta sami pripremili predstavu i sami glumili u njoj. Iako su se neki ogranci pribojavali nepoznatog, poput Dežanovca Gornjeg iz kojeg su pisali da se njihova inteligencija *drži po strani*, pa nisu spremili predstavu, jer ih nije imao tko podučiti⁷³, bilo je to opravdanje za koje je središnjica imala sve manje razumijevanja. Uporno ponavljanje da seljaci mogu i sami (iako su 1920-ih još pokušavali otvoreniju suradnju s građanskim krugovima) donijelo je ploda i sve se više seljaka odlučivalo upustiti u avanturu kazališta. Od nekoliko seljačkih autora koji se spominju tijekom 1920-ih, iz Slavonije je bio jedino I. Posavec (Novska).⁷⁴ Sudeći prema naslovima (sadržaj nisu goto-

⁶⁹ I. Šarinić, "Kazalište i kazališna umjetnost", *SP*, 1/1926., 1-2, 37; Držali su da kazalište može popraviti čovjeka i ljudsko društvo, M. Pavlek, "Seljak i kazalište", *SP*, 1/1926., 9-10, 139-142.

⁷⁰ *Hrvatska pozornica*, 1925./26., 10, 168; J. Kulundžić, "Seljak i kazalište", *Hrvatska pozornica*, 1925./26., 12, 198; Seljačke predstave u zagrebačkom HNK obnovljene su opet 1939., ali njih su mogli vidjeti tek seljaci iz gradske okolice ili oni koji su u grad dolazili poslom. Davane su nedjeljom u 14.30, a ostale su rubnom pojavom, već i zbog toga što je Seljačka sloga tada težište stavljala na samostalne seljačke predstave. *SS*, IV/1939., 5, 126.

⁷¹ Kasnije je objavljeno. S. Novosel, *Prigorska svadba. Prema narodnim običajima Prigoraca kod Zagreba u 7 slika* (Zagreb, 1926.)

⁷² *Dom*, II/1926., 17, 7.

⁷³ *SP*, IV/1929., 3-4, 64.

⁷⁴ Jedan od popularnih autora bio je trgovac Miroslav Singer, čija je predstava *Za volju djeteta* izvedena u Đurđevcu i Kalinovcu, a napisao je još dva često izvedena igrokaza (*Jožanastra* i *Začarani ormar*). *SP*, I/1926., 14-15, 211; *SP*, I/1926., 14-15, 212. Od drugih (seljačkih) autora poimence se spominju seljak I. Posavec, *Tko će mnogo, ne će dugo* (izvedeno u Novskoj), *Dom*, V/1929., 34, 5; predsjednik ogranka u Preloščici I. Tuškan, predsjednik ogranka u Imbriovcu Blaž Posavec-Majtan, čija je *Rekvizicija* izvedena u Imbriovcu, *SP*, 2/1927., 1, 21-22.

vo nikada navodili) u šezdesetak različitih seljačkih predstava izvedenih u ograncima do 1929. godine, izrazitu su premoć i popularnost uživale kome-dije.⁷⁵ Bilo je i onih koje su nadahnuće tražile u seoskoj tradiciji, poput *Krštenje djece na selu* izvedene u Bokšiću (1929.)⁷⁶, a odvažnije su družine davale i zahtjevnije komade pa je u Jazavici prikazana predstava prikladnog naziva *Jazavac pred sudom*.⁷⁷ Najdjelatnija predstavljачka družina ne samo u Slavoniji bila je ona u Magić Maloj sa sedam predstava izvedenih 1926., pet 1927. godine, a 1928. priredili su čak petnaest prosvjetnih zabava, na kojima su davali šaljive prikaze, recitali, priredili čak i pantomimu, a sve popratili plesom, tombolom i šaljivom poštom.⁷⁸

Glumci iz Drenovbok Bumbekovače gostovali su u Jasenovcu (*Pljusak* P. Preradovića), a nakon toga su predstavom u svom mjestu (*Znati eljan tast* Đure Prejca) pokušali sakupiti temeljni kapital za osnivanje Vatrogasnog društva i nabavu vatrogasnih sprava. Iduće su godine ponovili uspjeh dajući na prosvjetnoj zabavi predstave *Barun Trenk* i *Gdje je vjernost*. U Sladojevcima su na Uskršni ponedjeljak 1928. izveli *Kako je šuster htio postati narodni zastupnik*, a interes je bio toliki da su je davali dva puta (popodne i navečer). Najčešće su u tim družinama bili mladi, pa su i u izvješću iz Đeletovaca istaknuti mladi, koji su priredili igrokaz *Graničari*, a nekoliko tjedana kasnije komične predstave *Seljaci u gradu* i *Ljetnikovac uz cestu*. Iduće se godine (1928.) spominje samo predstava *Joze Ivakića Inoča*. Ohrabreno primjerima drugih, i Vetovo se odlučilo uvježbati predstavu.⁷⁹

Dok se u programe zabava 1920-ih još mogla uvući poneka hrvatski intonirana pjesma građanskih pjesnika, sijela iz 1930-ih dopuštala su samo seljačke autore. Isto je vrijedilo za predstave. Posebno su preporučivani igrokazi *Sa gospodskog suda na – seljački* (autora Fabijana Hrvaića, seljaka iz Kuća kraj Velike Gorice⁸⁰), *Za bolji i liepsi život* (Nikole Požeženca iz Klokočevca), *Slava njima, Progledao je veliki sliepak* (Mije Mikovića iz Trebarjeva).⁸¹ U Baranjskom Petrovom Selu izveden je igrokaz *Rasipni sin* domaćeg autora Pave Matijevića. Po opisu izvjestitelja bio je tako *dirljiv da*

⁷⁵ Uz *Diogeneša*, Vrtarovu *Majku Zemlju*, ponavljaju se *Začarani ormar*, *Mu i moje ene*, *Ne enja*, *Prosac u neprilici*, *Seljaci u gradu*.

⁷⁶ SP, IV/1929., 3-4, 63.

⁷⁷ SP, IV/1929., 3-4, 66.

⁷⁸ Godine 1926. izvodili su *Začarani ormar*, *Stričeva oporuka*, *Jazavac pred sudom*, *Izgubljeni kišobran*, *Provalnik*, *Majka Zemlja* (dva puta), a 1927. *Seljaci u gradu*, *Na dan isplate*, *Duše*, *Mu i moje ene* i *Prosci u neprilici*. Jedna od predstava u 1928. bila je pantomima *U briačnici*. SP, 3/1928., 4, 94.

⁷⁹ Drenovbok Bumbekovača, SP, III/1928., 3, 74, SP, IV/1929., 3-4, 64; Sladojevci, SP, III/1928., 5, 111; Đeletovci, SP, II/1927., 8-9, 159, SP, III/1928., 3, 74; Vetovo, SS, IV/1929., 3-4, 72,

⁸⁰ Objavljeno u: SS, I/1936., 11, 235-241.

⁸¹ Pred proslavu spomen-dana braće Radić u lipnju 1939. izvođenje jednog od tih igrokaza navedeno je čak kao obveza ogranaka koji su imali predstavljачke družine. SS, IV/1939., 5, 134.

su svi u dvorani plakali, pa je uredništvo *Seljačke sloge* zatražilo da im pošalju tekst, da bi ga mogli izvoditi i drugi.⁸²

Naputaka središnjice se, barem prema izvješćima, vjerno pridržavalo. Valpovo, koje je ipak bilo veće mjesto i Kozarice (*Jazavac pred sudom*) ostali su usamljeni primjeri sa svojim "izletima" u klasični kazališni repertoar. Možda se čak kod Valpova može govoriti o nekom pomaku prema zadanom programu, jer je uz to što je kombiniralo građanske i seljačke predstave (primjerice, 1938. su priredili: *Graničari*, *Hasanaginica*, *Šokica*, *Sa gospodskog suda na seljački*), *Matiju Gupca* Mirka Bogovića (1937.) kasnije zamijenilo istoimenom predstavom Mare Matočec (1939.).⁸³

Predstavljačka družina ogranka u Kobašu bila je pravi uzor. Izvodili su igrokaze seljačkih autora (*S gospodskog suda na seljački*, *Sleep kod zdravih očiju*), za spomen-dane Matije Gupca i Antuna Radića dali su *Matiju Gupca* Mare Matočec, a od prihoda su kupili berde (za koje su posebno naglasili da su izrađene u selu!). Sami su radili i sve poslove oko predstave. Slike za priredbe radio je Mijo Boltašić, a dvojica seljaka (Andrija Tandarić i Štef Petrović) preuređivali su odjela za predstavu. Neki su se ogranci okoristili svojim nadarenim članovima, pa je družina iz Gradišta s igrokazom *Sleep kod zdravih očiju* Mate Mandića nastupila na Prosvjetnom sijelu nakon Osme skupštine Seljačke sloge (13.2.1938.). Igrokaz koji je kasnije često izvođen u drugim ograncima, istovremeno je priredio ogranak u Baranjskom Petrovom Selu i s njim su proslavili dan seljačkih velikana. Slično je ogranak u Koriji davao prednost svojoj članici Mari Matočec i izvodio uglavnom njezine igrokaze, a s njima su nastupali i u nekim gradovima. Najpoznatiji njen igrokaz *Matija Gubec* izvodili su i ogranci u Trapinskoj i Novakima.⁸⁴

Uz predstave koje su na ovaj ili onaj način bile programatskog karaktera, na tragu Novoselove *Prigorske svatbe* nastale su i predstave koje su bile između igrokaza i obnove običaja za kojim su inače više išli ogrankovi pjevački i tamburaški zborovi, priređujući odsječke tradicionalnih običaja za smotre. Ovakvo njegovanje tradicije i po mogućnosti daljnje stvaranje na njenim temeljima, činilo je važan dio naučavanja Seljačke sloge, pa je svakom takvom pokušaju pridavana posebna pozornost. Kada je ogranak u Dežanovcu Gornjem za spomen-dan A. Radića i M. Gupca priredio igrokaz *Zagorska svatba*, na predstavu je došao čak i dr. Juraj Krnjević. Osobitost ove "dramatizacije" običaja bila je u tome što su priređivači bili doseljenici iz Zagorja i Prigorja (u okolici su ih zvali "Zagorje"), u novom su kraju sačuvali svoje običaje i nošnju, kako sami navode, najviše zahvaljujući ogranku,

⁸² SS, II/1937., 5, 117.

⁸³ Valpovo, SS, II/1937., 4, 94, SS, III/1938., 6, 195-197, SS, IV/1939., 5, 131; Kozarice, SS, I/1936., 8., 190.

⁸⁴ Kobaš, SS, I/1936., 5, 109-112, SS, IV/1939., 2, 53; Gradište, SS, III/1938., 3, 102; Baranjsko Petrovo Selo, SS, III/1938., 4, 138; Korija, SS, V/1940., 3, 77; Trapinska, SS, IV/1939., 3, 81; Novaki, SS, V/1940., 8-9, 236.

a prevladavanje osjećaja iskorijenjenosti (*i osjećamo se, kao da smo u Zagorju*) moglo je poslužiti kao primjer svima. Naime, nije bilo nužno preseliti se da bi se suočilo s mogućnošću gubljenja svog identiteta. Događalo se to svima u susretu s “civilizacijom grada” (svime što je dolazilo iz grada, od političkih novosti, upravnih reformi, tehnologije, pa do industrijske odjeće ili gradskih glazbenih “hitova”), a osjećaj vrijednosti vlastite seljačke kulture bio je jedan od izvora samosvijesti, čija se važnost po shvaćanju vođa seljačkog pokreta nije mogla previše naglasiti. Na tradiciju je trebalo podsjetiti i *Martinsko prelo* koje je izveo ogranak u Novoj Subockoj (nešto iza Martinja 1939., a početkom 1940. već su spremili *Progledao je veliki slijepac*) i *Stari graničarski svatovi* u Cerni.⁸⁵

Igrokazi najčešće nisu prikazivani izdvojeno nego u sklopu neke veće proslave ili sijela (kako su se prosvjetne zabave počele nazivati, koristeći stari narodni naziv). Kada je u Vrbovi 1939. organizirano prvo prosvjetno sijelo s igrokazom *Sa gospodskog suda na seljački*, uz uvodne govore recitalo se radove seljačkih pisaca i plesalo se domaće plesove (drmeš). U Topolju je program proslave spomen-dana braće Radić u lipnju 1940. bio gotovo isti. U čitaonici se okupilo mnoštvo naroda, nakon govora i recitacija seljačkih pjesnika, davan je igrokaz *Za bolji i ljepši □ivot*, a završilo se šutnjom na kraju (u kojoj je svatko za sebe morao promišljati što je čuo). Ogranak u Račinovcima završio je priredbu na kojoj su prikazali igrokaz *Sa gospodskog suda na seljački* s narodnom pjesmom, a isto je dojavio i ogranak iz Janja Lipe (davali su igrokaze seljačkih pisaca, naveli su samo *Izbor načelnika* i *Slijep kod zdravih očiju*).⁸⁶

Imena predstava izvođenih u drugim ograncima potvrđuju da se pridržavalo preporuka središnjice: Martinci Čepinski (*Slijep kod zdravih očiju*, *Sa gospodskog suda*), Brođanci (*Slijep kod zdravih očiju*, *Matija Gubec*, *Obćinski načelnik*, *Seljaci u gradu*, *Seoska lola*), Vetovo (S. Vrtar, *Majka zemlja*), Drenovbok (*Matija Gubec*, *Izbiračica*), Kaniža (□enitba, *Sa gospodskog suda na seljački*, *Seljački dug*, *Progledao veliki slijepac*, za mlade *Za bolji i ljepši □ivot*). Špišić-Bukovica je dojavila samo da na priredbama daju djela seljačkih pisaca objavljena u *Seljačkoj slozi*.⁸⁷

Predstave su zabavljale, okupljale i aktivirale seljake, budile svijest o pripadnosti seljačkom pokretu, ali mogle su poslužiti i manjim, praktičnim ciljevima. Najčešće se za nevelika prikupljena sredstva nabavljalo knjige, posebice *Sabrana djela* A. Radića, što su napravili u Privlaci, Ivanovcima / Valpovo (dali

⁸⁵ Dežanovac Gornji, SS, V/1940., 3, 72-73, SS, V/1940., 3, 77, SS, VI/1941., 1-2, 46; Nova Subocka, SS, V/1940., 4, 114; Cerna, SS, IV/1939., 8, 277.

⁸⁶ Vrbova, SS, IV/1939., 3, 81; Topolje, SS, V/1940., 8-9, 234; Račinovci, SS, IV/1939., 8, 277; Janja Lipa, SS, I/1936., 9, 209, SS, IV/1939., 5, 130.

⁸⁷ Martinci Čepinski, SS, V/1940., 4, 114; Brođanci, SS, IV/1939., 4, 108; SS, V/1940., 10-11, 309; Vetovo, SS, I/1936., 9, 208; Drenovbok, SS, IV/1939., 3, 84; Kaniža, SS, IV/1939., 3, 79, 1939, SS, IV/1939., 6, 164; Špišić-Bukovica, SS, IV/1939., 7, 245.

su čak 8 predstava da bi ih kupili), Badljevini i Novoj Kapeli. U Piškorevcima su izveli tri predstave i prihode su iskoristili za put na smotru u Zagreb (1938.). Ogranak u Kaniži se odlučio prihode s dvije priredbe uložiti u korist Seljačkog doma, a u Stražancu u korist pokreta za pismenost. U Podvinju su tako nabavili peć za svoje prostorije i nekoliko tambura.⁸⁸

Igrokazi su bili atraktivan način da se djelatnost ogranka predstavi i u okolnim mjestima, pa su predstavljачke družine koje su već stekle neku sigurnost na pozornici rado gostovale izvan svog sela. "Glumci" iz Korije su u posjetu ogranku u Šandrovcu (Bjelovar) davali igrokaz *Invalid*, a gostovanje seljačke predstave privuklo je gledaoce iz Velike Pisanice, Ribnjačke, Pupelice, Lasovca, Trojstva i Kloštra Podravskog. Družina iz Rogovca nastupila je u susjednom Starogradačkom Marofu, iz Trapinske u Babinoj Gredi, iz Podvinja su obišli susjedna sela (Brodski Varoš, Sibinj, Gornja Bebrina), a predstavljači iz Piškorevaca su bili pozvani u Vrpolje, Đakovo i Punitovce.⁸⁹

Predstavljачke družine imali su i ogranci u Lozanu, Posavskim Podgajcima, Đeletovcima, Šagu, Petrijevcima, Biškupcima, Staroj Subockoj, Semeljcima, Kešincima i Torjancima.⁹⁰

Publika je uživala i uživljavala se u jednostavne predstave i očito ih nije niti najmanje smetalo što glumci nisu bili profesionalci. Štoviše, upravo je to što su predstavu izvodili poznati imalo poseban učinak i potvrđivalo pred seljaštvom ono što im je neprestano tvrdila Seljačka sloga – da u njima leže nepoznate, velike mogućnosti i da stvarno mogu i sami ono što su do tada kao samo po sebi razumljivo prepuštali onima koje su smatrali "boljima".

7. Pjevački zborovi

Prva pjevačka društva na selu osnovana su krajem 19. stoljeća u selima zagrebačke okolice, imala su repertoar svojih građanskih uzora i težila što boljoj umjetničkoj izvedbi. U 20. stoljeću doživjela su naglo širenje, pa ih je u vrijeme osnivanja Seljačke sloge bilo već preko dvadeset uključenih u Savez hrvatskih pjevačkih društava (od ukupno 138 zborova).⁹¹ Po selima ih je djelovao znatno veći broj, a obično su bili vezani uz crkvu.

⁸⁸ Privlaka, SS, III/1938., 6, str.197; Ivanovci, SS, V/1940., 10-11, 309; Badljeva, SS, V/1940., 4, 114; Nova Kapela, SS, V/1940., 5, 141; Piškorevci, SS, IV/1939., 4, 106; Kaniža, SS, IV/1939., 3, 79; Stražanac, SS, II/1937., 12, 270; Podvinje, SS, IV/1939., 4, 105.

⁸⁹ Korija, SS, I/1936., 11, 253; Rogovac, SS, VI/1941., 3, 69; Trapinska, SS, VI/1941., 3, 67; Podvinje, SS, IV/1939., 4, 105; Piškorevci, SS, V/1940., 4, 115.

⁹⁰ Lozan, SS, IV/1939., 3, 82; SS, V/1940., 5, 142; Posavski Podgajci, SS, IV/1939., 8, 275; Đeletovci, SS, VI/1941., 1-2, 44; Šag, SS, V/1940., 10-11, 309; Petrijevc, SS, IV/1939., 4, 109; Biškupci, SS, I/1936., 12, 292; Stara Subocka, SS, IV/1939., 3, 80; Semeljci, SS, IV/1939, br. 4, 107; Kešinci, SS, IV/1939., 2, 53, SS, V/1940., 5, 137; Torjanci, SS, V/1940., 7, 190.

⁹¹ Repertoar seljačkih zborova 1925. još je bio u *duhu frankovštine*. "Pedesetgodišnjica SHPD", *Dom*, 1/1925., 26, 5. Između seljačkih društava isticali su se najstarije seljačko pjevačko društvo "Sljeme" iz Šestina (osnovano 1896.) i "Podgorac" iz Gračana.

Pjevačke zborove susrećemo u mnogim ograncima Seljačke sloge. U početku najčešća prepreka njihovom djelovanju nije bila volja seljaka, jer oni su se izuzetno rado i masovno odazivali pozivima na učlanjenje u zbor, već poteškoća osigurati barem donekle upućenog zborovođu. Neki stoga nisu ni pokušavali, a neki su postupili poput Velike Maslenjače, koja je osnovala i pjevački i tamburaški zbor “*za sada bez učenog zborovođe, onako po domaći*” nadajući se da će problem stručnijeg vodstva riješiti kasnije tečajem. Vrbova je imala više sreće, jer je predsjednik ogranka Josip Jaklić, inače učitelj, imao glazbenog dara i sam je vodio zbor. Učitelj Šenhof vodio je u Drenovbok Bumbekovači muški i mješoviti pjevački zbor s tolikom uspjehom da su doskora gostovali u Sisku.⁹²

Na žalbe ogranka središnjica Seljačke sloge organizirala je i tečaj za zborovođe (16.7.-11.8.1928.). Vodili su ga Fran Lhotka, Franjo Dugan, Rudolf Matz, a od 31 polaznika 16 su bili učitelji i 9 seljaci, koji su pristigli iz svih hrvatskih krajeva.⁹³ Dobri uspjesi seljačkih polaznika tečaja, ponukali su organizatore na zakazivanje zimskog tečaja za seljake, kako bi oni sami mogli, barem u početku, voditi zbor.⁹⁴

Za ogranke Seljačke sloge glazba nije bila samo “duševna potreba” kojoj je trebalo udovoljiti, već i način da se sačuva tradicija. Starih pjesama počelo je nestajati, a prihvaćane su tuđe pjesme, ranije srijemske, nakon rata i iz drugih krajeva sve do Makedonije, a u okolici velikih gradova i gradske. Sakupljanje, harmonizacija i objavljivanje narodnih pjesama povjereno je Hrvatskoj seljačkoj pjevačkoj župi “Matija Gubec” (osnovana 5.5.1926.)⁹⁵, učlanjenoj u Savez hrvatskih pjevačkih društava. Župa je održala i svoju prvu smotru (6.6.1926. u Zagrebu), a tom su se prilikom seljački zborovi i prvi put pojavili na radiju, koji je s dometom od tada ogromnih 350 km, najavljivao novu budućnost.⁹⁶ Na drugoj smotri 22.5.1927. predstavljen je niz novih seljačkih pjevačkih društava, a sudjelovalo je i prvo slavonsko društvo - “Nada” iz Sv. Đurđa.⁹⁷

Zbog tragičnih događanja 1928. sljedeća je smotra održana tek 16. 6. 1929., a idejno je, usvajanjem načela izvornosti označila prekretnicu u radu Seljačke sloge. Smotre su se već tada oblikovale u ono što poznamo danas:

⁹² Velika Maslenjača, *SP*, IV/1929., 3-4, 68.; Vrbova, *SP*, III/1928., 10-11, 218.; Drenovbok Bumbekovača, *SP*, IV/1929., 3-4, 64.

⁹³ R. Herceg, “Oblastni tečaj za zborovođe seljačkih sborova”, *SP*, 3/1928., 9, 173-177.

⁹⁴ *Dom*, 4/1928., 49, 6. Tečaj nije održan, jer je diktatura onemogućila svaki rad.

⁹⁵ Njeni prvi članovi bili su “Sljeme” (Šestine), “Podgorac” (Gračani), “Frankopan” (Remete), “Orač” (Mala Mlaka), “Prigorac” (Markuševac) i “Posavac” (Sesvetski Kraljevec). Za predsjednika je izabran R. Herceg.

⁹⁶ I. Šarinić, “Slavlje hrvatske narodne pjesme”, *Dom*, 2/1926., 23, 3-5.

⁹⁷ “Grozđ” (Bistra), “Bosiljak” (Čučerje), “Nada” (Sv. Đurad), “Gaj” (Granešina), “Drašković” (Rečica), “Grozđ” (Gradec), “Bršljan” (Tomašica), “Garić” (Draganci), “Nova zora” (Lomnica), “Česma” (Štefanje), “Graničar” (Čazma), “Turopoljac” (V. Gorica), a posebno su oduševljenje izazvali gostujući bunjevački i šokački zborovi iz Bačke. *Dom*, 3/1927., 21, 8.

čuvare izvorne narodne kulture. Ono što se isprva držalo boljim, pjevanje harmoniziranih narodnih pjesama ("prema notama") pod vodstvom školovanog zborovođe, tada je odbačeno i preporučeno je (a kasnije strogo zahtijevano) što izvornije izvođenje.⁹⁸ Na smotri na kojoj je nastupilo dvadeset zborova, predstavilo se i nekoliko novih, a Slavoniju su zastupali zborovi iz Drenovboka i Krapja.⁹⁹ Zbor iz Krapja bio je godinu dana ranije u pogrebnoj povorci Stjepanu Radiću.¹⁰⁰ U izvješćima se spominje još samo pjevački zbor iz Podgrađa, iako ih je zasigurno bilo više.¹⁰¹

Iz 1930-ih izvješća su daleko češća, pa se može pratiti i bogata djelatnost zborova. Traženje da se vrati izvornom izvođenju i stvaranju u kojem se više nije gledalo prvenstveno na kvalitetu izvođenja (iako se na smotrama gledalo i to, ali za lokalno djelovanje bilo je važno sudjelovanje) omogućilo je njihovo lakše osnivanje i šire članstvo. Često se unutar ogranka nije ni posebno dijelilo prema djelatnostima pa su, poput ogranka u Malom Miletincu svi članovi pjevali u zboru. (Budući da je u selu bilo dosta kolonista iz okolice Krapine pjevali su i slavonske i zagorske pjesme, da ne bi osnivali dva zbora, svjedočeći kako Seljačka sloga znači pravu seljačku slogu). Pjevački zbor iz Tiborjanaca izvodio je i igrokaze iz seljačkog života, nastupajući i na smotrama (u Zagrebu, Osijeku, Valpovu) i u okolnim selima. Drugdje su se opet dijelili. U Kozaricama su djelovala dva zbora s tradicionalnom podjelom (koja nije oduševljavala središnjicu) na ženski zbor koji je izvodio crkvene i na muški koji je pjevao narodne pjesme. Muški i ženski zbor imao je i ogranak u Valpovu. U Cigleniku su imali primjereniju podjelu po dobi, pa su uvježbavali zbor za odrasle i za djecu. Kao i drugdje, i ovaj zbor nije samo pjevao, nego se - kao što je i tradicionalna pjesma bila najuže vezana uz ples - uz starinske pjesme obnavljalo i plesove *koji su bili gotovo zaboravljeni*.¹⁰²

Obnova narodne tradicije i umjetničkog izraza bila je u osnovi svakog rada, pa su i izvješća spominjala uspjehe na tom području. Ogranak iz Privlake pohvalio je marljivost svog podmlatka, koji je više puta sudjelovao na smotrama noseći prave izvorne nošnje i pjevajući starinske pjesme. Zbor iz Trapinske na smotri u Jugovom Polju i na sijelu kod sebe izvodio je samo domaće pjesme. Nard je s ponosom dojavljivao kako mu je zbor s uspjehom nastupio na smotri u Bjelovaru u nošnjama i sa *starinskim popievkama*. S nošnjom se pohvalio i zbor iz Komletinaca. Na izvornost je među prvima

⁹⁸ S. Leček, "Između izvornog i novog - "Seljačka sloga" do 1929. godine", *Etnološka tribina* 18, 1995., 103-123.

⁹⁹ "Bor" (Sv. Nedelja), "Hrvatski seljak" (Drenovbok), "Jelačić" (Zaprešić), "Pastir" (Hrastovica), "Klas" (Oborovo), "Kosac" (Krapje), "Ružmarin" (Bačun), "Sijač" (Stupnik). R. Matz, "Narod pjeva, sborovi prednjače", *SP*, 4/1929., 6-9, 103-105; J. Tortić, "Slavlje hrvatske seljačke kulture", *Dom*, 5/1929., 31, 3-4.

¹⁰⁰ *SP*, IV/1929., 3-4, 66.

¹⁰¹ *SP*, IV/1929., 3-4, 69.

¹⁰² Mali Miletinac, *SS*, V/1940., 6, 165; Tiborjanci, *SS*, III/1938., 1, 27; Kozarice, *SS*, I/1936., 8., 190; Valpovo, *SS*, III/1938., 6, 195-197; Ciglenik, *SS*, V/1940., 3, 74.

pazio ogranak u Rokovcima što nije prošlo nezamijećeno. Nakon nastupa u Vinkovcima (2.5.1937.) pozvan je i u Zagreb na središnju smotru, na kojoj je zbor dobio posebnu pohvalu dr. Mačeka, a nisu ga zaboravili pohvaliti niti na godišnjoj skupštini Seljačke sloge. Potaknuti uspjehom, osnovali su i dječji zbor, suočivši se s problemom da za djecu nije bilo nošnje. Požrtvovno su ih počeli raditi, držeći se opet uputa da se vraćaju na starinske vezove i boje.¹⁰³

Zborove je imao još niz ogranaka (Stara Subocka, Gornji Rajić, Biškupci, Donja Bebrina, Brođanci, Ivankovo, Dežanovac Gornji, Gajić¹⁰⁴), a većina ih nije bila djelatna samo u svojem selu, nego su gostovali na smotrama pokazujući svoju umjetnost i drugima (Torjanci, Podvinje, Habijanovci, Martinci Čepinski, Ivanovci, Marjančaci, Vinkovci, Jugovo Polje, Rogovac, Babina Greda, Posavski Podgajci, Korija¹⁰⁵). Smotre su za seljake imale izuzetnu važnost, omogućavale su susrete s istomišljenicima i svjedočile o snazi seljačkog pokreta i seljačke kulture. Lozan vjerojatno nije bio jedini koji je još dugo živio od sjećanja na sudjelovanje na smotrama (bili su u Cabuni i Zagrebu, a nakon toga priredili su kod sebe zabavu *kao uspomenu na smotru u Zagrebu* i otpjevali nekoliko pjesama koje su pjevane na zagrebačkoj smotri).¹⁰⁶ Radi važnosti i velikog broja smotre su obrađene u posebnom poglavlju.

8. Tamburaški zborovi

Sviranje na tamburici bila je jedna od omiljenih djelatnosti ogranaka Seljačke sloge, koja je u njoj, uz starinu, vidjela i najbolju i najpristupačniju pratnju pjesmi i plesu. Smatrala se posebno pogodnom za mladež, koja nije mogla pjevati radi mutiranja.

Tamburaški zborovi postojali su tijekom 1920-ih godina u najmanje 33 ogranka, ali broj je sigurno bio i veći, jer baš ogranci iz istočne Slavonije (ali i iz 35 drugih kotareva) nisu poslali izvješća o djelatnostima, a tamburice su tamo bile omiljen i čest instrument. Veća pozornost posvećena im je tek 1929.

¹⁰³ Privlaka, SS, III/1938., 6, 197; Trapinska, SS, IV/1939., 3, 81; Nard, SS, V/1940., 5, 139; Komletinci, SS, IV/1939., 10, 332; Rokovci, SS, III/1938., 1, 26, "Osmo redovita glavna skupština Seljačke sloge, Tajnički izvještaj Ante Premužića", SS, III/1938., 3, 84, SS, V/1940., 4, 116.

¹⁰⁴ Stara Subocka, SS, IV/1939., 3, 80; Gornji Rajić, SS, I/1936., 6, 141; Biškupci, SS, I/1936., 12, 292; Donja Bebrina, SS, IV/1939., 5, 130; Brođanci, SS, IV/1939., 4, 108; Ivankovo, SS, I/1936., 6, 141; Dežanovac Gornji, SS, III/1938., 3, 110. Gajić, SS, III/1938., 3, 93., SS, IV/1939., 4, 105.

¹⁰⁵ Torjanci, SS, V/1940., 7, 190; Podvinje, SS, II/1937., 9, 217, SS, V/1939., 4, 105; Habijanovci, SS, I/1936., 10, 231, SS, II/1937., 9, 215; Martinci Čepinski, SS, III/1938., 6, 195-196; Ivanovci (Valpovo), SS, II/1937., 3, 70; Marjančaci, SS, III/1938., 6, 195-197; Vinkovci, SS, III/1938., 1, 25; Jugovo Polje, SS, V/1940., 6, 166; Rogovac, SS, VI/1941., 3, 69; Babina Greda, SS, IV/1939., 5, 127; Posavski Podgajci, SS, IV/1939., 8, 275 Korija, SS, V/1940., 3, 77.

¹⁰⁶ SS, IV/1939., 3, 82.

godine, izgleda radi nastojanja da se suzbije težnja profesionalizaciji, odnosno financijskoj dobiti koju su popularni tamburaši redovito nastojali ostvariti. Te je godine osnovan i Hrvatski tanburaški savez, čiji je zadatak trebao biti organiziranje sijela, smotri, briga o izdavanju kompozicija, pa je i pokrenut časopis *Hrvatska tanburica* (urednik M. Stahuljak). U Savez su mogli ući i zborovi Seljačke sloge ukoliko su znali svirati po notama.¹⁰⁷ Jazavica se stoga potrudila poslati svirače na tečaj da bi mogli svirati kako se tražilo. U Slavoniji se prije 1929. spominju još jedino tamburaški zborovi u Dežanovcu Gornjem, Sladojevcima i Podgrađu.¹⁰⁸

Sviranje po notama se tijekom 1930-ih više nije spominjalo. Kao i u drugim djelatnostima i ovdje je izvornost došla na prvo mjesto. Uzor se opet mogao potražiti u Kobašu. Tamburaški zbor osnovali su zajedničkim naporom (košnjom livade i prodajom sijena kupili su tambure), a zbor je pomagao u očuvanju narodne pjesme (poletni organizator glazbenih djelatnosti u Kobašu bio je Marko Orlić, koji je s posebnim odborom sabirao i bilježio narodne pjesme, a glavni im je izvor bila starica Janja Krištofić).¹⁰⁹

Nabava tambura nije bila malen problem. Ogranak u Ivankovu kupio je tambure za 3.000 din, što je za seljake bila prilična investicija. Pojedincima bi to bilo daleko teže, ali u ogranku je skupi instrument postao dostupniji. Tambure su morali kupiti i Posavski Podgajci, koji su sredstva za njih sakupili priređujući više predstava, te Špišić-Bukovica i Gradište.¹¹⁰

Zna se da su tamburaške zborove imali još Kešinci, Brođanci, Ladimirevci, Rajić, Dežanovac Gornji i Trapinska, ali sigurno je da nisu bili jedini.¹¹¹

9. Zabave

Prosvjetne zabave, koje su organizirali ogranci Seljačke sloge, uvodile su u selo nove načine zabavljanja. Uzor su im bile slične zabave koje su još pred Prvi svjetski rat organizirala građanska društva, posebice ona u kojima su stekli rana iskustva djelatnici Seljačke sloge Herceg i Škorjač.

Održavane su u nečijoj kući ili na otvorenome, u dvorištu gostionice, a male pozornice postavljane su čak i u štaglju ili radionici. Prostor je ukrašavan tradicionalnim vijencima ispletenim od zelenila i narodnim vezom, čemu

¹⁰⁷ "Četvrta glavna skupština. Tajnički izvještaj", *SP*, IV/1929., 5, 78, 81.

¹⁰⁸ Jazavica, *SP*, IV/1929., 3-4, 66; Dežanovac Gornji, *SP*, IV/1929., 3-4, 64; Sladojevci, *SP*, II/1927., 12, 256; Podgrade, *SS*, IV/1929., 3-4, 69.

¹⁰⁹ *SS*, I/1936., 5, 109-112.

¹¹⁰ Ivankovo, *SS*, II/1937., 3, 69; Posavski Podgajci, *SS*, II/1937., 2, 47; Špišić-Bukovica, *SS*, IV/1939., 7, 245; Gradište, *SS*, IV/1939., 6, 164.

¹¹¹ Kešinci, *SS*, II/1937., 4, 95; Brođanci, *SS*, IV/1939., 4, 108; Ladimirevci, *SS*, III/1938., 6, 195-197; Rajić, *SS*, I/1936., 6., 141; Dežanovac Gornji, *SS*, III/1938., br. 3, 110; Trapinska, *SS*, IV/1939., 3, 81.

se pridružio nacionalni simbol - hrvatska trobojnica, a na zid se vješao slogan Seljačke sloge - "Prosvjetom k sreći" ili "Živila Sloga". Zabave su započinjale govorom predsjednika ogranka, u kojem su se ponavljala osnovna načela seljačkoga pokreta i isticala kulturna uloga Seljačke sloge. Program koji je slijedio nakon govora ovisio je o raznolikosti djelovanja u ogranku. Kada je ogranak u Topolju održao prosvjetnu zabavu na spomen-dan braće Radić 1939., uredništvo je oduševljeno načinom na koji su oživotvorena načela seljačkog pokreta najtoplije preporučilo da se i drugi ogranci pvedu za njegovim primjerom. U Topolju je sve bilo kako je Seljačka sloga zamišljala: u voćnjaku jednog od članova ogranka Marka Kneževića postavljena je pozornica ukrašena seljačkim ćilimima i ručnicima, prisutni su bili u nošnji, zabava je započela poticajnim govorom predsjednika ogranka Jakoba Jakšića, nastavila se dječjim "blokom" (recitacijama i igrokazom *Slava njima*), nakon njih nastupili su odrasli, a recitali su samo pjesme koje su napisali članovi ogranka. Zabavu je završio zbor koji je otpjevao dvije *stare* (izvorne) pjesme.¹¹² Postignuto je sve: seljaci su sami priredili zabavu, sami su i nastupali, izvodili su ono što su sami napisali, odijevali ono što im je tradicija ostavila u baštinu, pjevali pjesme koje su se počele zaboravljati, a u svijet ideje očuvanja i nastavljanja seljačke kulture uvodili su i najmlađe. Tijekom 1930-ih godina prosvjetne zabave počele su se nazivati sijelima (*siela*), vraćajući se na stari, narodni naziv za okupljanja koja su imala različit, ali pretežno zabavni sadržaj. Na sijelima se prikazivalo staro (izvorno) i novo seljačko umjetničko stvaralaštvo (pjesme, igrokazi), a priređivao ga je ogranak za svoje selo.¹¹³

Nerijetko su pozivali u goste i susjedni ogranak Seljačke sloge ili neko slično seljačko udruženje (Seljački sokol, vatrogasno društvo, kakav zbor i sl.), a dolazili su redovno i seljaci iz susjednih sela.¹¹⁴ Suradnja je poticana, ali samo tako dugo dok je bilo sigurno da se na taj način i druga društva približavaju matici seljačkog pokreta. U Lonji su se proslavi 100-godišnjice himne i Hrvatskog preporoda pridružili i *diletanti* Hrvatske čitaonice i Vatrogasno društvo, ali je uredništvo ostalo sumnjičavo na nešto naglašeniji građanski karakter priredbe i ostavilo čitateljima da sami prosude je li to u skladu s uputama Seljačke sloge i zadaćom unapređenja seljačke kulture. U Vinkovcima je ogranak održao proslavu *sa nekim drugim dru*tvima, na njoj je bilo govora, recitacija, a ideološki su očito bili ispravniji (i prošli su bez opomena) jer se između ostalog čitalo neke misli Antuna Radića.¹¹⁵

Zabave su okupljale i na najugodniji način zbližavale ljude, širile ideje seljačkog pokreta, ali mogle su poslužiti i malim, praktičnim ciljevima. Tijekom zabave obično su se prikupljali dobrovoljni prilozi za neku od dje-

¹¹² SS, IV/1939., 7, 189-191; SS, IV/1939., 9, 282.

¹¹³ SS, III/1938., 10, 318.

¹¹⁴ Na zabavu u Magić Maloj članovi su pozvali i seljake iz susjednog Siča i tamburaše iz susjednog Seoca, da time i njih potaknu na osnivanje ogranka. SP, III/1928., 4, 95.

¹¹⁵ Lonja, SS, I/1936., 9, 207; Vinkovci, SS, V/1940., 8-9, 232.

latnosti ogranka. Najčešće se sakupljalo za knjižnice i čitaonice (o čemu je već bilo govora), ali moglo je biti i za izgradnju doma, škole, odlazak na smotru, nabavu instrumenata ili neku drugu svrhu.

Organizirati zabavu značilo je pokazati što sve ogranak radi, ali bilo je i najbolje sredstvo privlačenja drugih da se uključe u rad Seljačke sloge. Stoga nisu rijetki slučajevi da su neki ogranci jedva bili službeno organizirani, a već su pozivali suseljsane na prosvjetnu zabavu. Rajić je već za dva tjedna dao priredbu s predstavom *Za volju dieteta*, Kozaricama nije trebao niti tjedan dana (ogranak je osnovan 22.12.1935. i već su 28.12. imali zabavu), a i Đeletovci su za tjedan dana bili spremni obilježiti Mačekov rođendan. Brzina kojom su mogli izvesti i nešto zahtjevnije programe govori da je neki oblik rada postojao i prije službenog prijavljivanja rada ogranka i samo je formaliziran kada su političke prilike to dopustile.

Zabave su bile popularne i izazivale oduševljenje, pa su ih uglavnom priređivali više puta godišnje, a događalo se, kao što je bio slučaj u Andrijevcima, da se zabava (prosvjetno sijelo) toliko sviđa gledaocima da su je morali ponoviti za tjedan dana.¹¹⁶

Na zabavama se najbolje promovirala ideja očuvanja seljačke kulture i umjetničkog stvaralaštva u svim vidovima – vraćale su se “u modu” gotovo zaboravljene pjesme, stara lanena odjeća postala je vrijedna u očima seljaka koji su, već uglavnom odjeveni u kupljena tvornička odijela, donedavno u kupljenom gledali ne samo lakši put do odjeće, nego i statusno napredovanje približavanjem “boljem” gradskom odijevanju i načinu života. Nakon sijela u Piljenicama ponosno je objavljeno da se *gradske pjesme gube, a pjevaju se sve više domaće*, u Janja Lipi je zabava pokazala da su - iako je počela prevladavati *moda s bluzama* - mladi prihvatili starinsku nošnju. U Slavoniji je nestajanje starog uzelo maha, pa su iz mnogih mjesta dolazila slična izvješća – ljepotu tradicionalne nošnje se ne samo otkrivalo, nego joj se uz dosta napora vraćalo i obnavljalo ju se. U Kunišincima su ozbiljno prionuli uz obnovu tradicije pa su držali uspjehom kada su igrokaz *Barun Trenk* mogli davati u narodnim nošnjama (1938.). Zadovoljni učinkom, dogovorili su odmah da će dva mladića učiti svirati gajde (tradicionalni instrument) i da će ogranak poraditi na obnavljanju starih *popjevki*. Dvije godine kasnije mogli su javiti da na priredbe ljudi dolaze *u narodnoj nošnji, koju tako čuvamo*. U Rokovcima su upravo sijela potaknula razmišljanje o obnovi nošnje. Posebno ih se dojmilo jedno od sijela 1939. na koje je došao i ogranak iz Retkovaca (gostovanja su bila česta i poželjna), na tom sijelu dosta su predstavljala i djeca (što je krajem 1930-ih postao jedan od zahtjeva), a nakon njih su odrasli davali *Martinsko prelo* – prikaz običaja koji je posebno zainteresirao prisutne, *jer je predenje u tom kraju prestalo*. Nošnju, koja je inače već bila odbačena, pokušavali su obnoviti i u Martincima Čepinskim, nastojeći da je

¹¹⁶ Rajić, SS, I/1936., 6., 141, SS, I/1936., 6., 141; Kozarice, SS, I/1936., 8., 190; Đeletovci, SS, V/1940., 3, 77; Andrijevci, SS, V/1940., 12, 374.

u početku nose *barem članovi ogranka, pa kasnije će i drugi*. U Badljevinu je izvorna nošnja mogla biti obnovljena tek uz pomoć stručnjaka. O obnovi tradicije javljali su i drugi ogranci. U Kaniži su nastojanja Seljačke sloge zaista pomogla da se obnovi nošnja i *više se sadi lan i konoplja*. U Bučju su odlučili sijati više lana, pa je 1939. zasijano tri puta više nego prije, a odlučili su da svi članovi *moraju kod svečanih sgoda, pa i na crkvene blagdane biti u narodnoj nošnji*, vodeći na taj način "rat" da se *suzbije gizda, najveće zlo*. O čuvanju običaja i nošnji javljao je i već spominjani Dežanovac Gornji.

U početku su ovi napori bili naglašenije vezani uz gospodarsku korist pa je, primjerice u Kobašu, odbor za suzbijanje krize (jedan od odbora ogranka) poticao izradu izvorne radne i svečane odjeće kao jedan od načina uštede (tijekom svjetske gospodarske krize autarkizacija proizvodnje bila je jedno od obilježja gospodarskih procesa) što je istaknuto kao primjer na Osmoj skupštini Seljačke sloge (1938.). Gospodarski vid nije nestao ni kasnije, ali je neko vrijeme ipak ideološka strana prevladavala. Javio se opet neposredno pred izbivanje rata, kada je tržište već uveliko osjećalo poremećaje uzrokovane ratom u Europi.

Početna usmjerenost Seljačke sloge na očuvanje izvorne pjesme vrlo je brzo proširena zanimanjem za kontekst u kojem je nastajala. Vezana uz određene trenutke u osobnom životu ili godišnji ciklus (prirodni i vjerski) bila je praćena drugim oblicima umjetničkog izraza (ritualiziranim govorom, prigodnom odjećom, plesom), čineći s njima nerazdvojivu cjelinu. Stoga se na sijelima (i smotrama o kojima će još biti govora) sve više govorilo o običajima vezanim uz određena zbivanja ili blagdane, a ne samo o pojedinim pjesmama. Ono što je – ako i nije bilo nestalo – do tada bilo spontano i prirodno uobličenje određenih životnih događanja, sada je dobilo sasvim novu dimenziju i postalo svjesno ponašanje, koje je u prilikama stare Jugoslavije nužno zadobilo ideološki i politički karakter. Kada u Baranjskom Petrovom Selu nisu dobili dozvolu za organiziranje smotre, doskočili su političkoj neslobodi na novi način. Svojevrsna je smotra i znak otpora za njih postao jedan inače potpuno nepolitički događaj. Predsjednik ogranka ženio je sina uz starske pjesme i s uzvanicima u nošnji, a oni su se posebno potrudili da im odjeća bude izvorna. Na svadbu je došao i izaslanik središnjice Seljačke sloge Rudolf Petek i dogovorio s prisutnim članovima ogranka da opišu običaje i uz stručnu pomoć odvoje što je staro, hrvatsko, a što preuzeto izvana. Svadba je odgovorila na još jedno traženje Seljačke sloge i bila je skraćena kako bi se izbjegli preveliki troškovi. (Višednevne svadbe stajale su cijelo bogatstvo i ulazile u red najtežih tereta koje je seljačko domaćinstvo moralo podnijeti, pa se i Seljačka sloga pridružila brojnim zagovornicima skromnije proslave. Poticaj je tek ponegdje urodio plodom pa je još 1936. Gradište javljalo da su u dogovoru sa župnikom uspjeli ukinuti dugu i skupu trodnevnu svadbu, koja je za sve bila strašan teret.) Uredništvu *Seljačke sloge* ideja

se izuzetno dopala i tople su preporučili drugim ograncima da ponove primjer Baranjskog Petrovog Sela. Na sijelima su se prikazivali i drugi običaji, primjerice u Torjancima su na Duhove 1940. uz popularni igrokaz članovi ogranka prikazali i duhovski običaj "kraljica".¹¹⁷

Da "na mladima svijet ostaje" bili su svjesni i vođe seljačkog pokreta pa je rad s mladeži i djecom naglašavan svakom prilikom. Ni Seljačka sloga nije propuštala upozoravati na važnost odgoja mladih u poštivanju seljačke kulture i tradicije, pa se u izvješćima (posebice iz kraja 1930-ih) redovito spominje barem broj članova *podmladka* a oni ambiciozniji opisivali su i što mladi rade. Upravo uzorno radilo se s djecom u Kobašu, a vodila ih je učiteljica Dragica Mađer. Iako je ideal bio da sve rade sami seljaci, ona se ipak uklopila u ono što je Seljačka sloga tražila od inteligencije, postajući na drugi način primjerom kako treba raditi. Vrijedna si je učiteljica još 1938. *napravila narodnu nošnju, kobašku*, a opremila je u nju i dvadesetak djevojčica, ostvarujući Hercegov ideal da školovana inteligencija ne prilagođava seljake sebi, nego svoje znanje upotrijebi prema potrebi sela.¹¹⁸ Sa svojom je djecom priredila *dječje sielo*, a s programom su nastupili i u Slavonskom Brodu na smotri.¹¹⁹ (Uz to, djeca su sabirala priloge za nepismene, a neki su se javili kao suradnici *Seljačke sloge*¹²⁰). Spomenut je i nastup djece iz Rokovaca, a radom s mladeži pohvalio se i ogranak iz Martinaca Čepinskih. Imali su čak 80 članova podmlatka i radili dosta s njima. Održavali su zajednička čitanja, učili ih starinske pjesme, a tajnik ogranka održao im je predavanje o nošnji i običajima. Donja Bebrina spomenula je u izvješću da je podmladak dao nekoliko prosvjetnih priredaba, a u Trapinskoj je pomladak nedjeljom vježbao izvorne pjesme i kola i spremao sijelo (novčanu zaradu sijela odlučili su iskoristiti za nabavu *Sabranih djela* A. Radića).

¹¹⁷ Piljenice, SS, VI/1941., 1-2, 45; Janja Lipa, SS, I/1936., 9, 209; Kunišinci, SS, IV/1939., 4, 107., SS, V/1940., 3, 75; Rokovci, SS, IV/1939., 9, 300; Martinci Čepinski, SS, IV/1939., 4, 105; Badljevinca, SS, IV/1939., 11, 352; Kaniža, SS, IV/1939., 3, 79; Bučje, SS, V/1940., 5, 136; Dežanovac Gornji, SS, V/1940., 3, 72-73; Kobaš, SS, III/1938., 3, 84; Baranjsko (Petrovo) Selo, SS, III/1938., 12, 364-365., SS, IV/1939., 1, 13; Gradište, SS, I/1936., 12, 293-294; Torjanci, SS, V/1940., 7, 190.

¹¹⁸ R. Herceg, "Pošten put Seljačke Sloge", SS, V/1940., 3, 58-61.

¹¹⁹ SS, V/1940., 3, 76.

¹²⁰ Marija Sekulić, "Seljak", SS, V/1940., 1, 32, "Ljubičica", SS, V/1940., 5, 143; Katica Galović, pjesmica "Seljačkoj slozi", SS, V/1940., 2, 56, "Rodo", SS, V/1940., 5, 143, "Otac i sin", SS, V/1940., 7, 192, "Narodna nošnja", SS, V/1940., 8-9, 239, "Četiri muzikanta", SS, VI/1941., 3, 70; Mijo Čizmić, "Trgovac i krčmar", SS, V/1940., 3, 79; Josip Delić, "Kako je kum kuma nadmudrio", SS, V/1940., 3, 79; Ivanka Kolundžić, "Travanjsko nevrieme", SS, V/1940., 5, 143; Janko Tomić, "Majmun i krokodil", SS, V/1940., 6, 167; Manduša Marjanac, "Seljančica", SS, V/1940., 7, 192, "Seljačkoj braći izvan Banovine Hrvatske", SS, VI/1941., 1-2, 47; Janja Tomić, "Rodama", SS, V/1940., 10-11, 311; Mato Prčić, "Koza i sedmero kozlića", SS, VI/1941., 1-2, 47.

Privući mlade nije bilo uvijek jednostavno i lako, kako bi se moglo pomisliti. To otkrivaju i neka izvješća koja spominju i izvanredan pozitivan učinak rada Seljačke sloge. Naime, privući mlade korisnom radu, značilo je suprotstaviti se proširenim lošim navikama (već i pravom poroku) gubljenja vremena, novaca i zdravlja u "birtijama". Ogranak u Andrijaševcima privukao je svu mladež, koja se počela okupljati oko njega (njegovih djelatnosti) svake nedjelje i *tako ne pohađaju birtije, što su prije mnogo činili*. Kad se vidjela korist, dobili su od zemljišne zajednice kuću na korištenje, pa su od tada mogli lakše djelovati u vlastitom prostoru. Zabave, pjesma i ples bili su izuzetno pogodni za privući mlade, pa ne čude prilični uspjesi Seljačke sloge u tome. Gradište je u prvoj godini rada priredilo čak 7 zabava, a oduševljeno su javili da su za poklade 1937. mladi svirali na tamburama, *birtije su bile prazne, a prvi puta od kako se pamti prošlo je bez tuče*.¹²¹

O zabavama su izvješćivali i drugi, primjerice Sibinj (o 2 sijela za Uskrs 1939.), Petrijevcima (3 priredbe 1939. i 1940.), Ivanovcima (2 prosvjetna sijela 1938.), Komletincima (nekoliko sijela 1938.), Šag (4 prosvjetna sijela 1938.), Ivankovo (do ljeta 1936. dali su 3 priredbe, nakon što se neko vrijeme nisu javljali izvješćuju o 4 priredbe s igrokazima 1939.), Soljani (3 priredbe 1938.) i Turanovac (uspio je dati 1 zabavu pred rat 1941.).¹²²

Rodendani

Posebne proslave organizirane su na spomen-dan braće Radić 11. lipnja (i Antun i Stjepan rođeni su na taj dan), a snaga seljačkog pokreta činila je od njih prave blagdane koji su se slavili uz službene vjerske i državne. Sadržaj obilježavanja tog dana (osmislio ga je izgleda Herceg) izrastao je iz ideologije seljačkog pokreta (svrha blagdana i jest jasno očitovanje neke ideje) i zanimljiv je pokazatelj ne samo njezinih teoretskih polazišta, nego i svjedočanstvo snage političkog pokreta. Naime, deseci i stotine izvješća o proslavama u *Seljačkoj slozi* i *Seljačkom domu* (glasilu stranke), koliko god kratka (ili skraćivana u uredništvu) svjedoče o masovnom prihvaćanju neslužbene proslave koju je uvela oporbena stranka. Postala je središnjim novim blagdanom seljačkog pokreta,¹²³ koji je trebao biti daleko više od same zabave – *dan nade i samosvjesti*.¹²⁴ U njemu je prvenstveno trebalo pro-

¹²¹ Martinci Čepinski, *SS*, IV/1939., 4, 105; Donja Bebrina, *SS*, IV/1939., 5, 130; Trapinska, *SS*, III/1938., 7, 221; Andrijaševci, *SS*, V/1940., 4, 111; Gradište, *SS*, I/1936., 12, 293-294, *SS*, I/1936., 12, 293-294.

¹²² Sibinj, *SS*, IV/1939., 7, 245; Petrijevcima, *SS*, IV/1939., 4, 109; *SS*, V/1940., 4, 116; Ivanovci, *SS*, III/1938., 6, 195-197; Komletinci, *SS*, IV/1939., 10, 332; Šag, *SS*, III/1938., 6, 195-197; Ivankovo, *SS*, I/1936., 6., 14, *SS*, IV/1939., 2, 53; Turanovac, *SS*, VI/1941., 1-2, 43; Soljani, *SS*, IV/1939., 4, 106.

¹²³ Obilježavali su se još smrt Matije Gupca i Antuna Radića u veljači (po karakteru najbližnje spomen-danu 11.6.), smrt Stjepana Radića u kolovozu (održavane su mise) te svečane proslave rođendana-imendana Vladka Mačeka u srpnju (svečane povorke i smotre).

¹²⁴ Govor dr. Mačeka na skupštini Seljačke sloge 1938., *Što je i što hoće Seljačka sloga* (Zagreb, 1938.), 20.

mišljati nove vrijednosti koje je sažimala seljačka ideologija, a u želji da se naglasi obnoviteljska uloga nazivao se – ne sasvim prikladno (stoga ne čudi reakcija Katoličke crkve¹²⁵) – kao *Božić hrvatskog seljačkog pokreta*.¹²⁶ U uputama kako ga treba ispravno i s razumijevanjem slaviti navedeno je da bi svi koji su pristajali uz seljački pokret trebali dočekati izlazak sunca u prirodi i dvije minute provesti u šutnji razmišljajući što svatko od njih kao pojedinac znači u općem seljačkom pokretu i što se u pokretu još može napraviti. Kasnije, kod prvog obroka (a jela se isključivo domaća hrana, ništa kupljeno, čak ni šećer ili kava) domaćin ili netko od ukućana trebao je razložiti te svoje misli. Taj dan nitko nije smio biti gladan pa je dužnost predsjednika ogranka (ili ako nema ogranka onda predsjednika neke druge seljačke organizacije) bila da se pobrine za one koji nemaju. Ako je spomen-dan padao u nedjelju, predviđalo se da oko 14 sati započne i zajednička proslava koja je ipak zadržavala intimniji i ozbiljniji karakter. Upute o slavljenju preporučale su sakupljanje po 50 seljaka (ako je veće selo, onda su se okupljali na više mjesta) koji su u voćnjaku ili nečijem dvorištu proveli neko vrijeme u razgovoru i pjevajući stare pjesme.

Prijedlog je naišao na odličan odaziv i brojna izvješća kako se slavilo prema preporukama pristizala su u uredništvo *Seljačke sloge*. Od slavonskih ogranka opise proslave 11.6.1938. poslali su Draž, Gajić, Kobaš, Lipovac, Babina Greda, Đakovo i Račinovci.¹²⁷ Kao uzor kasnije je navođen Nuštar koji se uključio u sve proslave koje je predlagala Seljačka sloga, a organizirao je i smotre narodnog stvaralaštva. Godinu 1938. započeo je priredbom 29. siječnja na kojoj je predstavljачka družina davala igrokaze (*Sa gospodskog suda na seljački, Brico i seljak, Sa šora i prela*), 10. veljače obilježili su spomen-dan Antuna Radića (uz govor predsjednika ogranka), već 15. veljače sjetili su se Matije Gupca, 28. veljače održali su smotru nošnje, 13. ožujka predavanje o nošnji i starim popijevkama, 12. lipnja proslavili su rođendane braće Radić, a 25. rujna održali su smotru hrvatske seljačke kulture na kojoj je bio i Herceg i na kojoj im je dodijeljena diploma za pismenost.¹²⁸

Rijetko se u kojem ogranku može pratiti djelovanje iz godine u godinu, a i skraćena izvješća ne daju uvijek najtočniju sliku onoga što se u ograncima radilo. Međutim, iz razmjerno velikog broja dojava o proslavama (a postajala su svake godine sve brojnija) može se pratiti ne samo širenje zamisli nego i razvijanje ideje kako proslaviti seljačke blagdane.

Proslave 1939. zamišljene su obuhvatnije nego ranijih godina. Tada se već očekivalo da se sijela organiziraju po svim selima, a preporučalo se složiti program tako da ga mogu razumjeti i u njemu sudjelovati svi, pa čak

¹²⁵ Maček je morao objašnjavati da se pojam Božića koristio čisto simbolično. *SS*, I/1936., 7, 155-157

¹²⁶ "Odluka VI. glavne skupštine 16.II.1936", *SS*, I/1936., 2, 36; "Upute Upravnog odbora", *SS*, I/1936., 4, 95-96.

¹²⁷ *SS*, III/1938., 7, 219.

¹²⁸ *SS*, IV/1939., 3, 80.

i mala djeca i starci. U pripremama su - slijedeći upute Seljačke sloge - sudjelovale sve organizacije HSS-a, a prvi se puta nije pozivalo samo na dobru volju, nego i na "stranačku stegu". Upozoravalo se da će za sela koja ne budu spremila proslavu, zastupnici i kotarski predsjednici odgovarati samom Mačeku!¹²⁹ Upute su bile prilično precizne, pa neki ogranci samo dojavljaju kako su slavili "prema uputama" (Gradište 1936., Vrbova i Badljevinina 1939.), a ogranak u Novim Perkovcima istakao je da su na sijelu 10. veljače (u slavu A. Radića i M. Gupca) bile prisutne *sve grane hrvatskog seljačkog pokreta*, a pred punom dvoranom su članovi ogranka čitali djela *seljačkih pisaca i mislioca*.¹³⁰

Naputaka se vjerno držalo u Satnici u kojoj je svitanje 11.6.1936. dočekalo cijelo selo *te po prirodi šeta pognute glave i vidi se da o nečem va□nom razmišlja*. Nastavili su razgovorima o braći Radić kod kuće i u selu međusobno, a popodne su u prostorijama Seljačke sloge čitali njihove tekstove, nakon čega je zbor u nošnji pjevao starinske pjesme. Nosilo se i *trobojnica na grudima*, a po selu su povješane do tada strogo zabranjivane nacionalne zastave. Mislili su i na podmladak i priredili im male darove (knjige), a prolaznicima kroz selo davali su hranu. Prvi se puta cijeli dan posvetio jednoj zamisli, pa i njihov zaključak vjerno opisuje doživljaj novog blagdana - selo se osjećalo *preporođeno ovim slavljem*. Druga izvješća jasno potvrđuju gdje je bilo težište proslava – izvorna seljačka kultura i umjetničko stvaralaštvo, sposobnost da ju sami stvaraju i prezentiraju i napokon, zajedništvo koje se ostvarivalo kroz seljački pokret. Kada su u Vetovu slavili 11.6.1936. svi su bili u narodnoj nošnji i *ostali tako cijeli dan* (očito im nošnja više nije bila svakodnevnica), a svoju su proslavu podijelili sa susjednim selom Lukačem koji nije imao ogranka. U Miljevcima su za proslavu 11. 6. 1939. istaknuli (iako je to bilo već opće prihvaćeno, pa se rjeđe spominjalo) da su *priredili sielo bez ičije pomoći od strane gospode*, uredili su govornicu (ukrasili je uobičajenim zelenilom, vezom i zastavama), održan je govor, čitani članci braće Radić, recitirane pjesme Pere Fuljeka (predsjednika ogranka), a na proslavi je bio prisutan i znatan broj pravoslavnih seljaka (što je bilo razmjerno rijetko obzirom na naglašeno hrvatski karakter Seljačke sloge).¹³¹

Od 1939. donekle uhodanom načinu proslave spomen-dana pridodana je spomenuta briga da u njemu mogu sudjelovati svi – od najmanjih do najstarijih. U Zadubravlju je u programu u kojem se recitiralo i davalo igrokaze, nastupilo i 26 djece, a naglasili su da su bili prisutni svi od treće godine na više, te da su djeca posebno oduševila gledateljstvo. U Janja Lipi se

¹²⁹ SS, IV/1939., 5, 125.

¹³⁰ Gradište, SS, I/1936., 12, 293-294; Vrbova, SS, IV/1939., 7, 199; Badljevinina, SS, V/1940., 4, 114; Novi Perkovci, SS, V/1940., 4, 113.

¹³¹ Satnica, SS, I/1936., 8., 188-189; Vetovo, SS, I/1936., 12, 293; Miljevci, SS, IV/1939., 7, 200-201.

na proslavi okupilo 250 osoba muških i ženskih, starih, mladih i najmlađih, svi su plesali kolo, a pucalo se i iz mužara (kojeg su posudili od kapelice sv. Martina). U Zagrađu je isto male djece bilo vrlo mnogo, a Martinci Čepinski javili su da su na sijelu 11. lipnja bili članovi s obiteljima. U Prekopakri su bili prisutni najviše mlade i ženskadija, a sakupljali su doprinose za postradale krajeve, slušali predavanja o braći Radić, recitacije i na kraju je predsjednik opravdao, zašto toga dana nema nikakve muzike ni tuđih plesova, nego se igraju starinske seljačke igre (kolo).

U Velikoj su nakon uvodnog govora, djeca u nošnji recitirala, a najvažnijim dijelom proslave držali su ipak čitanje po kućama. Za sličan "meditativniji" pristup odlučili su se još neki ogranci. Brođanci su za spomen-dane čitali i razgovarali, u Komletincima su spomen-dane proslavili čitanjem, u Jugovom Polju su dočekali izlazak sunca u prirodi, a u razmišljanje su ovaj put posvetili želji za mirom u obiteljima, selu i svijetu (i drugdje se isticala želja za mirom s obzirom na rat koji je već bjesnio u Europi), a na sijelu su govorili o braći Radić. U Trapinskoj su palili krijebove navečer, a u jutro su dočekali izlazak sunca u tišini i razmišljanju o djelima hrvatskih narodnih učitelja.¹³²

Skromnije proslave (ili barem kraća izvješća) u kojima su ipak bili zastupljeni razni vidovi djelatnosti ogranka spominju se u Gornjem Rajiću (predavanje, čitanje pjesama seljačkih pisaca, pjevanje narodnih pjesama), Lozanu (u "selskoj kući" se govorilo o braći Radić i otpjevalo nekoliko pjesama), Rokovcima (razmišljanje u šutnji, u društvenom domu održano je predavanje i davan igrokaz *Hrvatskoj trobojnici*, recitirane pjesme iz *Seljačke sloge*, pjevane su narodne pjesme), Retkovcima (govorilo se o seljačkom pokretu, prosvjeti i braći Radić, te djelovanju Mačeka na političkom i obćenarodnom polju, a Hercega na prosvjetnom) i Sotinu (igrokaz).¹³³

Spomen-dane su proslavili i ogranci u Soljanima, Oriovcu, Sibirju, Petrijevcima, Nardu (slavili su spomen-dane i dali priredbe za tradicionalne vjerske blagdane Duhove, Petrovo i Božić), Vinogradcima, Gatu i Vođincima.¹³⁴

¹³² Zadubravlje, SS, IV/1939., 7, 192; Janja Lipa, SS, IV/1939., 7, 199; Zagrade, SS, IV/1939., 7, 192; Martinci Čepinski, SS, V/1940., 4, 114; Prekopakra, SS, IV/1939., 7, 199; Velika, SS, V/1940., 8-9, 233; Brođanci, SS, V/1940., 6, 166; Komletinci, SS, IV/1939., 10, 332; Jugovo Polje, SS, V/1940., 7, 191; Trapinska, SS, III/1938., 7, 221.

¹³³ Gornji Rajić, SS, V/1940., 4, 114; Lozan, SS, IV/1939., 3, 82; Rokovci, SS, V/1940., 8-9, 233; Retkovci, SS, IV/1939., 7, 203; Sotin, SS, V/1940., 4, 115.

¹³⁴ Soljani, SS, IV/1939., 7, 204; Oriovac, SS, IV/1939., 7, 192; Sibirj, SS, IV/1939., 7, 192; Petrijevc; SS, IV/1939., 4, 109; SS, V/1940., 4, 116; Nard, SS, V/1940., 5, 139; Vinogradci, SS, IV/1939., 7, 203; Gat, SS, IV/1939., 7, 203; Vođinci, SS, IV/1939., 7, 203.

10. "Sud dobrih i poštenih ljudi"

Ideja osnivanja "sudova dobrih i poštenih ljudi" pojavila se u našim krajevima još početkom stoljeća, kao pokušaj suzbijanja velikog problema gubljenja i tako oskudnog kapitala na selu, na beskrajne i skupe parnice.¹³⁵ Uz borbu za državno zakonodavstvo prilagođeno seljačkim potrebama, unutar seljačkog pokreta vodila se istovremena borba za poboljšanje situacije u selima odmah i mimo službenih organa, poticanjem osnivanja "suda dobrih i poštenih ljudi".¹³⁶ Punim ostvarenjem ovog sustava (zamišljeno je da djeluje u svakom selu), stvorio bi se usporedni pravni sustav, država u državi. Stoga je od samog početka smatran jednim od *ugaonih kamenova* djelovanja ogranaka Seljačke sloge, a njegovo postojanje jamstvom za *siguran, skladan i sretan samostalan život*.¹³⁷ Na Osmoj skupštini Seljačke sloge (13. 2. 1938.) odlučeno je čak da seljaci pri svakoj pogodbi i poslu koji sklapaju, unesu klauzulu da se u slučaju spora podvrgavaju Sudu dobrih i poštenih ljudi.¹³⁸ Maček je kasnije (ipak pretjerano) pisao da se smatralo izdajstvom i sramotom ići na državni sud, pa su oni ostali gotovo bez posla.¹³⁹ Sudovi su mogli posredovati samo kao miritelji, bez prava donošenja presude i provedbe njenog izvršenja, no odmah se javila i oštra reakcija na njihov rad, upravo iz straha da će državi preuzeti i te ovlasti.¹⁴⁰

Preporučalo se u sudove birati starije, iskusnije, uglednije (po poštenju, ne bogatstvu) ljude, u koje će obje zavađene strane imati povjerenje. Oni bi sudili po svom zdravom razumu i *seljačkom poštenju*, a kao prednost im se navodila i bolja upućenost u situaciju.¹⁴¹ Uz praktičnu korist pojedincima, ovi su sudovi trebali potvrditi neprestano isticanu etičnost seljačkoga naroda.¹⁴² Kako je kasnije posebno naglašavano, ti su se sudovi od redovnih trebali razlikovati ne samo time što su pravedniji (jer poznaju situaciju), nego i zato što im je glavna zadaća bila pomiriti i dovesti do nagodbe, a ne silom riješiti spor.¹⁴³

¹³⁵ A. Radić s neskrivenim oduševljenjem piše o djelovanju Frana Ivaniševića, koji je poticao stvaranje zadruga i "sudova dobrih ljudi" u Dalmaciji. (*Dom*, II/1901., 2) *SD III*, 112-113. Ideju su promicali i pojedinci u Društvu za pučku prosvjetu, predlažući da se u svakom selu osnuje knjižnica, čitaonica, provede analfabetski tečaj i uvede ovaj sud. Dragutin Berković, "Sud dobrih ljudi", *Pučka prosvjeta*, 1/1907., 6, 85-86.

¹³⁶ N. Matanić, "Kako ćemo bez sudaca", *Bojišnica 1925* (Zagreb, 1924.), 80-82.

¹³⁷ "Glavna skupština Seljačke sloge", tajnički izvještaj R. Hercega, *SP*, 1/1926., 5-8, 110.

¹³⁸ *SS*, 3/1938., 3, 95; *Razvoj "Seljačke sloge" od 13.2.1938. do 11.6.1939* (Zagreb, 1939.), 11-12.

¹³⁹ V. Maček, *Memoari* (Zagreb, 1992.), 118.

¹⁴⁰ Oko osnivanja suda dobrih ljudi u Rakovom Potoku kraj Samobora izbila je velika afera, jer su višekratno dolazile dojave da sudovi preuzimaju ulogu pravih sudova i da seljaci uz to osnivaju i svoju *bandarmeriju* (Seljačka zaštita). Iz Otočca su došle lažne glasine da su si seljački sudovi prisvojili pravo suđenja na batinanje, zatvor pa čak i smrt. Glasine je demantirao kotarski načelnik, ali na sudove se dugo gledalo sa sumnjom. HAD, Grupa VI, 1977.

¹⁴¹ Jurica Vukonić, "Sudovi dobrih i poštenih ljudi", *SP*, 2/1927., 4, 89-91.

¹⁴² M. Zdunić, "Sud dobrih i poštenih ljudi", *SP*, 3/1928., 5, 101-102.

¹⁴³ S. Hefer, "Sud dobrih i poštenih ljudi", *SS*, I/1936., 3, 55-56; Niko Matanić, "Kako će suditi taj seljački sud", *SS*, I/1936., 3, 56-57; N. Matanić, "O sudu dobrih i poštenih ljudi", *SS*, II/1937., 4, 78-81.

Tijekom 1920-ih godina bili su još rijetki (pronašla sam da djeluju u svega sedam ogranaka, ali ni u jednom slavonskom, iako su u nekima izabrani i članovi Suda), a pravi zamah doživljavaju tek nakon 1935. godine.¹⁴⁴ Neki slavonski kotarevi ulazili su u najproblematičnije gledano prema broju parnica na broj stanovnika (1938.). Najveći broj parnica imala je upravo "Srednja Hrvatska" (od slavonskih kotareva: Daruvar, Pakrac, Požega, Našice, Đakovo), koja je imala jednu parnicu na 128 stanovnika, a najmanje se sudilo u Hercegovini (jedna parnica na čak 570 stanovnika).¹⁴⁵

Tijekom 1930-ih Slavonija ni u seljačkim sudovima nije zaostajala za drugim hrvatskim krajevima. Na kotarskom prosvjetnom sastanku u Valpovu (5. 11. 1939.) dr. Stjepan Hefer, zadovoljan razinom postignute organizacije po selima, predložio je čak da se prijeđe na višu organizaciju - osnivanje kotarskih sudova koji bi rješavali ono što seoski nisu uspjeli.¹⁴⁶ Valpovo je doduše prednjačilo u organizaciji sudova (bez sumnje zahvaljujući dr. Heferu), pa je čak i valpovački kotarski načelnik imao o njima pozitivno mišljenje, braneci ih pred teškim optužbama o uzurpiranju ovlasti (1937.).¹⁴⁷ Herceg je početkom 1940. - ohrabren izvješćima ogranaka kako sudovi dobro rade, kako se seljaci mire ili kako više niti nema sporova - u svom uobičajenom promidžbenom stilu najavljivao kako bi se na spomen-dan braće Radić 11. 6. 1940. mogla slaviti *obća pomirba hrvatskoga seljačkoga naroda*.¹⁴⁸

Možda rezultati nisu bili toliko spektakularni kako ih je prikazivao Herceg, ali sigurno su mnoga sela osjetila promjenu i dobre posljedice ustranjanja na radu seoskih sudova. Većina sela nisu bila poput Baranjskog Petrovog Sela ili Topolja gdje sud nije radio, jer *naš narod baranjski Šokci ne vole parnice pa ne idu ni na redovni sud*. Ni u Donjoj Vrijeski sud nije imao posla, jer već godinama nije bilo parnica. No, drugima je rad ovih sudova donio veliko olakšanje. Primjerice, Stjepan Polčić, pišući o radu suda u Trapinskoj (Virovitica), priznao je da mu je u početku zadaća izgledala preteška, sporovi su se gomilali, ali već ga je prva godina (1938.) ohrabrila – riješili su 9 sporova, a 5 su uspjeli spriječiti u početku. Posebno se važnim pokazalo što je sud uspio riješiti 4 spora i to *između Hrvata i Nehrvata*, čime je ogranak *stekao veliki ugled u cielom selu*. Već su dogodine mogli javiti da *sve sporove u selu rješava naš sud*, a neki su se zavađeni sami pomirili, jer

¹⁴⁴ Prema Hercegu na njima je riješeno preko 10.000 slučajeva. R. Herceg. "Seljačka sloga", *idejno čistilište hrvatskog i razsadište svjetskog seljačkog pokreta* (Zagreb, 1940.), 14.

¹⁴⁵ Ante Pecikozić, "Pravice nema bez prosvjete i čovječnosti", *SS*, V/1940., 1, 20-24.

¹⁴⁶ *SS*, IV/1939., 12, 376.

¹⁴⁷ U izvješću pisanom u vrijeme afere sa sudovima u Rakovom Potoku i Otočcu (13.4.1937.), on je izrazito pozitivno pisao o seoskim sudovima, potvrđujući da rade u okviru zakona (i nemaju izvršnih organa, kojih se tadašnja žandarmerija toliko plašila) te da im je rad koristan, jer se izbjegavaju skupe parnice koje upropaštavaju selo. HAD, Grupa VI, 1977.

¹⁴⁸ "Deseta glavna skupština Seljačke sloge, Tajničko izvješće", 31.3.1940., *SS*, V/1940., 4, 96.

su vidjeli da sud ide na mirenje, a ne na osudu. Te su godine (1939.) posredovali u samo 4 spora.¹⁴⁹ Mijo Mubrin (Korija) pohvalio je odličan rad sudova, napominjući da se više i ne odlazi na redovni sud. Na primjeru susjednog sela opisao je i kako se to postiglo – sporove su rješavali pred cijelim selom, pa se nitko nije usudio buniti od sramote.¹⁵⁰ Ugled nakon prvih uspjeha i ustrajanje na mirenju zavađenih naglašavali su i u drugim ograncima. Nakon što je sud u Dežanovcu Gornjem riješio više manjih parnica, više nije ni imao posla, *jer ako i bude zavađa, nastoje se i bez suda pomiriti*. I u Kobašu nakon prva dva riješena spora, više nije bilo većih problema jer je sud uspijevao sve pomiriti. U Bistrincima je sud riješio čak 12 sporova, a na skupštini 1941. jedan od starijih suseljana primijetio je da u životu još nije vidio skupštinu *bez ikakve svađe*, što je uspjelo postići novoj seljačkoj organizaciji. Na mirenju je radio i sud u Kozaricama, pohvalivši se time da su poznati po tome što imaju najmanje parnica.¹⁵¹

One kojima nisu bila dovoljna uvjerenja i pozitivni rezultati nastojalo se podvrći seljačkim sudovima “kaznenim” mjerama. Ogranak u Nuštru zaključio je na svojoj skupštini da će isključiti svakog člana koji ide na redovni sud. U Brođancima (čiji je sud inače bio vrlo djelatna i u 16 vijećanja riješio je 12 sporova, 2 djelomično, a tek u 2 je bio neuspješan) donijeli su sličnu, ali ipak malo popustljiviju odluku. Tamo su odlučili isključiti iz ogranka člana koji ide na građanski sud ali samo ako prije nije probao problem riješiti pred ogrankovim sudom. U Nardu su opet otišli korak dalje. Njihov je sud također razvio zavidnu djelatnost (riješio je 17 sporova, uglavnom međe i osobne uvrede, ali i nekoliko između Hrvata i Srba), što ih je ohrabrilo da uvedu vlastitu “uredbu” (uz oduševljenje skupštine) i preuzmu ovlasti njenog izvršavanja – uveli su globu za onoga za kojeg bi se dokazalo da je namjerno činio krivo ili vrijeđao.¹⁵²

Poneki se ogranak, poput Zbjega pohvalio da otkad sud radi (riješio je jedan, ali neugodan spor između oca i sina), više nije bilo parnica na redovnom sudu. I sud u Novoj Kapeli mogao se pohvaliti da je uz jedan lakši riješio i težak spor koji je već bio pred kotarskim sudom. U Bocanjevcima je sud uspješno dovršio naizgled nepomirljiv spor starih i novih agrarnih interesenata, a u Stražancu su nakon okončanja jedne izuzetno teške obiteljske parnice, tri člana te obitelji ušla u Seljačku slogu. Oni su jedini spomenuli i

¹⁴⁹ Baranjsko Petrovo Selo, SS, III/1938., 2, 64., Topolje, SS, VI/1941., 1-2, 43; Donja Vrijeska, SS, V/1940., 8-9, 233, SS, VI/1941., 1-2, 46; Trapinska, SS, III/1938., 7, 221, SS, IV/1939., 6, 161, SS, IV/1939., 12, 378, SS, V/1940., 4, 108.

¹⁵⁰ “Drugi prosvjetni sabor (6.-8.12.1940.)”, SS, V/1940., 12, 332-333.

¹⁵¹ Dežanovac Gornji, SS, V/1940., 3, 77, SS, VI/1941., 1-2, 46; Kobaš, SS, IV/1939., 2, 53., SS, V/1940., 3, 76; Bistrinci, SS, VI/1941., 1-2, 46; Kozarice, SS, V/1940., 5, 140.

¹⁵² Nuštar, SS, VI/1941., 3, 68; Brođanci, SS, V/1940., 10-11, 309, SS, V/1940., 2, 54; Nard, SS, V/1940., 5, 139; SS, V/1940., 10-11, 309.

ono što se inače provlačilo kroz druge napise o sudovima – da je takav način rješavanja bio i velika ušteda (u ovom slučaju po procjeni izvjestitelja radilo se o velikoj svoti od 10.000 din).¹⁵³

Sudovi su, kao i ogranci, mogli biti zajednički i za nekoliko sela, kao što je bio onaj u Oriovcu, koji je odmah osnovan za Oriovac, Radovanje, Kujnik, Malino i Oriovac Brdo (kasnije su izvijestili o dva uspješno riješena spora, koja su im očito pribavila dosta novog posla, pa su se 1940. našli pred 16 sporova), te u Velikoj, čiji je sud djelovao i susjednom selu gdje nije bilo Seljačke sloge (ukupno je riješio 2 spora).¹⁵⁴

Izvjješća o djelatnosti sudova dobrih i poštenih ljudi poslalo je dosta slavonskih ogranaka, međutim ona ne daju sumarnu sliku njihove djelatnosti, jer su neka samo opisi pojedinih sporova, a druga su uklopljena u povremena izvješća ogranaka, pa se i odnose na kraće razdoblje. Ipak i ovako fragmentarno svjedočanstvo govori ponešto o radu ove nove i izuzetno važne seoske institucije, koja je djelovala još u ovim ograncima: Beljevina Klokočevačka (sud je riješio 2 spora), Šumarina (1 spor), Satnica (1 spor), Zelčin (nekoliko manjih sporova), Vrbova (1 spor), Gradište (2 spora), Rokovci (1 spor), Špišić-Bukovica (1 spor), Komletinci (1 spor), Nova Subocka (1 spor), Kaniža (3 spora), Bocanjevci (4 spora), Badljevinina (1 spor), Lozan (1 spor), Jugovo Polje (2 spora), Ladimirevci (nekoliko sporova), Ivanovci (21 spor), Šag (3 spora), Duboševica (1 spor), Varoš (2 spora), Piljenice (2 spora), Rogovac (nekoliko sporova).¹⁵⁵

11. Zadruga

Kada se u okviru “Seljačke sloge” počelo osnivati zadruge po selima, institucija zadrugarstva imala je u Hrvatskoj već četvrtstoljetnu tradiciju, pa tako i Pakračka Poljana spominje kako već nekoliko godina ima marvogojsku zadrugu.¹⁵⁶ Svjesni koristi od međusobnog gospodarskog pomaganja, voditelji Seljačke sloge nastojali su razmjerno brzo pristupiti i osnivanju

¹⁵³ Zbjeg, *SS*, VI/1941., 3, 69; Nova Kapela, *SS*, V/1940., 5, 141; Bocanjevci, *SS*, III/1938., 8, 242; Stražanac, *SS*, V/1940., 5, 134.

¹⁵⁴ Oriovac, I/1936, 7, 168, *SS*, IV/1939., 10, 328, *SS*, V/1940., 1, 29; Velika, *SS*, V/1940, 4, 112-113.

¹⁵⁵ Beljevina Klokočevačka, *SS*, II/1937., 5, 105; Šumarina, *SS*, III/1938., 4, 141; Satnica, *SS*, III/1938., 6, 195-196; Zelčin, *SS*, III/1938., 6, 196-197; Vrbova, *SS*, IV/1939., 6, 164; Gradište, *SS*, IV/1939., 6, 164; Rokovci, *SS*, IV/1939., 9, 300; Špišić-Bukovica, *SS*, IV/1939., 9, 297; Komletinci, *SS*, IV/1939., 10, 332; Nova Subocka, *SS*, V/1940., 1, 26; Kaniža, *SS*, V/1940., 3, 74; Bocanjevci, *SS*, V/1940., 3, 75; Badljevinina, *SS*, V/1940., 4, 114; Lozan, *SS*, V/1940., 5, 142; Jugovo Polje, *SS*, V/1940., 6, 166; Ladimirevci, *SS*, V/1940., 10-11, 309; Ivanovci, *SS*, V/1940., 10-11, 309; Šag, *SS*, V/1940., 10-11, 309; Duboševica, *SS*, V/1940., 10-11, 307; Varoš, *SS*, VI/1941., 1-2, 34; Piljenice, *SS*, VI/1941., 1-2, 45; Rogovac, *SS*, VI/1941., 3, 69.

¹⁵⁶ *SP*, III/1928., 3, 77.

zadruga. Najčešće su se osnivale pripomoćne zadruge za pomoć kod nesreće blaga, te posmrtna, koje su imale ulogu osiguravajućeg društva. Tražile su manje znanja i bile lakše prihvatljive radi očigledne potrebe i koristi od ulaganja kapitala. Prema sačuvanim izvješćima za područje Slavonije tijekom 1920-ih znamo samo za zadruge u Magić Maloj i Sv. Đurđu.¹⁵⁷ Gospodarska zadruga u Magić Maloj otvorila je i svoj dućan¹⁵⁸, a u Sv. Đurđu uspjela je nedugo nakon osnivanja na kredit kupiti vršilicu (za 166.000 din).¹⁵⁹

Nakon obnove djelovanja u 1930-im godinama, ovu je djelatnost preuzela Gospodarska sloga, ali gdje nije bilo njezinih ogranaka i dalje je djelovala Seljačka sloga. Odmah nakon obnove rada Seljačke sloge, dok su se još osjećale posljedice velike gospodarske krize, osnivani su i odbori za obranu od krize, koji su nadomještali ili dopunjavali rad zadruga. U Brođancima je takav odbor nabavio kolomaz, posredovao je da se izravno od proizvođača kupi vino, prikupljao je sredstva u fond za pomoć kod nesreće. (Kasnije je u ogranku osnovana i zadruga za osiguranje konja, a prikupljena glavnicom omogućavala im je da u slučaju nesreće odmah isplate $\frac{3}{4}$ procijenjene vrijednosti). U Bistrincima je odbor za obranu od krize organizirao pomoć nezaposlenim radnicima (sakupljena je veća količina hrane), a u uvjetima slabe tržišne razmjene potaknuli su domaću proizvodnju, pa su se mogli pohvaliti da sami sve rade - i odjeću, glazbala, lijekove, uređuju ceste, kanale i sade voćke.¹⁶⁰

Gospodarskom organiziranošću istaknuli su se baranjski ogranaci. Dugo pod stranom upravom i bez političkih prava, pokazali su neke osobitosti - ne samo da im je parničenje bilo razmjerno strano, nego su razvili i poseban osjećaj za gospodarsku međupomoć. Tako je ogranak Seljačke sloge u Baranjskom Petrovom Selu obavljao ulogu Gospodarske sloge (svojevrnog "seljačkog sindikata"), pa je u pregovorima s vlasnicima vršilica 1936. uspio sniziti ušur s 10% na 9% (motorne vršilice) i 8% (parni stroj). Preko Gospodarske sloge 1939. su nabavili cjepivo za svinje, iste su godine kupili trijer za 5.000 din, a odmah iza toga i dva kotla za pečenje rakije.¹⁶¹ U Torjancima su nabavili vršilicu na parni pogon (članovi su davali samo 7% ušura), te zajednički kotao za rakiju. U Topolju je od 1938. radila zadruga za osiguranje stoke s glavnicom od 450.000 din. U Kunišincima je preko zadruge nabavljena vršilica, a u Bocanjevcima trijer za čišćenje pšenice.¹⁶²

¹⁵⁷ Godine 1929. u okviru Seljačke sloge radilo je ukupno 36 zadruga. "Četvrta glavna skupština, tajnički izvještaj Rudolfa Hercega", *SP*, 4/1929., 5, 77.

¹⁵⁸ *SP*, II/1926., 12, 253.

¹⁵⁹ *SP*, III/1928. 6-8, 167.

¹⁶⁰ "Tajnički izvještaj na Sedmoj skupštini Seljačke sloge", 21.2.1937., *SS*, II/1937., 2, 34. Za Brodance i *SS*, V/1940., 10-11, 309.

¹⁶¹ *SS*, II/1937., 1, 18; *SS*, IV/1939., 5, 128; *SS*, V/1940., 4, 117.

¹⁶² Torjanci, *SS*, IV/1939., 3, 84; Topolje, *SS*, VI/1941., 1-2, 43; Kunišinci, *SS*, V/1940., 3, 75; Bocanjevci, *SS*, IV/1939., 4, 108.

Većina zadruga i dalje su bile za osiguranje onoga što je u domaćinstvu bilo najdragocjenije i najskuplje – stoke. Pripomoćna stočna zadruga u Valpovu oštećenima je u 13 slučajeva isplatila ukupno 20.852 din, u Ivanovcima je također djelovala pripomoćna marvogojska zadruga, u Šagu je pripomoćna osiguravajuća zadruga isplatila 7.000 din za uginulu stoku, a uz to je organizirala zajedničko cijepljenje svinja i nabavu nekih potrepština (pamuka). Stoku su osigurali i u Tiborjancima, Satnici, Nardu, Petrijevcima i Ladimirevcima.¹⁶³

Zadruge su mogle zadovoljavati i neke posebne potrebe, primjerice u Kozaricama je osnovana zadruga za proizvodnju cigle, u kojoj su seljaci, između ostalog, namjeravali zajednički proizvesti ciglu za seljački dom.¹⁶⁴

12. Dobrotvorne akcije

Iako se u izvješćima 1920-ih dobrotvorni rad često spominjao, gotovo nikada nije bilo pobliže određeno što je sadržavao. Na osnovi svega nekoliko slučajeva, možemo pretpostaviti kako su u selima dobrotvorne akcije bile pretežno vezane za siromašnu djecu ili djecu bez roditelja, kao onu u Bokšiću, čiji je ogranak uz pomoć Hrvatskog radiše slao siročad na učenje nekog obrta.¹⁶⁵ Njima se pomagalo davanjem odjeće, omogućavanjem školovanja (čak i višeg, u ratarskoj školi u Križevcima ili nekom zanatu) ili smještanjem u bolje obitelji.¹⁶⁶ Često se pomagalo i domaćinstvima čija je imovina stradala u požaru. U Novskoj su za dva člana koji su tako postradali sakupili 1500 din, a svoje su stradale pomogli i u Pakračkoj Poljani.¹⁶⁷

“Seljačka sloga” je potaknula i nekoliko dobrotvornih akcija na nacionalnoj razini. Tijekom 1927. godine organizirano je sakupljanje pomoći za pogorjele u Salopek-selu i Sv. Petru (Ogulin). Odazvalo se 44 ogranka Seljačke sloge (od toga je bilo čak 12 slavonskih¹⁶⁸), priloge je poslalo i nekoliko mjesnih organizacija HSS-a, dosta pojedinaca (17.000 din), a pridružio se i Zagrebački oblasni odbor (20.000 din).¹⁶⁹ Početkom ožujka 1928. godine objavljena je okružnica svim ograncima Seljačke sloge, kojom su se pozivali na prikupljanje hrane i druge pomoći za gladne u Dalmaciji i

¹⁶³ Valpovo, *SS*, III/1938., 6, 195-197; Ivanovci, *SS*, III/1938., 6, 195-197; Šag, *SS*, III/1938., 6, 195-197; Tiborjanci, *SS*, III/1938., 6, 195-19; Satnica, *SS*, III/1938., 6, 195-196, *SS*, IV/1939., 5, 131; Nard, *SS*, III/1938., 6, 195-197; Petrijevi, *SS*, III/1938., 6, 195-196; Ladimirevci, *SS*, III/1938., 6, 195-197.

¹⁶⁴ *SS*, I/1936., 8., 190.

¹⁶⁵ *SP*, IV/1929., 3-4, 63.

¹⁶⁶ *SP*, 4/1929., 5, 85-86.

¹⁶⁷ Novska, *SP*, IV/1929., 3-4, 68; Pakračka Poljana, *SP*, III/1928., 3, 77.

¹⁶⁸ Deletovci (50 din), Novska (204 din), Magić Mala (240 din), Gradište (147 din), Kobaš (90 din), Jazavica (495 din), Daruvar (191 din), Novska (10 din), Oriovac (428 din), Drenovbok (140 din), Ilok (77 din), Pakračka Poljana (208 din). *SP*, III/1928., 2, 40.

¹⁶⁹ *SP*, 3/1928., 2, 40.

Hercegovini.¹⁷⁰ Sakupljeno je preko 50.000 din i oko 500 mc kukuruza i 60 mc krumpira. O uključivanju slavonskih ogranaka poznato je samo ono što su sami dojavili o akciji. Đeletovci su javili da je sakupljeno 157 din, Magić Mala prikupila je 154 kg pšenice (sami su organizirali i prijevoz do Nove Gradiške i predali tajniku kotarske organizacije Karlu Dienešu). Velika Maslenjača sakupila je 524 kg kukuruza, a nadali su se da će kotar sakupiti cijeli vagon. Uključio se i Dežanovac Gornji gdje su uz priloge za pasivne krajeve sakupljali i za siročad ubijenih zastupnika. Ogranak u Jazavici je za ugrožene u Hercegovini sakupio 1136 din, a u Novskoj je za pomoć Dalmaciji sakupljeno 624 din.¹⁷¹

Dobrotvorne su akcije i razni oblici međusobne pomoći nastavljene još u većem opsegu 1930-ih. I dalje je stoka bila najčešći razlog sabirnih akcija, kojima se pomagalo članove, ali i nečlanove čime se na najbolji način pokazivala prava solidarnost unutar sela i stjecalo simpatije i kod onih koji do tad nisu bili uključeni u seljački pokret. Za razliku od osiguravajućih zadruga za slučaj ugibanja stoke, u koje se davalo redovne uplate, ove su dobrotvorne akcije bile jednokratne i dragovoljne, pa su i prikupljene svote (a nerijetko se radilo i o naturi) bile različite.

Ogranak u Baranjskom Petrovom Selu pozvao 1937. na pomoć dvojici članova kojima su uginuli konji, a uz to su sakupili za postradale hrane i novca u vrijednosti 2.000 din. Svoje su članove nastavili pomagati, pa su 1939. za trojicu sakupili ukupno 4052 din (nisu naveli što je bio povod akciji). Ogranak u Oriovcu sabrao je 562 din za postradalog člana kojem je uginuo konj, u Martincima Čepinskim su dvojici članova pomogli s 2.100 din nabaviti nove konje (uz to su organizirali nabavu nekih potrepština, iako nisu imali nabavnu zadrugu). U Rokovcima su pomogli članu kada mu je uginuo konj, a istim su povodom u Petrijevcima u dva navrata sakupili 906 din i 152 kg pšenice za jednog člana, a 587 din i 40 kg pšenice za drugoga. U Ivanovcima su pomogli dvojici članova (jednome kod bolesti, a drugome kada mu je uginula stoka). I ogranak u Ivankovu je pomogao dvojici postradalih (od kojih jedan nije bio član ogranka), kojima su uginuli konji, a u Račinovcima su uz pomoć postradalima (ne navode radi čega ni kakva je bila pomoć) sakupili 100 din za člana kojem je uginula kobila.¹⁷²

¹⁷⁰ *Dom*, 4/1928., 12, 14.

¹⁷¹ "Četvrta glavna skupština, tajnički izvještaj Rudolfa Hercega", *SP*, 4/1929., 5, 77. Za Slavoniju: Đeletovci, Magić Mala, *SP*, III/1928., 4, 96; Velika Maslenjača, *SP*, III/1928., 5, 112; Dežanovac Gornji, *SP*, IV/1929. 3-4, 64; Jazavica, *SP*, IV/1929. 3-4, 66; Novska, *SP*, IV/1929., 3-4, 68.

¹⁷² Baranjsko Petrovo Selo, *SS*, II/1937., 5, 117, *SS*, V/1940., 4, 117; Oriovac, *SS*, IV/1939., 9, 300; Martinci Čepinski, *SS*, III/1938., 6, 195-196; Rokovci, *SS*, IV/1939., 9, 300; Petrijevci, *SS*, IV/1939., 4, 109; Ivanovci, *SS*, II/1937., 3, 70; Ivankovo, *SS*, II/1937., 3, 69; Račinovci, *SS*, IV/1939., 8, 277.

Uz to, ogranak je priskakao u pomoć tamo gdje su seljaci bili najranjiviji – kod velikih šteta prouzročenih još uvijek čestim požarima ili poplavama. Pokazali su solidarnost i s onima koji nisu bili iz njihove sredine, a inače su često dočekivani s oprezom, ako ne i otporom – kolonistima. Sjetili su se i onih koji nisu ni bili seljaci (barem po trenutnom zanimanju), a našli su se u najtežoj situaciji – nezaposlenih radnika, protežući tako solidarnost i izvan sela i izvan staleža.

Odbor za pripomoć postradalima u Šumarini pomogao je pogorjelima u susjednom selu Branjin Vrh (sakupili su 684 kg pšenice). Ogranak u Nardu posebno se istaknuo u dobrotvornim akcijama. Nakon jednog većeg požara u selu cijeli je kotar pomogao stradalima i u akciji je sakupljeno 10.000 din (novce je pravedno razdjelio sud dobrih ljudi, jer nisu svi jednako stradali), nakon toga sakupljali su pomoć za suseljana čija je imovina stradala u požaru, a koji nije bio član ogranka, a u zadnjem izvješću spominju da su sakupili 1000 din za jednog svog člana (nisu naveli razlog). U Rokovcima su za poplavljene sakupili 1000 din, a u Komletincima su pomagali “Zemlji”, HSS-ovskoj organizaciji za kolonizaciju. Ogranak u Bocanjevcima učinio je pravi podvig i organizirao je da su 5-6 tjedana hranili 150 nezaposlenih iz šume Hrast (1938.), a u Ladimirevcima su sabrali veću količinu (8 metara) živežnih namirnica za pomoć nezaposlenim radnicima (nisu naveli kojim). U Tiborjancima je odbor za pomoć postradalima nekoliko puta djelovao, a najvažnija im je akcija bila pomoć nezaposlenim radnicima u Belišću za koje su sakupili nekoliko vreća žita, kukuruza i krumpira.¹⁷³

Ogranci su se uključivali i u akcije pomoći na nacionalnoj razini. Dežanovac Gornji, iako siromašnije selo zagorskih kolonista, sudjelovao je koliko je mogao i u tim djelatnostima. Tako su 1939. sakupili nešto žita u velikoj akciji pomoći postradalima u Kolarcu, a iduće godine pomogli su svojoj suseljanki, siromašnoj udovici, kada joj je uginula krava. U Prekopakri su sakupljali doprinose za postradale krajeve, a u Gradištu su za pasivne krajeve sakupljali hranu (25 q).¹⁷⁴

Pred rat se počela spominjati i nova vrsta solidarnosti – međusobno pomaganje u radu. Nakon što su 1940. počele ozbiljnije pripreme za rat, a muškarci bili masovno pozivani u vojsku, u Bocanjevcima su odlučili da će pomagati obraditi zemlju onim obiteljima unovačenih članova u kojima nije bilo drugih muškaraca. U Trapinskoj su sabrali hrane i nešto novaca za pomoć ženi i maloj djeci jednog siromašnog člana koji je bio pozvan u voj-

¹⁷³ Šumarina, SS, III/1938., 4, 141; Nard, SS, I/1936., 12, 292, SS, III/1938., 6, 195-196, SS, V/1940., 10-11, 309; Rokovci, SS, V/1940., 4, 116; Komletinci, SS, IV/1939., 10, 332; Bocanjevci, SS, III/1938., 8, 242; Ladimirevci, SS, III/1938., 6, 195-197; Tiborjanci, SS, III/1938., 1, 27.

¹⁷⁴ Dežanovac Gornji, SS, IV/1939., 9, 300, SS, VI/1941., 1-2, 46; Prekopakra, SS, IV/1939., 7, 199; Gradište, SS, I/1936., 12, 293-294.

sku, a drugome su izorali zemlju i priredili je za sadnju (uz to su za člana kojem je izgorjela kuća sabrali nešto hrane).¹⁷⁵

Pomoć se mogla pružati i u drugim trenucima, za koje se znalo da je većini seljačkih domaćinstava predstavljaju teret. U Kunišincima je tako odlučeno da svakom umrlom članu ogranka svi idu na sprovod i preuzimaju radove (i troškove) oko sahrane, ali ne idu na karmine (da ne opterete obitelj novim izdacima). Slično poštivanje iskazivano je preminulom članu i u Brođancima, gdje su svi bili obvezni otpratiti ga do groba (neka druga pomoć se ne spominje). Isti je ogranak oko seljačkog doma posadio lipe.¹⁷⁶

O uređenju sela brinuli su inače posebni odbori unutar ogranka (odbori za uređenje sela), pa iako je to bila posebna (i ne prečesta) djelatnost, ponekad je nosila zajedničku gospodarsku korist, pa je navodim ovdje. U Bučju su zajedničkim radom popravili općinsku cestu i vlastitim sredstvima izgradili most preko Orljave do glavne ceste (Kapela-Pleternica) dug 29 m. Trošak nije bio malen (17.800 din), ali nisu stali na tome, nego su zadovoljni postignutim sakupili i materijal za gradnju doma. U Trapinskoj je odbor za poljepšanje sela uredio dio zakrčenog puta, a u Županji se radilo na komasaciji i izgradnji kanala.¹⁷⁷

13. Zdravlje djece

Od Devete glavne skupštine 11. lipnja 1939. djelatnostima Seljačke sloge pridrojena je jedna nova – briga za zdravlje djece. Budući da je Hrvatska ulazila u tužno društvo zemalja s najvećom smrtnošću djece, Seljačka sloga je odlučila dati svoj prilog popravljajući stanja. Financirala je pisanje i slanje uputa *Majka i djeca u prvoj godini* (tiskane u 100.000 komada) u sve hrvatske krajeve. Akciju je vodio ugledni stručnjak dr. Ernest Majerhofer, a njegovoj se pomoćnici dr. Nadi Kovačević moglo obratiti za praktične savjete. Ona se ponekad pridruživala i neumornom dr. Dani Maliću (iz Krapine), koji je proputovao sve hrvatske krajeve (posebice je vrijedan niz predavanja i susreta koje je imao po Bosni i Hercegovini i Dalmaciji, koje su imale i najviše poteškoća).¹⁷⁸

U to su vrijeme učestala i izvješća, poput onog iz Malog Miletinca kako su im djeca zdrava (ističu kako je samo jedno umrlo od difterije i to još 1931.). O širenju akcije i ozbiljnosti s kojom se prionulo na posao svjedoči i to da se s povremenih predavanja i apela ubrzo prešlo na sustavno promovi-

¹⁷⁵ Bocanjevci, SS, VI/1941., 1-2, 44; Trapinska, SS, VI/1941., 3, 67.

¹⁷⁶ Kunišinci, SS, VI/1941., 3, 69; Brođanci, SS, V/1940., 2, 54, SS, VI/1941., 3, 67.

¹⁷⁷ Bučje, SS, V/1940., 5, 136; Trapinska, SS, III/1938., 7, 221; Županja, SS, IV/1939., 8, 275.

¹⁷⁸ "Deseta glavna skupština Seljačke sloge, Tajničko izvješće", 31.3.1940., SS, V/1940., 4, 86-87; *Seljački dom*, 27/1939., 33, 6, 37, 7-8, 40, 7, 42, 6, 43, 7, 45, 6-7, 46, 7-8, 48, 6-7, 51, 7.

ranje ideja kroz prosvjetno-zdravstvene sastanke. Iz Badljevine su tako javili o odličnom odazivu koje je imalo predavanje Mare Matočec i dr. Malića i o njegovoj važnosti za žene, a predsjednik ogranka Antun Rengel i tajnik bili su i na kotarskom zdravstvenom sastanku u Daruvaru. Prosvjetno-zdravstveni sastanci na kojima su govorile Mara Matočec, Jana Falica i dr. Nada Kovačević (o seljačkoj kulturi, Seljačkoj slozi, ulozi žene i brizi za djecu) održani su u Jugovom Polju i Trapinskoj. Ogranak u Nuštru uspio je poslati jednu članicu (Maru Pokršćanski) na dječju kliniku u Zagreb kako bi primila osnovnu poduku o njezi djece (ogranak je dao 100 din, a ostalo podupiratelj dr. Slavoljub Domačinović).¹⁷⁹

Djelovanje izvan sela

Smotre seljačke umjetnosti

Već 1927. godine promidžbeno djelovanje istaknuto je kao važan zadatak svih ogranka (tzv. "vanjsko djelovanje"). Prije svega, od njih se očekivalo da primjerom, razgovorom ili kakvim drugim poticanjem pridobiju i susjedna sela na osnivanje ogranka, ali odmah se počelo voditi računa kako treba razviti djelatnost i na širem, nacionalnom području. Glavni oblici šireg djelovanja bile su smotre¹⁸⁰ (u Zagrebu, ali i drugim većim gradovima) i gostovanja pojedinih seljačkih pjevačkih zborova.¹⁸¹ Popularne su bile i izložbe narodne umjetnosti čiji je glavni cilj bio očuvati seljački obrt i pokušati ga pretvoriti u važnu gospodarsku granu.¹⁸² Iduće 1928. godine izbjegavale su se zbog žalosti veće priredbe, pa su ogranci sudjelovali tek na gospodarskim izložbama. U Slavoniji su bile organizirane u Daruvaru, Virovitici i Slatini.¹⁸³

¹⁷⁹ Mali Miletinac, *SS*, V/1940., 6, 165; Badljevina, *SS*, IV/1939., 11, 352, *SS*, V/1940., 4, 114; Jugovo Polje, *SS*, V/1940., 6, 166; Trapinska, *SS*, VI/1941., 3, 67; Nuštar, *SS*, VI/1941., 3, 68.

¹⁸⁰ O smotrama vidjeti neobjavljenu doktorsku disertaciju: Naila Ceribašić, *Folklorna glazbena praksa i kulturna politika: paradigma smotri folkloru u Hrvatskoj* (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1998.)

¹⁸¹ Npr. smotre HSPŽ "Matija Gubec" u Zagrebu i drugim gradovima. Od gostovanja jedno od prvih većih bila je turneja "Sljemena" 1926. (Ogulin, Rogaška Slatina za vrijeme održavanja sjednice Slovenske Radičeve seljačke stranke, Gospić, Otočac, Plitvice). *Dom*, 2/1926., 30, 7; R. Herceg, "Sa "Sljemenom" kroz Dalmaciju i Bosnu", *Dom*, 2/1926., 40, 2-3. "Sljeme" je jedino bilo i na međunarodnom susretu prilikom kongresa češke agrarne stranke u Pragu (16.-18.5.1928.). M. Stuparić, "Hrvatski seljački pjevači u svijetu", *Dom*, 4/1928., 23, 2-3.

¹⁸² Prva se održavala u Zagrebu 17.-29.5.1927. (produženo do 6.6.1927.) S. Novosel, "Na posao za neobičnu seljačku izložbu", *SP*, 2/1927., 3, 59-61; R. Herceg, "To je hrvatski seljački narod i njegova seljačka kultura", *Dom*, 3/1927., 22, 3-5; I. Škorjač, "Seljački prosvjetni dan", *SP*, 2/1927., 6-7, 100-107. Druga je bila postavljena u sklopu Zagrebačkog zbora (25.8.-10.9.1928.). *Dom*, 4/1928., 49, 7.

¹⁸³ *SS*, IV/1929., 5, 77.

Smotre su tijekom 1930-ih smatrali glavnom privlačnom snagom Seljačke sloge, jer su se na njima najbolje vidjeli njezin rad i ciljevi.¹⁸⁴ Kolika im je bila popularnost vidi se i po tome što je prva smotra u 1930-ima organizirana već 10.11.1935. Vodstvo je očito računalo na poticaj koji smotra može dati obnovi starih i osnivanju novih ogranaka. Bila je to po karakteru središnja smotra, koja se, kao i u 1920-ima održavala svake godine u Zagrebu. Na ovoj prvoj učinjena je jedina iznimka, pa su nastupili seljački zborovi koji nisu bili članovi Seljačke sloge, jer još nije bilo dovoljno ogranaka. Iz Slavonije su nastupili "Svačić" iz Jasenovca (Novska) i "Tomislav" iz Cernika (Nova Gradiška).¹⁸⁵

1936.

Kroz samo nekoliko mjeseci situacija se potpuno promijenila. Središnja zagrebačka smotra u punom je sjaju predstavila polet obnovljene Seljačke sloge, pa su pred brojnom publikom 7.6.1936. nastupila čak 52 zbora. Od slavonskih sudjelovali su zborovi ogranaka Baranjsko Petrovo Selo (Darda), Habjanovci (Valpovo), Ivankovo (Vinkovci), Jamarica (Novska), Kobaš (Slavonski Brod), Tiborjanci-Gat-Veliškovci (Valpovo), Vuka (Đakovo). Većina zborova ipak je još dolazila iz sjeverozapadne Hrvatske, ali zadovoljni priređivači napomenuli su da tada postoje ogranci već u 26 kotareva i računali su na ravnomjerniju zastupljenost svih hrvatskih krajeva na idućoj smotri.¹⁸⁶

Masovnost pokreta omogućila je i "decentralizaciju" kojoj se u središnjici Seljačke sloge posebno radovalo. Konačno su uz glavnu smotru mogle biti priređivane i regionalne smotre, pa već 1936. one pružaju priliku za nastup svima koji radi sve većeg broja ogranaka i zborova, ne bi mogli drugačije pokazati svoje umijeće.

Na najvećoj regionalnoj slavonskoj smotri 1936. godine, održanoj u Osijeku 9.2.1936. nastupili su, slično kao na prvoj u Zagrebu, zborovi ogranaka, ali i pjevački zborovi sela koja još nisu imala organizirani ogranak Seljačke sloge. Kao zborovi ogranaka sudjelovali su Aljmaš (Osijek), Brođanci (Valpovo), Bizovac (Valpovo), Habijanovci (Valpovo), Ladimirevci (Valpovo), Nard (Valpovo), Petrijevc (Valpovo), Satnica (Valpovo), Šag (Valpovo), Gajić (Batina), Veliškovci-Tiborjanci-Gat (Valpovo), a kao pjevački zborovi sela oni iz Dalja (Osijek), Koritna (Đakovo), Baranjskog Petrovog Sela (Darda), Sotina (Vukovar) i Vuke (Đakovo).¹⁸⁷ Smotra je doista nekima bila dobar poticaj, pa su uskoro ogranke osnovali u Baranjskom Petrovom Selu i Vuki.

¹⁸⁴ "Tajnički izvještaj na Sedmoj skupštini Seljačke sloge", 21.2.1937., SS, II/1937., 2, 86.

¹⁸⁵ SS, I/1936., 5, 115.

¹⁸⁶ SS, I/1936., 7, 148-151.

¹⁸⁷ SS, I/1936., 5, 116.

Tijekom 1936. razrađene su upute za održavanje seljačkih pjevačkih smotri, a sustavno ih je u *Kalendaru Seljačke Sloge* iznio Branimir Bratanić.¹⁸⁸ Na smotrama su se mogle pjevati samo stare, izvorne narodne pjesme, iz sela (kraja) iz kojeg je ogranak, bez nota i zborovođa. O nastupu su odlučivali stručnjaci, koji su zborove pratili na mjesnim ili regionalnim smotrama, upućivali ih i ispravljali ukoliko je dolazilo do odmaka od željenog cilja. Isto je vrijedilo za plesove, i naravno, za nošnju koja se nosila na smotri. Nastojalo se izbaciti sve što je bilo tvorničke izrade i vratiti se izvornom domaćem tkanju i vezu. Odmah je i upozoreno na razliku pjevanja kojeg je trebalo gajiti po ograncima i onoga u seljačkim pjevačkim društvima učlanjenima u Hrvatski pjevački savez. Na smotrama HPS zborovi su izvodili obrade narodnih pjesama, vježbali po notama i sa zborovođama, a u pripremama se pridržavali uputa “Sklada”.¹⁸⁹

Zahtjev za izvornošću dosljedno je zastupan u nizu tekstova, od kojih su svakako najveći utjecaj imali programatski Hercegovci i stručni, etnografski, Milovana Gavazzija.¹⁹⁰ Prema uputama iz Hercegovce *Što je i što hoće Seljačka sloga* posebna se pozornost treba pridavati izvornosti i povratu domaćem materijalu, čemu su u prilog govorili i jasni gospodarski pokazatelji. Svila i zlato, koji su se “uvukli” u seljačku odjeću, a posebice je to vrijedilo za slavonske kotareve, ne samo što nisu bili domaćeg podrijetla, pa u očima Seljačke sloge nisu imali nikakvu kulturnu vrijednost, nego su postali i strahovito gospodarsko opterećenje. Po nekim preračunavanjima, bogatije su djevojke trebale godišnje do 30.000 din samo za nove haljine.¹⁹¹ Herceg je o tome govorio u jednom od svojih nastupa na zagrebačkoj radiostanici. Pozvan nešto reći povodom Smotre hrvatske seljačke kulture 28.8.1938. (održane u okviru Tjedna kulture u Zagrebu), govorio je o povratu izvornome, pohvalivši povrat lanu i vuni, kojeg se moglo zapaziti u slavonskim ograncima u Gundincima, Donjoj Bebrini i Mrzoviću.¹⁹²

U duhu povrata izvornome uveden je i novi naziv za nekadašnje prosvjetne zabave – sijelo (budući da su se držali korijenskog pravopisa pisali su *sielo*). Smotra je ostala naziv za priredbe na kojima je nastupalo više sela, a bile su pokrajinskog ili nacionalnog karaktera (u Zagrebu), dok je sijelo moglo prirediti jedno selo za sebe. Razlika je bila i u programu. Dok se na smotri prikazi-

¹⁸⁸ B. Bratanić, “Hrvatske seljačke pjevačke smotre”, *Kalendar Seljačke Sloge za godinu 1937.* (Zagreb, 1936.), 40-45.

¹⁸⁹ “Poruka SS svim ograncima, povjerenicima, članovima...”, *SS, I/1936.*, 10, 215.

¹⁹⁰ Usp. predavanje M. Gavazzija na sastanku prosvjetnih radnika prilikom smotre u Zagrebu (27.8.1938.), u kojem zastupa potrebu održanja narodne (seljačke) kulture, suradnje stručnjaka u pitanjima što izbaciti, što zadržati i kako razvijati dalje, te ističe društvenu vrijednost smotri kojima se građanstvu pokazuju vrijednosti sela (a time zadobiva i poštivanje seljaštva) i potrebu da se veće smotre priređuju i po pokrajinskim gradovima, koji su do tada pokazali manje razumijevanja od Zagreba. *SS, III/1938.*, 9, 266-267.

¹⁹¹ *SS, III/1938.*, 8, 244.

¹⁹² *SS, III/1938.*, 9, 255-256.

valo narodno stvaralaštvo, koliko je sačuvana i obnovljena narodna kultura, a u program su ulazili pjevački i plesački nastupi, kasnije i ritualizirani dijelovi običaja, na sijelu su se, uz pjesme, mogli izvoditi i novi radovi pojedinaca, napisani kao poticaj radu Seljačke sloge (pjesme, igrokazi). Zajedničko je bilo da su programe ne samo smotre, nego i seoskih sijela provjeravali i odobravali stručnjaci u središnjici u Zagrebu (Branimir Bratanić za etnografski aspekt - nošnju, običaje, pjesme, a Izidor Škorjač za književnost – recitacije i predstave).¹⁹³

Počevši od 1937. sve je veći značaj davan pokrajinskim smotrama, kao važnom međustupnju između još neuobičenog rada u ograncima i zahtjevnog nastupa na zagrebačkim smotrama. Pokrajinske su smotre osiguravale jaču motivaciju za ozbiljniji rad ogranka, pružale veću mogućnost nastupa i lakši dodir sa stručnjacima iz središnjice, a ne manje važno, i dobru promidžbu pred pokrajinskim građanstvom. U organizaciji pokrajinskih smotri središnjica se dobrim djelom oslanjala i na svoje povjerenike. Za svoj trogodišnji rad na smotrama u Slavoniji posebno su pohvaljeni i ovdje izuzetno zaslužni dr. Stjepan Hefer, a od seljaka Zvonimir Karabalić (Rokovci, Vinkovci),¹⁹⁴ Adam Jurić (Privlaka, Vinkovci),¹⁹⁵ Mato Mandić i Mara Matočec.¹⁹⁶

1937.

Već 1937. održane su 43 smotre, a rad središnje i pokrajinskih smotri pokušavao se što bolje uskladiti.¹⁹⁷ Bratanić je, polazeći od stručnog kriterija (načina pjevanja), odredio 21 područje, a iz svakoga od njih po jedan je zbor (iznimno dva) išao na središnju smotru u Zagreb. Gledalo se i na to da svake godine bude pozvan drugi zbor, kako bi što više ogranka dobilo priliku predstaviti svoju umjetnost i svoj kraj. Zborove je birala zagrebačka "porota", na temelju prijave, ali još više prijedloga s pokrajinskih smotri, pri čemu su glavnu i završnu riječ imali stručnjaci. Pri tom se dosta jasno i oštro naglašavalo da smisao i cilj pokrajinskih smotri nije izbor za Zagreb, nego pokazati sebi i drugima seljačku kulturu i osigurati njezin razvoj. Smisao nije smjelo postati natjecanje (iako je ono u nekoj mjeri bilo dobro došlo i umjerenom je poticano), nego davanje primjera drugim selima, posebice onima koja

¹⁹³ SS, III/1938., 10, 318.

¹⁹⁴ Ogranak iz Rokovaca nastupio je nedugo nakon osnivanja uspješno na smotri u Vinkovcima 2.5.1937., nakon čega je pozvan i na smotru u Zagreb 13.6.1937., gdje je dobio posebnu Mačekovu pohvalu, SS, III/1938., 1, 26. Za nastup bez dukata i kupljene svile pohvaljeni su i na skupštini, Osma redovita glavna skupština Seljačke sloge, Tajnički izvještaj Ante Premužića, SS, III/1938., 3, 84.

¹⁹⁵ U Upravnom odboru SS kao odbornički zamjenik od 1937., kao predstavnik vinkovačkog kotara sudjeluje u radu Prvog Prosvjetnog sabora (Zagreb, 8.-10.12.1939.).

¹⁹⁶ SS, III/1938., 9, 269.

¹⁹⁷ SS, III/1938., 4, 142.

još nisu osnovala svoj ogranak. Organizatori zagrebačke smotre u prvi su plan stavljali potrebu da smotru vide seljaci, pa su držali idealnim da među gledateljstvom bude barem po jedan ili dva seljaka iz svakog sela (oko 7.000 sela!), koji bi na živom primjeru vidjeli kako raditi i osjetili koliko je taj rad priznat.¹⁹⁸

Na pokrajinskim se smotrama 1937. nastojalo posebno ohrabriti ogranke koji su se potrudili nabaviti ili obnoviti izvornu narodnu nošnju. Prva proljetna smotra održana je u *Podgoraču* (Našice) 18.4.1937. i na njoj je nastupilo 9 zborova: Zelčin i Brođanci (Valpovo), Piškorevci i Široko Polje, Vuka (Đakovo), Klokočevac, Stipanovci, Razbojište, Podgorač (Našice).¹⁹⁹ Dva tjedna nakon nje održana je velika smotra u *Vinkovcima* (2.5.1937.), na kojoj su nastupili zborovi (njih 14) iz Vinkovaca, Šiškovaca, Privlake, Novih Jankovaca - Slakovaca, Komletinaca, Račinovaca, Rokovaca, Soljana, Ivankova, Vođinaca, Cerne, Đeletovaca, Posavskih Podgajaca i Gradišta. Smotra je ocijenjena kao izvanredno uspješna, pa iako traženja nisu bila u potpunosti ispunjena, kao *stvarno usavršavanje seljačkog pokreta* istaknuto je da je svaki zbor imao bar jednu izvornu pjesmu i pravu nošnju.²⁰⁰ Tjedan dana nakon Vinkovaca održane su tri smotre. U *Virovitici* je 9.5.1937. nastupilo 7 ogranaka: Levinovac, Jugovo Polje, Turnašica, Vukosavljevica, Lozan, Špišić-Bukovica i Korija. Svi su pohvaljeni kao dobri, a izvjestitelj je napomenuo da su neki imali *skoro potpunu* narodnu nošnju.²⁰¹ Isti dan održana je smotra i u *Pakracu* a na njoj su svoj rad predstavili zborovi iz Lipika, Prekopakre, Omanovca, Dežanovca, Poljane, Janja Lipe i Gaja²⁰², te *Kutjevu*, u kraju gdje se *mного odustalo od narodne nošnje*, pa je zbor iz Vetova u potpunoj nošnji *bez gizde* dobio sve pohvale i poziv u Zagreb.²⁰³

U *Slavonskom Brodu* je 30. 5. 1937. nastupilo 7 zborova, pa iako Stupnički Kutli nisu baš bili izvorni, uvažavajući što još nisu imali svoj ogranak na njihove se slabosti gledalo kao na početničku slabost. Za ostale (Podvinje, Kaniža, Zbjeg, Bučje, Zadubravlje) nije bilo većih prigovora, osim da je netko imao kupljene cipele (izvjestitelj je dodao da srećom, ipak nije bilo *ludih gradskih cipela s visokim petama*).²⁰⁴ Isti dan održavala se velika smotra u *Đakovu* sa čak 13 zborova (Podgorač, Piškorevci, Vrpolje, Punitovci, Budrovci, Čepinski Martinci, Potnjani, Kešinci, Široko Polje, Gorjani, Novi Perkovci, Vuka, Tiborjanci).²⁰⁵ Veća je bila i smotra u *Donjem*

¹⁹⁸ SS, II/1937., 5, 113-114.

¹⁹⁹ SS, II/1937., 5, 115.

²⁰⁰ SS, II/1937., 5, 116-117.

²⁰¹ SS, II/1937., 6a, 135.

²⁰² SS, II/1937., 6a, 135.

²⁰³ SS, II/1937., 6a, 135.

²⁰⁴ SS, II/1937., 6b, 167.

²⁰⁵ SS, II/1937., 11, 254.

Miholjcu 6.6.1937. koja je okupila 10 zborova (Rakitovica, Golinci, Donji Miholjac, Črnkovci, Šljivoševci, Marjanci, Čamagajevci, Kućanci, Sv. Đurađ, Poreč).²⁰⁶ Najveća je ipak bila ona u *Županji* (19.9.1937.), na kojoj je nastupilo 17 zborova (Županja, Privlaka, Vinkovci, Vodinci, Soljani, Vrbanja, Račinovci, Donja Mahala / Bosna, Rajevo Selo, Nijemci, Posavski Podgajci, Šiškovci, Cerna, Štitar, Gradište, Rokovci, Tramošnica), a smotri su prisustvovali Herceg i Bratanić.²⁰⁷ Obojica su bili i na smotri u *Vukovaru* (31.10.1937.), na kojoj je sudjelovalo 10 zborova (Antin, Berak, Bogdanovci, Lovas, Nuštar, Sotin, Svinjarevci, Tordinci, Dalj, Rokovci). Izgleda da nisu bili zadovoljni nastupom zbora iz Dalja, jer su prokomentirali da *zbor nema ogranka i nije poslao pjesme na uvid u Zagreb*.²⁰⁸

Dežanovac Gornji nastupio je na pokrajinskoj smotri izvan Slavonije, u susjednoj Moslavini, u *Velikim Zdencima* (17.1.1937.). Između 10 zborova, upravo je zbor ovog malog naselja zagorskih kolonista dobio najveće pohvale.²⁰⁹

Smotra u *Zagrebu* održana je 13.6.1937., a program se odvijao na tri različita mjesta, kako bi ga moglo vidjeti što više zainteresiranih. Ujutro su zborovi nastupali u Hrvatskom narodnom kazalištu, odmah po završenom nastupu odlazili su u Zagrebački zbor, a nakon ručka po treći puta ponavljali točku u Maksimiru. Zbor iz Rokovaca dobio je još jednu pohvalu za izvornost, a uz njega su između 25 zborova (odnosno 28, jer neki su nastupali samo popodne) Slavoniju predstavljali još Brođanci (Valpovo), pohvaljeni da imaju sve manje kupovnog, Torjanci (Baranja), Špišić-Bukovica (Virovitica) i Vetovo (Požega).²¹⁰ Organizatori su odmah priznali i jedan svoj propust: u prevelikoj želji da seljačke zborove vidi što više gledatelja, sudionici su odmah iza izvedene točke jurili na drugo mjesto i tako većina nije uspjela u onome što je Seljačka sloga smatrala možda još i važnijim, a to je da se seljaci međusobno upoznaju, da vide kako rade drugi i razmjene iskustva.²¹¹

1938.

Za 1938. godinu planirane su velike smotre u Zagrebu (23.8.) i Duvnu (12.6.) te još 31 pokrajinska smotra. Za njih je na Osmoj skupštini (13.2.1938.) postavljen novi uvjet – nastup najmanje 7 ogranaka.²¹² Na kraju je održano 25 pokrajinskih smotri.²¹³

²⁰⁶ SS, II/1937., 9, 218.

²⁰⁷ SS, III/1938., 2, 65-66.

²⁰⁸ SS, III/1938., 4, 141-142.

²⁰⁹ SS, II/1937., 5, 114.

²¹⁰ SS, II/1937., 6b, 139-142.

²¹¹ SS, II/1937., 6b, 138.

²¹² SS, III/1938., 3, 95-96.

²¹³ SS, IV/1939., 2, 54.

U Slavoniji je prva bila smotra u *Štivici* (Nova Gradiška), održana 6.4.1938. Uz nastup zborova iz novogradiškog kotara (Štivica /dječji i zbor odraslih/, Vrbova, Magić Mala, Komarnica) svečanost je uvećana upisom Štivice u Zlatnu knjigu pismenosti, radi čega su ponajviše bili prisutni Herceg i kotarski prosvjetni povjerenik dr. Makso Benković.²¹⁴ Smotra za valpovštinu održana je u *Bizovcu* 12.6.1938. (kao prigodno slavlje uz kotarske proslave spomen-dana braće Radića). Niti ona nije zadovoljila novi uvjet da se okupi najmanje 7 zborova, ali nije bilo nikakvog prigovora od strane središnjice. Nastupu 5 zborova (Čepinski Martinci, Brođanci, Valpovo, Habjanovci, Bizovac) bio je prisutan i glavni promicatelj rada i ideja Seljačke sloge u tom dijelu Slavonije dr. Stjepan Hefer.²¹⁵ *Babina Greda* organizirala je 3.7.1938. smotru za 9 ogranaka županjskog i vinkovačkog kotara (Babina Greda, Posavski Podgajci, Retkovci, Ivankovo, Šiškovci, Gradište, Štitar, Gundinci, Županja).²¹⁶ Na smotri u *Novoj Subockoj* (Novska) 24.7.1938. nastupili su pred stručnim okom Branimira Bratanića zborovi iz Nove Subocke, Kozarice, Janja Lipe i Stare Subocke.²¹⁷ U *Jugovo Polje* (Virovitica) došlo je 14.8.1938. traženih 7 zborova: Jugovo Polje, Trapinska, Levinovac, Lozan, Korija (2 zbora, Zagorci i Podravci) i Špišić-Bukovica,²¹⁸ u *Dakovu* se isti dan okupilo 9 zborova: Strizivojna, Piškorevci, Vuka, Budrovci, Đurđanci, Mrzović, Novi Perkovci, Zadubravlje i Babina Greda, a nazočan je bio i tajnik Seljačke sloge Ante Premužić.²¹⁹ U *Nijemcima* (Vinkovci) nastupilo je 21.8.1938. isto 9 zborova: Nijemci, Kukujevci, Retkovci, Ilača, Vinkovci, Šiškovci, Komletinci, Rokovci i Privlaka.²²⁰

Najveća je slavonska smotra te godine bila u *Slavonskom Brodu* (21.8.1938.), a na njoj se okupilo 13 zborova: Zadubravlje (djeca i odrasli), Kaniža, Podvinje, Slobodnica, (Novi) Perkovci, Zbjeg, Sibirj, Stari Slatnik, Bučje, Drenovac, Zagrađe, Donja Bebrina. Smotru je pratio Bratanić.²²¹ Idući je tjedan održana skromnija kotarska smotra u *Kobašu* (4.9.1938.), a nastupili su zborovi ogranaka: Kaniža, Šumeće, Stupnik, Zbjeg, Kobaš (3 zbora: dječji, podmladak, mješoviti). Povod smotri vjerojatno je više bilo uručivanja pohvalne diplome za pismenost, pa su uz Hercega prisustvovali i narodni zastupnik Filip Markotić, kotarski prosvjetni povjerenik Đuro Šarić, a iz središnjice je došao još i tajnik Ante Premužić, rodnom iz Kobaša.²²² Godinu je završila smotra u *Nuštru* (25.9.1938.). Pod budnim okom državnog izvjes-

²¹⁴ SS, III/1938., 7, 222.

²¹⁵ SS, III/1938., 7, 222.

²¹⁶ SS, III/1938., 8, 247.

²¹⁷ SS, III/1938., 9, 193.

²¹⁸ SS, III/1938., 9, 294.

²¹⁹ SS, III/1938., 9, 295.

²²⁰ SS, III/1938., 10, 319

²²¹ SS, III/1938., 11, 342.; SS, IV/1939., 2, 54.

²²² SS, III/1938., 11, 343.

titelja (kao i sve druge), kojem je glavni posao bio popisati gdje su sve izvještene hrvatske zastave (a bile su na zvoniku crkve, općinskoj gostionici, vratima župnog dvorišta u kojem je održavana smotra i na pozornici, što su vlasti počele tolerirati, zadovoljne da ih nema i na privatnim kućama) i slušati neće li se u govoru potkrasti kakva protudržavna misao. Očito mu je laknulo što se pričalo samo o kulturi i što sve nije dugo trajalo, a Herceg koji je došao na smotru uručiti diplome za pismenost Nuštru, Ceriću i Antinu otišao je već poslijepodne ravno za Zagreb.²²³ Na smotri su sudjelovali još ogranci iz Bogdanovaca, Sotina, Tordinaca i iz susjednih kotareva Mrzović (Đakovo) i Privlaka (Vinkovci).

Slavonski su zborovi bili dobro zastupljeni i na središnjoj smotri u *Zagrebu* (28.8.1938.). Od 29 zborova iz Slavonije ih je dolazilo 7, a svaki je izveo dvije ili tri točke: Mrzović (Đakovo), Piškorevci (Đakovo), Gajić (Batina), Lozan (Virovitica), Gundinci (Županja), Kaniža (Slavonski Brod), Donja Bebrina (Slavonski Brod). Nošnjom su se istakli zborovi iz Gajića, Lozana, Gundinaca, Kaniže i Donje Bebrine, pa im je odano i priznanje za velik trud da budu u izvornoj nošnji, posebno Gajiću koji je prvi puta tako nastupio (prije je imao puno kupovnog). Kritičari su primijetili jedino da bi ogranak iz Mrzovića mogao popraviti nošnju izbacivanjem stranih ornamena iz šlinge. Posebno je zadovoljstvo izazvalo što su zborovi konačno poslušali uporna prigovarivanja i prvi puta od kako su se održavale smotre nitko nije nastupio u cipelama.²²⁴ Ideja da bi smotre trebale biti i rasadište ideja za nove djelatnosti urodio je plodom, pa je ogranak iz Oriovca, potaknut onime što su njegovi izaslanici vidjeli na smotri i zbivanjima koja su je pratila, odlučio osnovati i vlastiti muzej u kojem bi pod nadzorom Bratanića i Gavazzija sakupljali stare tvorevine seljačke kulture.²²⁵

1939.

Iduće 1939. godine održane su 42 smotre, od toga dvije u Zagrebu (11. lipnja i 24. rujna) i 40 pokrajinskih, a na njima je nastupilo ukupno 375 zborova i skupina.²²⁶ U Slavoniji je održano 8 smotri, počevši od one u *Gajiću* (Batina) priređene 16.4.1939. za 7 ogranaka (Baranjsko Petrovo Selo, Torjanci, Branjin Vrh, Topolje, Draž, Gajić, Tavankut / Subotica).²²⁷ U svibnju je *Špišić-Bukovica* (21.5.1939.) ugostila 8 zborova (Lozan, Jugovo Polje, Rezovac, Doljnji Meljani, Korija, Turnašica, Đuretina, Špišić-Bukovica).²²⁸

²²³ Izvješće kotarskog načelnika u Vukovaru od 17.10.1938. HAD, Grupa VI, 811.

²²⁴ SS, III/1938., 9, 257-262.

²²⁵ SS, III/1938., 12, 365-366.

²²⁶ "Deseta glavna skupština Seljačke sloge, Tajničko izvješće", 31. 3.1940., SS, V/1940., 4, 85.

²²⁷ SS, IV/1939., 5, 133; "Smotra u Gajiću", *Bo□ićnica. Seljački prosvjetno-politički sbornik i kalendar za prestupnu godinu 1940.* (Zagreb, 1939.), 126.

²²⁸ SS, IV/1939., 8, 277.

Isti dan 12 zborova nastupilo je u *Slavonskom Brodu* (Zadubravlje, Andrijevc, Podvinje, Kaniža, Zbjeg, Šumeće, Varoš, Oriovac, Kujnik, Drenovac, Bučje, Kobaš)²²⁹ i 11 u *Cerniku* (Bačindol, Banićevac, Komarnica, Krajiška i Cernička Mala, Opatovac, Orubica, Podvrško, Prvča, Štivica, Vrbova, Cernik). Cerničkoj smotri Bratanić je ipak prigovorio što organizaciju nisu preuzeli sami seljaci, pa je prije smotre bilo *mnogo parade, koja s hrvatskom kulturom nema ništa zajedničko*.²³⁰ I u *Gatu* je 29.5.1939. nastupilo 12 ogranaka (Viljevo, Donji Miholjac, Radikovci, Rakitovica, Sv. Đurađ, Črnkovi, Vinogradci, Valpovo, Bistrinci, Ivanovci, Tiborjanci, Gat),²³¹ a na najveću slavonsku smotru te godine, u *Privlaci* 4.6.1939., došlo je 15 ogranaka i to 9 iz vinkovačkog kotara, 4 županjskog i 2 iz vukovarskog (Privlaka, Nuštar, Lovas, Cerna, Račinovci, Gradište, Retkovci, Babina Greda, Vinkovci, Ivankovo, Andrijaševci, Šiškovci, Vođinci, Gundinci, Nijemci).²³² Niz završavaju smotre u *Meljanima* (Slatina), na kojoj su 4.6.1939. nastupili zborovi iz Meljana, Sladojevačkog Luga, Gornjeg Predrijeva, Špišić Bukovice, Levinovca, Jugovog Polja²³³ i u *Lovasu* (Vukovar) gdje su 20.8.1939. svoj rad pokazali zborovi: Ilača, Sotin, Bogdanovci, Nijemci, Lovas, Kukunjevci, Vinkovci i Privlaka.²³⁴

Te se godine pokušalo unijeti još jedan dopunski element u organizaciju smotri: zajednička “prosvjetna siela” 11.6.1939. na rođendan braće Radića. Ako već nije bilo moguće okupiti sve ogranke na jednom mjestu, zamislili su postići zajedništvo istovremenim i usklađenim slavljenjem velikog spomen-dana u svim ograncima (u kojima su trebala biti održana sijela), te na pokrajinskim smotrama. Od pokrajinskih smotri se ubrzo odustalo jer su i sami shvatili kako će biti nemoguće u isti dan imati sve, pa je za taj dana zakazana glavna smotra u Zagrebu i sijela po selima.²³⁵

Na središnjoj smotri u *Zagrebu* 11.6.1939. nastupilo je 25 zborova (i još 2 koja su bila samo na popodnevnom programu u Maksimiru), a od slavonskih su ogranaka ovoga puta izabrani Retkovci (Vinkovci), Orubica (Nova Gradiška), Zadubravlje (Slavonski Brod), Draž (Batina) i Privlaka (Vinkovci).²³⁶ Novost na smotri bilo je glasovanje (o nošnji, popijevkama, plesu), pri čemu je Privlaka osvojila izvrsno drugo mjesto za popijevke. Kasnije je Herceg komentirao da su zborovi iz “panonske zone” (u međurječju Sava-Drava) dobili premalo glasova a upravo su oni prema stručnjacima imali najmanje stranih utjecaja i bili “najhrvatskiji”.²³⁷

²²⁹ SS, IV/1939., 8, 277.

²³⁰ SS, IV/1939., 8, 278.

²³¹ SS, IV/1939., 9, 301.

²³² SS, IV/1939., 10, 334.

²³³ SS, IV/1939., 10, 334.

²³⁴ SS, IV/1939., 11, 353-354.

²³⁵ SS, IV/1939., 9, 282.

²³⁶ SS, IV/1939., 7, 205-209.

²³⁷ R. Herceg, “Glasovanje o smotri”, SS, IV/1939., 7, 240.

U Zagrebu je 1939. iznimno priređena još jedna smotra. Trebala je biti pratećim kulturnim zbivanjem kongresu slavista, ali je on zbog rata u Europi otkazan. Smotra je ipak održana 24. 9. 1939. u čast povratka dr. Jurja Krnjevića u Hrvatsku, a ponajviše kao najava promjenama koje su se očekivale ustrojavanjem Banovine Hrvatske. Međutim, sjena rata pala je i na smotru, pa rad u ograncima (a time i nastupi) pokazuje prve znakove krize. Dio članova je bio unovačen, a kako su najdjelatniji bili upravo mlađi muškarci, njihovo je izbivanje pogodilo i taj segment seljačkog života. Došlo je 17 zborova i to samo iz kraja između Save i Drave, neočekivano (i sigurno ne na taj način zamišljeno) ispunjavajući Hercegovu želju za ispravljanjem nepravednog zapostavljanja ovih "najčišćih" hrvatskih krajeva. Iz Slavonije su nastupili ogranci iz Špišić-Bukovice (Virovitica), Kaniže (Brod) i Rokovaca (Vinkovci).²³⁸

1940.

Iduća je godina donijela samo još veće teškoće u radu. Ukoliko su politički kompromis na državnom vrhu i stvaranje Banovine Hrvatske mogli bitno pomoći radu Seljačke sloge (početna očekivanja i napisi nisu krili velike ambicije koje je vodstvo organizacije gajilo), poteškoće države koja se priprema za mogući rat, nisu dozvolili velike korake kojima se unutar Seljačke sloge nadalo. Lista smotri koje su te godine održane ne samo u Slavoniji, rječitije od bilo kojeg opisa govori koliko su zlatni dani prošli. U Slavoniji je tako održano svega pet smotri, a broj ogranaka i zborova koji je na njima sudjelovao nije dozeao niti propisani minimum od 7 sudionika. Prva smotra održana je u *Opatovcu* (Nova Gradiška) 9. 6. 1940. a uspjela je okupiti svega 3 zbora: Baćin Dol, Opatovac, Vetovo. Smotru su došli poduprijeti Imbro Štivić i Bratanić.²³⁹ Po 4 zbora došla su na smotre u *Virovitici* (16.6.1940.): Lozan, Jugovo Polje, Rogovac, Korijska²⁴⁰ i *Velikoj* (Požega), gdje su 11.8.1940. nastupili Dugobabe, Radošić, Klادنjice, Lečevica.²⁴¹ Na smotri u *Gradištu* (Županja) 15. 8. 1940. nastupilo je na kraju samo Gradište.²⁴² Na stare je dane donekle podsjetila smotra u *Daruvaru* (22.9.1940.) na koju je uspjelo doći 8 zborova: Garešnica, Donja Vrijeska, Velika Maslenjača, Dežanovec Donji, Dežanovec Gornji, Ivanovo Polje, Mali Miletinac, Tomašica.²⁴³ Neki su ogranci poslali svoje zborove na smotre u susjedne kotareve izvan Slavonije, pa su u *Kukujevcima* (Šid) 18. 8. 1940. nastupili Lovas, Nijemci i Bogdanovci,²⁴⁴ a u *Tomašici* (Garešnica) istog dana Dežanovac Gornji, Dežanovac Donji, Stražanac i Ivanovo Polje.²⁴⁵

²³⁸ SS, IV/1939., 10, 307-308.

²³⁹ SS, IV/1940., 7, 191.

²⁴⁰ SS, IV/1940., 7, 191.

²⁴¹ SS, V/1940., 8-9, 237.

²⁴² SS, IV/1940., 8-9, 238

²⁴³ SS, V/1940., 10-11, 310.

²⁴⁴ SS, V/1940., 8-9, 238.

²⁴⁵ SS, V/1940., 8-9, 238.

Te su godine u *Zagrebu* održane dvije smotre. Prva je bila po karakteru pokrajinska smotra, a održavala se na rođendan braće Radića istovremeno kada i druge pokrajinske smotre (16.6.1940.).²⁴⁶ Druga, središnja smotra, održana je 25.8.1940. i s 24 zborova koja su došla iz svih krajeva po zadnji je puta pokazala sjaj seljačke kulture. Iz Slavonije su ovaj puta došli ogranci iz Opatovca (Nova Gradiška), Velike (Požega) i Gradišta (Županja).²⁴⁷ Prema reakcijama gledateljstva smotra je potpuno uspjela, iako su stručnjaci Seljačke sloge žalili što još uvijek nedostaje dosta krajeva. Između onih čija se odsutnost posebno osjetila, naveli su i Baranju, objašnjavajući izostanak time što radi novačenja nisu mogli održavati vježbe i smotre.²⁴⁸

Na smotri u kolovozu najavljena je smotra za iduću godinu. Trebala se održati 22.6.1941., a kako je za tu godinu u svim hrvatskim krajevima bila zakazana velika proslava 1300 godina od pokrštanja, na poziv Nadbiskupske kancelarije Seljačka sloga odlučila se pridružiti nacionalnoj proslavi time što su zborovi mogli izvoditi samo narodne pobožne pjesme. Željeli su pozvati čak 75 zborova, pa je smotra trebala trajati dva dana (21.-22.6.1941.).²⁴⁹ Nada u poboljšanje situacije i planovi koji su sadržavali želju za normalnim životom ostali su neispunjeni. Izbijanje rata donijelo je kraj ne samo smotrama, nego svim djelatnostima Seljačke sloge.

Od prve smotre 1936. godine, zbivanja je pratila još jedna novost. Smotre su od tada snimane, a (zvučni) film je prikazivan i izvan Zagreba kako bi dojam o seljačkom slavlju i ljepoti narodne umjetnosti mogli dobiti i oni kojima nije bilo moguće putovati na samu smotru. Film o smotri 1937. počeo se prikazivati 5.12.1937. u Varaždinu, u Slavoniju je došao početkom 1938. (2.1. Virovitica, 6.1. Slatina, 9.1. Orahovica, 15.1. Đurđenovac, 16.1. Našice, 23.1. Osijek, 25.1. Belišće, 27.1. Donji Miholjac, 29.1. Borovo, 30.1. Vukovar, 2.2. Vinkovci, 16.2. Đakovo, 10.2. Slavonski Brod, 13.2. Požega, 17.2. Nova Gradiška, 20.2. Pakrac, 24.2. Daruvar), a od tuda je nastavio put prema moru i završio ga 5.5.1938. u Tuzli.²⁵⁰ Filmovi su punili dvorane, nakon njih nastavljeni su razgovori, a negdje su bili i poticaj osnivanjima novih ograna. ²⁵¹ Seljačka sloga, okrenuta ipak prvenstveno selu, uspjela je 1940. nabaviti opremu i automobil te počela prikazivati film i u selima koja su bila uz cestu. U proljeće 1940. mnoga su slavonska sela, a ne samo gradovi, mogla vidjeti novo čudo tehnike i osjetiti duh smotri i velikih okupljanja u čast seljačke kulture.²⁵²

²⁴⁶ SS, V/1940., 7, 170-171.

²⁴⁷ SS, V/1940., 8-9, 198-200.

²⁴⁸ SS, V/1940., 8-9, 229.

²⁴⁹ SS, V/1940., 8-9, 229-230; SS, V/1940., 10-11, 244-245.

²⁵⁰ SS, II/1937., 12, 271.

²⁵¹ Tajnički izvještaj na Devetoj glavnoj skupštini Seljačke sloge 11.6.1939., SS, IV/1939., 7, 173-174.

²⁵² SS, V/1940., 1, 28; "Deseta glavna skupština Seljačke sloge, Tajničko izvješće", SS, V/1940., 4, 88.

Zaključak

Tijekom razmjerno kratkog djelovanja (1925.-29. i 1935.-1941.) Seljačka sloga je razvila raznovrsne oblike kulturnog, prosvjetnog i gospodarskog djelovanja. Osnovni oblici i načela djelovanja usvojeni su do 1929., a kasnije su tijekom 1930-ih samo ponavljani i šireni. Većinu oblika djelovanja preuzela je od starijih građanskih udruga (posebice Kluba ABC i Hrvatskog društva za pučku prosvjetu), ali im je, slijedeći učenje Antuna Radića, dala novi sadržaj i nositelje, nastojeći da i u kulturi, jednako kao i u politici, seljaci postanu subjekt. Tečajevi opismenjivanja, predavanja, osnivanje knjižnica i čitaonica, rad pjevačkih i tamburaških zborova, predstavljačkih družina, zadruge, sudova dobrih i poštenih ljudi dobili su - u posebnim uvjetima u Kraljevini Jugoslaviji, u kojima je oporba koju je vodila HSS poprimila narav općeg narodnog (i seljačkog) pokreta - masovnost koju bi teško postigla i državna tijela. Zahvaljujući naporima Seljačke sloge opismenjeno je preko 300.000 nepismenih, održavana su zajednička čitanja, u selo su pristizale knjige za skromne knjižnice u kojima su zainteresirani mogli stjecati znanja nužna za snalaženje u svijetu i mnogi su seljaci počeli svoja razmišljanja o sebi i svom položaju objavljivati u novinama. Učinjeni su i ozbiljni pokušaji da se potvrdi vrijednost seljačke književnosti, koji nisu naišli na veći odaziv, ali zato su svoje mjesto i iskrenije divljenje grada izborili ostali oblici seljačke umjetnosti – izvorna pjesma i ples vezani uz tradicionalne običaje. Slavonija je tu pokazala i neke osobitosti: prednjačila je u pokretu za pismenost, pa su u pravilu njezini ogranci dobivali priznanja za najmanju nepismenost, dala je i razmjerno velik udio autora koji su se javljali u *Seljačkoj slozi*, a iz nje su bili i neki od najčitanijih seljačkih književnika. Nastojanje za vraćanje izvornoj nošnji posebno se ticalo Slavonije, Srijema i Baranje, gdje je nošnja bila napuštena u većoj mjeri ili “pokvarena” bogatim kupljenim materijalima, pa su njezini ogranci često izvještavali o borbi za vraćanje starim materijalima i vještinama. Posebice su tome doprinijele smotre narodnog stvaralaštva. Seljačka sloga ih je započela i utvrdila je načela po kojima se i danas održavaju, a u kratkom vremenu uspjela je organizirati čak oko 160 smotri (regionalnih i središnjih u Zagrebu), od toga 36 u Slavoniji, Srijemu i Baranji. Održanje i dalje stvaranje na temeljima tradicije trebale su osigurati prosvjetne zabave (kasnije nazivane sijelima) u selima u čijim se programima spajala izvorna (tradicijske pjesme i plesovi) i nova umjetnost (recitacije i igrokazi seljačkih autora). Sudovi dobrih i poštenih ljudi trebali su pomoći mirenju zavađenih i uštedjeti seljacima skupe parnice, a dosljedno provođenje traženja da se ne ide na državne sudove, stvorilo bi i zasebno sudstvo. U Slavoniji su djelovali u brojnim ograncima, ali ipak su se isticali oni u valpovačkom kotaru, što se moglo zahvaliti dr. Stjepanu Heferu. Zadruge i dobrotvorne akcije trebale su pružiti gospodarsku sigurnost i pomoć unutar sela, ali i - kao što su nastojale i druge djelatnosti - stvoriti mrežu suradnje na nacionalnoj razini.

Summary

ACTIVITIES OF *SELJAČKA SLOGA* ORGANIZATION IN SLAVONIA, SYRMIA AND BARANYA (1925 – 1941)

In a very short period of its work (1925 – 1929 and 1935 – 1941), *Seljačka sloga* developed various forms of activities in the field of culture, education and economy. The main types and principles on which these activities had been carried on had been adopted by the year of 1929 and later, during the 1930s, they were either repeated or expanded. Most of its activities were taken over from various former citizens' associations (in particular a so-called ABC club and the Croatian Society for People's Education). However, in following Antun Radić's teaching, it gained its own fresh content and new bearers of the ideas and strived for peasants to become agents in both culture and politics. Courses in literacy and various lectures were organized, libraries and reading rooms were set up, singing choirs, *tamburiza* orchestras and performance ensembles flourished, the so-called *good and honest people's courts* were established. In view of the fact that all these institutions functioned in special circumstances in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, in which the opposition led by the Croatian Peasants' Party assumed the people's (peasants') character, the attendance was so remarkable that even the state bodies would not have been able to attract so many participants. Thanks to *Seljačka sloga* more than 300.000 people became literate, many reading sessions were held and the books for modestly furnished libraries in the villages were acquired, where many had the opportunity to acquire knowledge necessary for a decent living. Many people started to publish their thoughts and ideas about themselves and their position in the world. Serious attempts were made in order to assess the importance of folk literature, but they did not find appropriate response. Instead, other forms of crafts – original songs and dance as parts of traditional customs – gained admiration among the citizens. Slavonia showed its unique qualities in this field. The literacy movement in Slavonia steamed ahead of other regions and prizes for the highest levels of literacy in the country were regularly awarded to its branches. Besides, Slavonia produced quite a large number of authors who contributed to the activities of *Seljačka sloga* and many of them were the most read authors of the folk literature. Attempts were made in bringing back traditional costumes, especially in Slavonia, Syrmia and Baranya, where they had been abandoned or "tarnished" with rich and ready-made fabrics. As a result, the branches of *Seljačka sloga* often reported on working hard to reintroduce old fabrics and skills. Exhibitions of national crafts were a great contribution to this. *Seljačka sloga* started these shows and established the principles according to which they have been organized ever since. The organization prides itself on succeeding to organize as many as 160 shows in a very short period (regional and central in Zagreb) 36 of them were organized in the regions of Slavonia, Syrmia and Baranya. Future existence and creativity on the foundations of the tradition were supposed to be secured by the so-called educational gatherings (later dubbed *sit-togethers*) in villages, which combined original (traditional songs and dances) and new forms of art (recitals and pieces written by the folk authors). The so-called *good and honest people's courts* were established to help reconcile disagreeing parties and save people paying for expensive lawsuits. Finally, an independent judicial system might have been established through insisting firmly on not going to the state courts. Such courts operated in many branches, but thanks to Dr. Stjepan Hefer's work, the most notable ones were those in the district of Valpovo. Cooperatives and charitable activities were established and carried on in order to provide economic security and help the village communities. They also strived, as many activities did, to create cooperation networks on a national level.

(Prijevod sažetka: Romana Čačija)

Key words: Croatian Peasants' Party, Seljačka sloga (Peasants' Unity) organization, village, peasantry, education, economic help, traditional culture, art, shows.